

UR STATERNAS LIV

STUDIER ÖVER ANTIKT
OCH MODERNT STATSLIV

AV

JURIS D:R NILS STJERNBERG

PROFESSOR VID STOCKHOLMS HÖGSKOLA

UPPSALA OCH STOCKHOLM
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
(I DISTRIBUTION)

UPPSALA 1936

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

36965

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
Förord	5
En internationell fredsepok vid medlet av andra årtusendet f. Kr.	7
Hellas' samhällsproblem och vår tids	16
Demokratiens kris i antik och modern tid. En studie i allmän statslära	38
John Marshall — en advokat, som blev en av Förenta Staternas riksfäder	61
Den tyska statsvetenskapens förutsägelser angående det ryska tsarväldets sammanstörtande. Inför Sovjetväldets 10-årsjubileum	80
Om förutsättningarna för lagarnes upprätthållande	114
Om de nutida rättsliga garantierna för medborgarfrihet och rättssäkerhet	160
Några randanmärkningar rörande medborgarfriheten i Förenta Staterna	205

FÖRORD.

Inför de väldiga politiska omvälvningar, som vår tids människor genomlevat, erfar den enskilde — nu, liksom vid tidigare sådana epoker i mänsklighetens historia — ett starkt behov att söka orientera sig över den djupare innebörden i vad som skett. En dylik orientering kan i verkligheten endast vinnas på ett sätt — genom en förlängning av det historiska perspektivet. Denna uppgift får givetvis var och en intresserad söka lösa efter bästa förstånd och så gott han förmår. Men en särskild förpliktelse åvilar dock onekligen i sådant hänseende den mera metodiskt arbetande rätts- och statsvetenskapen. Vid skilda tillfällen har undertecknad sökt medverka vid ett sådant arbete genom i populär form inför allmänheten hållna föredrag eller eljest i tryck publicerade dylika framställningar.

Från skilda håll, även i våra nordiska grannländer, har han tid efter annan mottagit uppmaningar att utgiva dessa studier i bokform. Så sker ock härmed. Därvid har dock givetvis en sträng gallring ägt rum och endast sådana arbeten medtagits, som även i den form, i vilken de ursprungligen publicerats, kunna tänkas vara av intresse. Ett bibehållande av den ursprungliga formen har därvid snarast ansetts ägnat att ställa den senare utvecklingen i en än skarpare belysning. Endast smärre, rent redaktionella ändringar har därför gjorts i den ursprungliga framställningen. Blott på några ytterst få punkter har framställningen i någon mån omarbetats och gjorts mera utförlig. Ett undantag utgör dock den näst sista av de här intagna uppsatserna, som härstammar från året 1921 och ansetts böra underkastas en mera ingående omarbetning under hänsyntagande till den senare samhällsutvecklingen å området.

Publikationen avser ej blott att göra dessa studier mera lätt-tillgängliga för akademisk ungdom; den har även burits av

förhoppningen, att de här behandlade ämnena skulle kunna påkalla intresse även hos en vidsträcktare allmänhet, som hyser intresse för att följa de stora huvuddragen i de ansträngningar och mödor, som lett till skapandet av den västerländska kulturmänsklighetens hittills största och grundläggande kulturprodukt, den moderna rättsstaten, samt uppsåra de inre sammanhangen i det väldiga drama, som de stora statliga maktbildningarnas uppkomst, tillväxt, inbördes kamp och undergång alltjämt skapar i människornas egen värld, och som i våra dagar tillika utsatt nämnda stora kulturförvärv för faran att förskingras.

Ingelstad i juni 1936.

Författaren.

EN INTERNATIONELL FREDSEPOK VID MEDLET AV ANDRA ÅRTUSENDET F. KR.¹

(1927.)

I en förnämlig amerikansk tidskrift lästes för en del år sedan ett intressant meningsutbyte mellan en framstående amerikansk statsvetenskapsman och det moderna Egyptens berömde administrator, lord Cromer. Ämnet var högt. Det rörde även frågan om demokratiens fredsvänlighet.

Amerikanen hade hävdad att de moderna demokratierna, liksom gångna tiders, i jämförelse med andra statsformer innebära ett minus av kontroll över de mänskliga passionerna samt därför ock visa benägenhet att lidelsefullare hävda sina intressen gent emot andra folk och att mera energiskt gripa till ytterlighetsmedel för dessa intressens genomdrivande. Han har senare ock i ett särskilt arbete sökt giva en mångfald belägg för denna sats' giltighet vad hans eget land, Förenta Staterna, beträffar. Och om detsamma icke i lika hög grad kommit till synes i de nutida europeiska demokratierna, beror detta enligt honom därpå, att de mänskliga lidelserna därstädes för närvarande tagit sig ett annat utlopp — i de inre klasstrierna. »Krigsbenägenheten är undertryckt, icke i fredens intresse, men i intresset av ett annat slags krig.»

Gentemot de förstnämnda satserna yttrar den frejdade konservative engelske statsmannen ordagrant följande: »Är detta riktigt? Det kan med säkerhet *icke* bevisas vara falskt; och den historiska erfarenheten pekar snarast mot slutsatsen, att det *är* sant. Emellertid är det icke otillbörligt optimistiskt att hålla före, att nutida symptom synas utvisa, det demokratiens

¹ Högtidsföreläsning vid hedersdoktorspromotionen i Stockholms Stadshus den 21 maj 1927.

riktlinje i en nära framtid kommer att bliva fredlig, snarare än krigisk.» Vilka dessa symptom voro, fick emellertid den åldriga statsmannen icke tillfälle att närmare utveckla. Dessförinnan hade pennan för alltid fallit ur hans hand.

Här skall icke ens något försök göras att fullfölja denna diskussion, blott framhållas, att båda parterna synas ha varit eniga därom, att den epok av fred och förtroende mellan folken, som kännetecknar senare hälften av det 19:de århundradet, och för vilken engelska lärde skapat beteckningen *Pax Britannica*, icke äger något påtagligt inre samband därmed att denna tid tillika är tiden för den europeiska demokratiens frammarsch.

Om nu denna uppfattning är riktig, var äro då orsakerna till nämnda företeelse att söka? Det ligger nära till hands att peka på den avlastning av befolkningstrycket inom de europeiska staterna, som det stora koloniallandet i väster under denna tid beredde. Men i själva verket tjänar denna omständighet blott att balansera de förödande verkningar, som eljest skulle uppstått inom statssystemet, till följd av en annan, världshistoriskt lika enastående faktor, den enorma sänkningen av dödlighetstalen i 1800-talets Europa. Engelska lärde ha också pekat på en annan faktor: den i världshistorien sällsynt egenartade beskaffenheten hos statssystemet självt.

Ställer man frågan, genom vilka organisationsformer världsfreden inom en oekumen bäst betryggas, har man genom tiderna endast haft att peka på trenne vägar. Först *jämvikts- och balanssystemet*. Det är, såsom erfarenheten visat, en dålig och kortvarig fredsgaranti, och är, då den mest energiskt tillgripes, vanligen det säkraste tecknet på att ofredens dag är nära. Så *världskonfederationen*, ända sedan medeltidens sista århundraden en dröm hos statsmän och lärde, först i våra dagar mycket delvis förverkligad, och ännu mycket oprövad. Och slutligen *universalstaten*, oekumenens uppsamlade under en enda högsta statsmakt, efter den främsta historiska förebilden betecknad med namnet *Pax Romana*. Den historiska förebilden visar emellertid, att även denna organisationsform ur världsfredens synpunkt är ganska bristfällig. Inom oekumenen icke fullt hundra års fred under den juliska dynastien, något mera än 100 års fred under den flaviska dynastien och dess närmaste efterföljare. Därförut, däremellan och därefter: inbördeskrigen — och vilka inbördeskrig! Vid mitten av 200-talet blevo

de nästan det normala, och de moderna historieskrivarne hålla som bekant alltmera före, att den antika kulturen redan då mottog sin dödsstöt. Och därtill så gott som ständigt pågående krig vid oekumenens gränser!

Universalstaten såsom världsfredsgaranti neutraliseras av inbördeskrigen. Det har icke varit annorlunda i den fjärran ostasiatiska oekumenen. Vad Kina nu genomlider, har det redan måst genomlida många gånger förut under sin historia.

Engelska lärde ha nu fäst uppmärksamheten på att det i den historiska erfarenheten gives ännu en fjärde typ av världsfredsorganisation, kortvarig och övergående även den, men i sina välgörande verkningar för kulturmänskligheten hittills överträffande alla. Det är en organisation av statssystemet efter följande typ: *En* stat är den ojämförligt mäktigaste inom detsamma, så mäktig, att ingen annan stat ens kan tänka på att taga dess krossande i övervägande. Men denna maktägande stat är själv för tillfället fredlig. Den har intet intresse av att ändra det bestående statssystemet. Detta skänker inom sin ram allt som för dess intressens tillgodoseende är nödvändigt eller önskvärt.

Ett sådant statssystem utesluter icke uppkomsten av våldsamma konflikter mellan dess mindre betydande stater inbördes. Men det skapar en anda av »leva och låta leva» mellan folken, vars luft de äldre bland oss själva en gång andats. Ty det är, efter deras mening, eller rättare: det *var* innebörden av *Imperium Britannicum's* ställning i världen.

Det ligger i sakens natur att ett sådant statssystem inom världshistorien måste vara en sällsynt och sällsam företeelse. Den nämnda åskådningen har emellertid vunnit i djup och betydelse, sedan man ansett sig kunna påvisa åtminstone *ett* ytterligare exempel på en alldeles liknande världsfredsepok — märkligt nog förlagd till mänsklighetens politiska barndom, och uppkommen inom det äldsta statssystem i världshistorien, som vi över huvud känna till: det som skapades i den främre Orienten omkring 1,500 år f. Kr. Tillfälligheterna ha velat, att vi genom fynd av betydande delar av tvenne statsarkiv från denna tid, det egyptiska och det hetitiska, äga en på samtida urkunder grundad omfattande detaljkännedom om denna epok, som mycket sällan föreligger i forntidens historia.

Detta statssystem skapades därigenom att efter Egyptens be-

frielse från det norrifrån invandrade Hyksos-folkets hundra-åriga förtryck, den berömda 18:e dynastiens faraoner, efter vad det vill synas fullt medvetet, fattade i sikte att för framtiden förebygga dylika händelser genom att lägga Syrien under egyptiskt välde. Under talrika fälttåg framträngde de till Eufrats strand, där tvenne av dem satte de minnesstenar, vilka än i dag vittna om gränsen för deras välde, och vilka egyptisk maktpolitik sedermera aldrig överskred. Detta väldes fullbordare och organisator är den store faraonen Thotmes III. Efter hans död inträffade väl ännu ett uppror, som dock genast nedslags av hans efterträdare Amonhotep II. Därmed var för hans och hans närmaste efterträdares tid Egyptens välde över Syrien tryggt.

Men härmed hade ock Egypten kommit i omedelbar kontakt med den främre orientens övriga stater: Babylonien; det ännu oansenliga Assyrien; invid detta, och delvis på ursprunglig assyrisk mark, det av en erövrande indo-europeisk krigarklass grundade Mitanni-riket; och intill dessa, i Mindre Asiens bergland, det märkliga, likaledes genom ett indoeuropeiskt inlag skapade Hetiter-riket.

Det statssystem, som härmed uppstod, är just av ovan nämnda typ. Egypten är inom detta statssystem den ojämförligt dominerande staten. Icke ens de större bland de övriga staterna mäktade upptaga någon kamp med detsamma. Babylonien, under 20:de århundradet f. Kr. sätet för en mäktig statsbildning, var sedan flera århundraden försvagad genom infall och invandringar av barbarfolk norrifrån. Och Hetiter-riket hade ännu ej nått den styrka, att det ens synes ha tänkt på att våga en kamp med den egyptiska storstaten.

Men denna stat själv var fredlig. Behärskande den farliga infallsporten genom Syriens kuvande, och genom de syriska hamnstäderna även havet, samt inbäddad mellan sina öknar, ägde det egyptiska väldet — innan ännu vid dess södra gräns det Aetiopiska rike uppstått, som några hundra år senare blev så ödesdigert för detsamma — en grad av *oåtkomlighet*, som i viss mån erinrar om det brittiska öfolkets, sedan detta genomfört sitt herravälde på världshaven. Och världshistorien inregistrerar ock det märkliga faktum, att detta folk, som under två generationers oavlätlig kamp och strid omdanats till ett verkligt krigarfolk, sedan det ovannämnda politiska målet

uppnåtts, under de närmast följande faraonerna, särskilt under Amonhotep III:s långa regeringstid och under hans son Amonhotep IV, helt återgår till den fredliga kulturens värv.

Och så se vi, sena tiders barn, nu inför våra ögon även inom detta, en fjärran tid tillhörande statssystem utveckla sig den anda av »leva och låta leva» i förhållandet mellan staterna, varom jag förut talat. Vissa engelska forskare ha ock för denna världsfredsepok redan präglat beteckningen *Pax Aegyptiaca*, och icke utan stolthet ställt den vid sidan av det brittiska världsväldets fredsepok.

Jämförelsens riktighet bestyrkes nu ock till en viss grad indirekt genom vissa märkliga parallellföreteelser, som utmärka dessa båda fredsepoker, och av vilka jag på grund av tidens knapphet här endast skall peka på några.

Ett utomordentligt ekonomiskt och kulturellt uppsving utmärker båda dessa kulturepoker. Statssystemets grundvalar kännas fasta. Den enskilde känner sig i sitt ekonomiska handlande stå på fast mark. Världssamfärdselns och världshandelns intressen ställas i det politiska synfältets centrum — under det 19:de århundradet kanske vackrast symboliserat av det tillfälle, då en tyskfödd prins från översta trappsteget till Englands tron år 1851 i London inaugurerade den första världsutställningen och av ett tacksamt brittiskt folk mottog de livligaste hyllningar för sina förtjänster om världssamfärdselns och världsfredens sak. Men liknande vittnesbörd finnas ock i källorna från nämnda avlägsna fredsepok. Ett exempel. Babyloniska handelskaravaner ha blivit plundrade i Palestina, då för tiden den egyptiske konungens område. »Nu är», skriver den babyloniske konungen till faraonen Amonhotep IV, »Kanaan ditt land, och du är dess konung. Jag har blivit utsatt för våldsamheter i detta land; undertryck dem. Giv skadestånd för de värden de ha stulit, och döda dem, emedan de ha dödat mina tjänare; och hämnas deras blod. Om du ej dödar dessa människor, skola de komma igen. De komma att döda mina karavaner, kanske till och med dina egna sändebud. Och handeln mellan oss kommer att bliva förstörd, och Kanaans folk att söndra sig från dig.»

Och vad det kulturella uppsvinget under denna avlägsna fredsepok beträffar, må det vara nog att här erinra om en ting. När för åtskilliga månader sedan den tredje kammaren i Tut-

anch-Amon's grav tömdes, gick ett nytt sus av beundran över världen, då den i bild fick skåda de fyra dödsgudinnor, som med utsträckta armar omgävo och hägnade den avlidne faraonens dödsurnor. Låt oss tänka på, att det våra ögon därvid skådade blott var de sista glimtarna av denna lysande fredsepok!

I statssystem av nämnda typ måste ock kunna spåras särskilda tecken på ett relativt starkt ömsesidigt förtroende i staternas inbördes handlande. För det 19:de århundradets senare hälft må det vara nog att erinra om passtvängets avskaffande mellan staterna från och med 1850-talets början samt frihandelsprincipernas införande i de mellanstatliga förhållandena genom den berömda engelsk-franska handelstraktaten av 1860. Någon säger måhända: men hör detta sista verkligen hit? Är detta icke egentligen en de nationalekonomiska teoriernas seger? Mina damer och herrar! Nationalekonomerna äro *nu* mera än *då* eniga om dessa principers förträfflighet; och likvisst stå vi nu långt från dessa grundsatsers förverkligande. Skälet kan svårligen vara något annat än detta: det brister i förtroendet mellan staterna inbördes.

Finnas nu några liknande symptom från den äldre stora fredsepoken? Det finnes flera. Här anföres blott det märkligaste. Man har från denna tid ett flertal exempel på att staterna sände sina förnämsta gudabilder på besök till varandra. Om vi betänka att enligt denna tids religiösa uppfattningssätt gudomens välsignande verkningar äro strängt knutna till kultföremålet — en uppfattning vars förhandenvaro ännu många hundra år senare intygas även inom judarnas bildlösa kult genom de gammaltestamentliga källornas skildring av vilken nationell katastrof det innebar, då filistéerna erövrade arken — då förstå vi först riktigt, vilken grad av förtroende dylika statshandlingar inneburo. Tvenne gånger sändes den stora gudinnan Istars bild av Mitanni-rikets konung till Egypti land för att där utöva sina välsignelsebringande verkningar. Den sista sändningen var åtföljd av följande skrivelse: »Nu ha vi sänt henne, och nu har hon rest. Redan under min faders regering färdades hon en gång till detta land. Och liksom hon vistades där tidigare, och de hedrade henne, så må min broder nu hedra henne tio gånger mera än förut. Må min broder hedra henne, och må han tillåta henne att vända åter med glädje.»

Till ett liknande mått av internationellt förtroende kunna de moderna staterna icke uppvisa någon motsvarighet. Det skulle då vara, om vissa moderna nationalekonomers förslag vunnit efterföljd, att de nutida staterna i den allmänna välfärdens intresse förtroendefullt böra överlämna sina riksbankers guld-kassor till varandra!

Den moderna världsfredsepoken utmärktes ock genom en märklig expansion av de internationella freds- och humanitets-idéerna. Det levande släktledet generaliserar sina egna erfarenheter. Drömmen om evig fred och internationellt broderskap började genomsyra uppfattningssättet. Vid den tid, då den första världsutställningen öppnades i London, yttrade den store Littré: »Freden är förutsedd sedan 25 år tillbaka av samhällsläran. Även i dag förutser sociologen fred under återstående delen av övergångsperioden, och därefter skall en republikansk konfederation förena västerlandet och göra slut på beväpnade konflikter.» Och vad de lärde predikade, predikade ock andra. Ungefär samtidigt lästes i ett upprop av Stockholms arbetareförening: »En ny tid skall gry för folken, och ur den allmänna försoningen och förbrödringen skall framgå ett nytt och renat samhälle.» De dämpades något, dessa röster, av Krimkrigets allvarliga upplevelser, men blott för att taga ny fart under århundradets senare del.

Finnes nu någon motsvarighet härtill i nämnda avlägsna världsepok? Svaret är ja. Vi möta dessa idéer på just den plats, som är den enda, där vi på grund av vår kännedom om det dåtida samhällets struktur kunde vänta att finna dem — nämligen på tronen själv, i Amonhotep IV:s märkliga gestalt. »Gåtfull» säges denne religionsstiftare på tronen vara; är det ock, försåvitt fråga är om de av honom förkunnade *religiösa* lärornas proveniens. Men de däri inklädda freds- och humanitetsidéerna ha åtminstone sin givna miljöförklaring. De ha sin naturliga plats i slutet av en epok, under vilken kulturmänskligheten i mer än en mansålder åtnjutit världsfredens väl-signelser.

På grund av källorna är han, denne faraon, starkt misstänkt för att ha tillämpat sina läror även i det politiska handlandet. Han synes ha vägrat att ställa militära maktmedel till förfogande för nedsläendet av självständighetsrörelser i Syrien. Läkarna ha undersökt det som med en viss sannolikhet antagits

vara hans kranium, och ha sökt konstatera att han icke varit »riktigt riktig». Är det nödvändigt att anlita en så oviss förklaringsgrund?¹ Är det verkligen orimligt, att en *religionsstiftare* på *tronen*, vilken såsom *religiösa* sanningar förkunnar läran att människorna äro barn av samme Fader och förkastligheten av att utgjuta en broders blod, också politiskt handlade i överensstämmelse därmed? Det 19:de århundradets senare hälft äger åtminstone *ett* exempel på att freds- och humanitetsidéerna trängt fram ända till tronen och föranlett ett politiskt handlande på statsintressets bekostnad. Jag syftar på de statshandlingar, genom vilka William Gladstone efter Boerrepubliken Transvaals annexion på 1870-talet och boernas därpå följande resning samt engelsmännens nederlag vid Majuba Hill, i strid med den sydafrikanske generalguvernörens råd åter-skänkte densamma dess politiska självständighet. I båda fallen kom ett sådant handlande att stå vederbörande stater dyrt. I Egypten var det särskilt den 19:de dynastins stora slagsvärd, faraonen Seti I, som fick uppoffra mycken kraft och möda för att reparera vad hans företrädare försummat.

En fredsepok av här skildrade natur måste vara relativt kortvarig. Dess saga är all i samma stund som någon annan stat inom statssystemet når den styrka, att den kan våga tänka på en kamp med den mäktige för att bereda sig själv en »plats i solen». I den fjärran tid, varom vi här tala, var det Hetiterrikets makttillväxt som rubbade cirklarna. Och »platsen i solen» var den gången den rika nord-syriska slätten. Så började det långvariga hetiterkriget. Vem som i verkligheten hembar den slutliga segern i denna kraftmätning, därom är det lika svårt att avgöra, som då vi nu ställas inför frågan, vilken av Europas båda mäktigaste stater som hembar segern i den stora kraftmätningen dem emellan. Otvivelaktigt är däremot i båda fallen, att en tredje stat tog hem den största vinsten. Genom försvagandet av detta forntida statssystems båda dittills mäktigaste stater bereddes vägen för det assyriska världsväldet.

Jag står vid slutet av denna föreläsning. Med vemod skådar man, huru litet de böner om fred, som ur släktets blod och tårar genom årtusendena stigit mot höjden, mäktat att till jor-

¹ Senare undersökningar ha visat, att här en förväxling av skelett ägt rum.

den nedkalla denna fred. Människornas minne är så kort. Det ena släktledet framlever sitt liv tämligen oberört av det föregående släktledets erfarenheter. »Europa börjar redan glömma sina döda», klagade nyligen utdelaren av Nobels fredspris. Och i människornas bröst bo även andra begär än begäret efter fred.

Det länder då åtminstone till någon tröst, om man kan finna, att världsfredens ängel någon gång nedstiger till jorden människornas bön förutan, i kraft av en sällsynt och sällsam konstellation i intressenas ständigt fortgående kamp på vår jord.

Vid sidan därav äga vi dock ännu ett erfarenhetsfaktum såsom underpant på vårt fredshopp — det som vi erfara, då vi någon gång skåda det godas och oegennyttigas makter helt genomsyra ett enskilt människoliv. Måste vi med den store fjärrskådaren över släktets öden — kyrkofadern Augustinus — anse, att så i varje jordisk tidsålder alltid kommer att ske blott med en liten skara — »de av Gud utvaldas» skara — eller våga icke vi moderna människor hålla före, att släktet är en enhet, och att vad som sålunda sker inom ett enskilt människoliv är en symbol för vad som *en gång* kan ske inom släktet självt?

HELLAS' SAMHÄLLSPROBLEM OCH VÅR TIDS.¹

(1922.)

På en votivstatyett i Louvrens fornorientiska samlingar, som en gång blivit uppställd till åminnelse av en överstepräst i den fornegyptiska lärdomsstaden Heliopolis med det enligt vad papyrusfynden visa icke ovanliga egyptiska namnet Onofri, finnes en inskrift, som, tolkad av den franske egyptologen Maspéro, bl. a. innehåller följande: »han var en mycket vis man; men han var icke blott en vis man, utan han var även en mycket klok man. Därför dolde han sin vishet för mängden.»

Denna inskrift kan sägas vara en symbol för hela den fornorientiska kulturen. Trots de utomordentligt stora kulturförvärv densamma representerar, är den till hela sitt väsen anonym. Vilken eller vilka de individer varit, som riktat mänskligheten med de kulturförvärv densamma skänkt oss, är oss med ytterst få undantag fördolt. Om vi bortse från de allra äldsta judiska profetgestalterna, är det först i den hellenska världen i det 6:e och 5:e århundradet före Kristus under dess väldiga nationella expansion och kolonisation runt om Medelhavets kuster, som vi möta en rad av tydligt individualiserade gestalter såsom bärare av bestämda självständiga insatser i kulturens utveckling.

Detta den mänskliga individualitetens stora genombrott sammanhänger säkerligen med det märkliga förhållandet, att hos hellenerna, i motsats till den gamla orienten, något klerus, något politiskt maktägande prästerskap, aldrig kom till utveckling. Det berömda Delfioraklet, som särskilt före perserkrigen

¹ Ur Tidskriften Forum 1922 och en uppsats i Festskrift för Friherre R. A. Wrede 1921.

utövade ett stort politiskt inflytande, kunde dock aldrig självt taga några politiska initiativ. Det var inskränkt till att giva råd, då det därom tillfrågades. Och någon teologisk lärobyggnad, någon färdig auktoritativ världsåskådning förefanns icke. Den uppväxande hellenska ungdomen invigdes icke i någon färdig tvingande världsåskådning, vilken den var nödgad att inpassa sina erfarenheter uti — eller ock med användande av en oerhörd andlig energi genombryta. De processer för gudsförsmädelse, som vi då och då finna igångsatta mot några av den hellenska andens mest frigjorda representanter: en Protogoras, en Anaxagoras, en Sokrates framstå i den moderna forskningens ljus mera såsom moment i de kämpande politiska partiernas manövrer, än såsom utslag av några målmedvetna klerikala strävanden.

Redan i de homeriska sångerna, den hellenska världens stora ungdomsbok, möter oss denna andliga frigjordhet gentemot auktoritativ tro. Konung Priamus uttalar inför offerpräster och teckentydarna, som vilja klavbinda hans handlingssätt: »Låt oss hellre vända ryggen åt allt det där.» Hektor utropar, då man med de enligt folktron osvikliga järtecknen vill påverka honom: »Ett enda järtecken gäller: att rädda fäderneslandet!» Och denna anda behärskar sedan den hellenska kulturens utveckling. Herodotos, som likvisst i grunden var en gammaldags from hellen, vågar sig dock, på att uttala den satsen, att i grund och botten alla människor veta lika mycket eller lika litet om gudomliga ting. Och det äldsta kända verket av deras historieskrivning börjar på följande sätt: »Hekataios från Milet talar sålunda: Detta har jag skrivit såsom var sak synts mig vara, ty traditionen hos hellenerna är motsägelsefull och förtjänar blott att utskrattas.» Så vågar sig för första gången i mänsklighetens historia den kritiska anden fram på den världshistoriska arenan. Och så uppstod det hellenska bildningsideal, som fått sin klassiska utformning i de berömda ord, som Thukydidens låter Perikles uttala i liktalet över de första i det peloponnesiska kriget fallna atenarna: »Vår stat i sin helhet är en skola för hela Hellas; och därjämte kan hos oss på grund av den här rådande andan var enskild man möta fram med en personlighet, som har nog i sig själv.» Det är samma ideal som den store hellenvännen Goethe's: »Gebildet ist nur die in sich selbst ruhende Persönlichkeit.»

I en dylik andlig atmosfär blir med nödvändighet även frågan om samhällets inrättningar och organisation ett problem för människorna. Endast under tvenne korta epoker i den västerländska mänsklighetens utvecklingshistoria kan så på allvar sägas ha varit fallet: i forntidens Hellas och under de sista tvenne århundradena i vår moderna värld. I övrigt bäres den mänskliga samhällsutvecklingen i stort sett av den uppfattningen att samhällets inrättningar utgöra en maktorganisation, den man i kraft av en gudomlig ordning har att underkasta sig. »Varer all mänsklig ordning underdåniga för Herrens skull» — i den tron och i den tanken ha oändliga generationer av denna kulturmänsklighet, såväl i forntiden som i modern tid framlevat sitt korta jordeliv. Och även i den hellenska stammens saga var den nämnda epoken ganska kort. Den omfattar endast ett par århundraden; dess avslutning kan sägas symboliskt betecknad av det ögonblick, då hela den hellenska världens högste styresman, Alexander den store, i Ammons oas låter förklara sig för solgudens son samt av hans därpå följande apoteosering i Babylon genom en ambassad från alla Hellas' stater efter det persiska fälttågets avslutande år 323. Huru snabbt och grundligt regressen sedan genomfördes, därom erhålla vi en tydlig förnimmelse genom de äredekret, som grekiska städer i Mindre Asien — just de trakter, där den hellenska tankefrihetens vagga stått — beslöto vid firandet av kejsar Augustus' födelsedag. Vi äga i behåll ett sådant från staden Priene. Inskriften är värd att i detta sammanhang ordagrant citeras: »Denna dag har givit världen ett annat utseende. Hon hade varit hemfallen åt undergången, om icke i den nu födde en gemensam lycka utstrålat för alla människor. Riktigt dömer blott den, som i denna födelsedag erkänner jämväl livets och livskrafternas början för sig själv. Försynen, som härskar över allt i livet, har till människans frälsning uppfyllt denne man med sådana gåvor, att hon sände honom för oss och kommande släkten såsom en frälsare. Han har icke blott överträffat mänsklighetens samtliga tidigare välgörare, utan det är också omöjligt, att en större skall komma. Denna Guds födelsedag har åt världen medfört de till honom sig anknyttande glada budskapen (evangelia); och från hans födelse måste en ny tidräkning börja.» Som man finner, behövde kristendomen

icke nyskapa terminologien för sin frälsaregestalt. Den fanns till stor del redan förut.

Så mycket större intresse böra då de korta århundraden i den hellenska stammens historia tilldraga sig, då man på allvar laborerade med samma problem som vår egen samtid — problemet att skapa en, åtminstone någorlunda solid samhällsbyggnad, grundad allenast på de enskilda medborgarnas fria, från allt yttre auktoritativt tvång obundna verksamhet. Hitintills har ock så gott som varje ny utvecklingsfas i den moderna mänsklighetens historia beledsagats av och hämtat sin styrka ur ett förnyat och fördjupat inträngande i den fornhellenska stammens kultur- och tankevärld. Förhållandet synes icke komma att ställa sig annorlunda vid det viktiga vägskäl, som mänskligheten nu är i färd med att passera. Tecknen därtill hopa sig allt mera; och de mer eller mindre fullständigt genomförda strävandena häruppe i vår avlägsna nord, att genom de klassiska språkens undanträngande ur folkets högre skola avklippa en av de viktigaste rotträdarna till denna kulturvärld — och därmed i icke obetydlig grad även det kulturella sambandet med de samtida romanska kulturfolken — te sig i denna belysning just icke vidare »tidsenliga». Dock har ingen mindre än den store hellenforskaren Wilamowitz-Moellendorff för icke så länge sedan lagt oss svenskar på hjärtat att särskilt ägna vårt intresse och vår uppmärksamhet åt denna fornhellenska kulturvärld, vilken, såsom han anmärkte, i sitt första framträdande företer flera beröringspunkter och likheter med de nordgermanska stammarnas kynne och inrättningar än med något annat ariskt folk.

De krafter, som verka i riktning av en dylik antikens renässans i nutidens medvetande, ligga delvis i ganska öppen dag. Tilltron till den moderna naturvetenskapen och den moderna tekniken såsom en i sig tillräcklig grundval för en alltjämt stegrad människolycka har, åtminstone om man betraktar saken från europeisk horisont, blivit ohjälpligt undergrävd. Och angående den nedärvda kristna religionens verkningsförmåga i denna riktning göra sig ock på många håll — trots den mycket omtalade religiösa renässansen under livet i skyttegravarna — starka tvivelsmål gällande. Vad under då, om tankarna åter en gång rikta sig mot den kulturvärld, som i så många avse-

enden representerar det högsta, vartill människan hittills nått, och som likvisst i sin kulturuppbyggande verksamhet saknade båda de nu nämnda förutsättningarna!

I Hellas ställer sig den mäktiga individualiteten även på samhällsfrågornas område i djärv opposition mot nedärvd sed och rättsuppfattning. Problemet är detsamma som det, varpå vi alltjämt stava: Med vad rätt träder sed och lag i vägen för individernas begär efter rörelsefrihet? Och då man härom året i tidningen Stormklockan läste: »En rättsregel, som du icke själv erkänner såsom giltig, är för dig icke någon rättsregel», så kunde ett dylikt svar på den uppställda frågan lika gärna ordagrant ha stått att läsa i någon av de grekiska sofisternas tyvärr nu av oss så ofullständigt kända skrifter. Så banas i Hellas väg för den allmänna skepsis i fråga om rättsliga och moraliska värden, som vi så väl känna igen från vår egen tid. »Blott dårar och veklingar», så resumerar Plato i en av sina dialoger tidsandans uppfattningssätt, »låta genom rätten förhindra sig från att städse följa sin egen nytta.» Och då Alcibiades, driven i landsflykt, söker uppvigla spartanerna mot sitt eget fädernesland, låter Thukydidens honom fälla de betecknande orden: »Kärlek till fäderneslandet hyser man icke för så vitt man har lidit orätt av det, utan endast för så vitt man kan leva fritt som borgare däri.» Än mera betecknande speglar sig tidens anda i följande episod. Den lilla ön Melos har under peloponnesiska kriget brutit sig ut ur förbundet med Aten. Atenarna sända en delegation för att förmå dem till underkastelse. I folkförsamlingen framhålla borgarna på Melos, att de med rätta sagt sig fria, då atenarna själva brutit förbundet. Huru modernt klingar icke nu det svar, som Thukydidens lägger i de atenska delegaternas mun: »Nåväl, så vilja vi å vår sida icke framföra något vidlyftigt tal med skönt klingande talesätt, vare sig om att herradömet med rätta tillkommer oss, därför att vi krossat perserna, eller att det är därför att vi blivit förorättade, som vi nu söka hämnd på spartanerna — ett tal som dock ingen fäster sig vid. Men å andra sidan kräva vi också av eder, att icke heller ni skola inbilla eder att ni göra intryck på oss genom föreställningar om att ni, ehuru nybyggare från Lacedemon, i allt fall icke följt dem i kriget, eller om att ni icke förorättat oss på något sätt. Nej, ni gör bättre i att söka uppnå det som efter maktförhållandena låter sig upp-

nås under hänsyn till de tankar, som vi båda i verkligheten hysa. Ty det veta vi ju gott båda parter, när vi stå här inför varandra, att om rättfärdighet såsom rättesnöre för avgörandet är det vid förhandlingar mellan människor blott tal, när båda parter äro i stånd att utöva lika starkt tvång. Men vad makt kan uppnå, det kräver den starkare för sig, och det må den svage inrymma honom.»

Huru modernt klinga icke dessa ord! I dem röjer sig icke blott den i världskrigets första dagar så mycket omtalade moderna »maktläran». Ur dem talar tydligt ock den moderna bolsjevismens anda. Och denna anda talade icke blott i förhållandet mellan staterna. Dess röst förnimmes tydligt även i de hellenska fria staternas inre liv. Trotski är ingalunda den förste som upptäckt att den lika demokratiska rösträtten är en »antikverad inrättning». De hellenska staternas historia vimla av exempel på, att det mödosamt etablerade demokratiska frihetsidealet med våldets makt genombröts, både uppifrån och nedifrån. Visserligen har historien på grund av luckorna i källmaterialet i stor utsträckning fällt ned sin ridå i fråga om de grekiska demokratiernas urartning. Blott episodvis glimta dessa företeelser oss tillmötes. Men episoderna äro i sanning betecknande nog. Här ett par exempel. År 370 inträffade i Argos en revolution, varigenom man konfiskerade de förmögna borgarnas egendom. Men icke nöjd härmed beslöt man tillika att ihjältpiska 1,500 av dem på stadens torg. »Folket i Argos», säger den atenske talaren Isokrates om denna episod, »gör sig ett nöje av att döda rika medborgare och gläder sig så däröver, som icke en gång andra, när de döda sina fiender.» Eller följande bild från en revolution i Korint: vid en fest, då talrika medborgare äro samlade på torget och på teatern, överfalla på ett givet tecken de sammansvurna sina till döden vigda motståndare och mörda dem, »somliga i kretsen av deras näraste, andra medan de sutto på teatern, andra medan de sutto bland prisdomarna vid festen».

Jag ställer vid sidan av dessa uppträden en modern stämman. Det är ett citat ur ett bolsjevistikiskt anförande vid ett möte i Kristiania år 1917: »Skall revolutionen lyckas för oss, måste varje arbetare förse sig med vapen, en revolver, ett gevär. Man talar om revolution; men så har man icke en gång en pennkniv i fickan, bara knytnävarna! Och med de cementgjutna gator,

som vi nu fått, kan man icke heller få tag i någon gatsten. Är det en fördel för arbetarna att bryta lönetarifferna, så böra de brytas. Varje lagöverträdelse är också lovlig om den lyckas; eljest är den olovlig.»

Med hänsyn till det nu anförda måste givetvis även det positiva ställningstagande till dessa problem, som de båda stora grekiska statsläraryn skrifter representera, för nutiden äga ett snarast stegrad intresse. De representera nämligen just ett den grekiska tankens genomreflekterade ställningstagande till det stora problem, som framalstrades av den grekiska demokratiens framträdande och de i samband därmed allt tätare inträffande politiska kriserna och omstörtningarna inom de särskilda grekiska staterna — kulminerande i den stora, hela den hellenska kulturvärlden omfattande politiska världskris, som plägar benämnas det peloponnesiska kriget, och som, frånsett det i sakens natur grundade mindre omfånget hos den dåtida världsteatern, företer så många intressanta paralleller till den stora världskris, som vi europeiska nutidsmänniskor helt nyss genomlevat — och alltjämt genomleva. Icke blott spekulationernas djup i och för sig, utan främst den omständigheten att dessa statsläror vuxit fram mot en dylik rik politisk erfarenhets bakgrund, är det, som även för nutidsmänniskorna förlänar dem deras stora intresse. Huru reagerade den hellenska tanken mot dessa tendenser till den hellenska demokratiens urartning? Vilka voro de synpunkter och botemedel, som den hade att rekommendera? Det är bekant, att dess båda största gestalter, Plato och Aristoteles, i detta hänseende vandrade olika vägar. Den ene, Plato, tänkte sig räddningen i en kollektivistisk organisation av samhället. I hans tankebyggnad är för oss moderna människor egentligen endast den tanken av aktuellt intresse, att han ansåg denna lösning nödvändigt förutsätta skapandet av en ledande klass, som icke blott var moraliskt renhårig, utan hos vilken intresset att gagna det allmänna var absolut dominerande över egna privatintressen. Denna tankegång skall säkerligen icke heller den moderna kollektivismen kunna komma förbi. Detta medgives ock stundom även av moderna socialister. Så t. ex. av fransmannen Sembat; så ock av H. G. Wells, vilken i sin bok »A modern utopia» på allvar ånyo framfört denna platoniska tanke. För nämnda måls

förverkligande visste Plato icke mer än en utväg: denna ledande klass skall köpa sin ledande ställning med ett uppoffrande av den främsta eggelsen för mänsklig egennytta, familjebanden. På denna väg har hittills icke mer än ett samhälle följt honom: den alltjämt upprätt stående, mäktiga katolska kyrkan. När man icke vill, och icke heller gärna kan gå så radikalt till väga, återstår att se till, om andra lösningar kunna finnas. Att problemet om en god förvaltningsorganisation även på andra vägar till en viss grad låter sig lösas, det visar den historiska erfarenheten i staternas liv. Redan i den romerska republiken finna vi ett målmedvetet strävande i sådan riktning genom införandet av den grundregeln, att ingen kunde väljas till ett högre ämbete i staten, utan att förut ha enligt viss bestämd ordning beklätt de lägre.¹ Och i fråga om renhårighet är det en stor skillnad mellan t. ex. vår svenska statsförvaltning och den ryska kejsartidens eller de förvaltningsorganisationer, som bestå inom åtskilliga västerländska demokratier. Men renhårighet är för ett kollektivistiskt samhälles förvaltning icke tillräckligt. Det måste fordras mera. Det måste inom denna ledande klass uppammas en anda, som sätter tillbaka de egna privatintressena för intresset att gagna det allmänna. Att även detta förvaltningsproblem till en viss grad kan lösas, därför kan bl. a. den forna preussiska statsförvaltningen sägas utgöra ett historiskt bevis. Det enda verkligt ekonomiskt lyckade statssocialistiska företaget i stor stil i våra dagars Europa var dock de preussiska statsjärnvägarna, som bekant före världskriget en verklig guldgruva för den preussiska staten.

Men för ett sådant resultat uppnående fordras först och främst tid. Endast en under generationer fortlöpande historisk tradition kan skapa en dylik anda. På denna punkt äro ofta även de seende blinda. F. d. »presidenten i det högsta ekonomiska rådet» i Bela Kuns ungerska sovjetrepublik, f. d. professorn Eugen Vargha, hann icke längre i omjusteringen av

¹ Några nyligen undersökta palimpsestblad, innehållande ett litet parti av ett statsvetenskapligt arbete, härrörande från Aristoteles' efterföljare såsom ledare för hans filosofskola i Aten, Theophrastos, synas utvisa, att denna idé om den s. k. *cursus honorum* redan utvecklats inom hellensk statslära och måhända även påverkat romersk statsutveckling; se »Forschungen und Fortschritte» 1935 Nr. 23/4 s. 302.

sina åskådningar på denna punkt än att han i en år 1921 utgiven bok¹ — trots sina egna nedslående erfarenheter i fråga om »den kollektivistiska andan» inom Ungerns arbetarvärld — förklarar, att det för *massornas* genomsyrande med denna anda under ledning av »proletariatets diktatur» »kanske erfordras en mansålder»! Men framför allt fordras en stark och ansvarsmedveten uppifrån verkande makt. Stora svårigheter möta därför vid lösningen av detta problem i nutidens parlamentariska demokratier. H. G. Wells har i sin 1914 utgivna skrift: »An Englishman's look at the world» ingående sysselsatt sig med detta problem. Och hans facit låter icke vidare lovande. Åt en stat, så organiserad som den moderna *parlamentariska* demokratien, vill han överhuvud icke anförtro några ökade verksamhetsområden. »Folkrepresentanten är för närvarande ett hinder för samhällsfrågornas effektiva lösning. Följden av hans verksamhet är endast växande laglöshet och förakt för statsmaktens auktoritet.»

* * *

Såsom ett yttre tecken på det nyvaknade intresset för antikens studium i Sverige kan särskilt inregistreras, att den fornklassiska litteraturens statsvetenskapliga mästerverk under senare tid ånyo börjat i allt större omfattning överflyttas till svenskt språk. Så har t. ex. skett med Tacitus' *Germania*, med Sallustius' *Bellum Jugurthinum*, Svetonius' tvenne förnämsta kejsarbiografier, över Julius Cæsar och Augustus, samt med Herodotos' historieverk; och slutligen har även upplagts den första fullständiga upplagan på svenskt språk av de Platonska skrifterna. Den Platonska statslärans tvenne huvudskrifter, dialogerna om »staten» och om »lagarne» bliva tillgängliga för var och en, som talar svensk tunga. Att så skall ske även med det andra stora antika huvudverket inom statsläran, Aristoteles' *Politik*, kan tyvärr icke med någon säkerhet förväntas. Det har tidigare under vissa epoker, t. ex. under 1880-talet, bland detta verks kommentatorer på vissa håll varit modernt att i viss mån se ned på detta verk såsom egentligen blott innehållande ett slags ytligt politiskt »snusförnuft». Och visser-

¹ Se hans skrift: *Die wirtschaftspolitischen Probleme der proletarischen Diktatur*. Wien 1921.

ligen gör framställningens något diffusa och litet genomarbetade form — närmast erinrande om det moderna kollegiehäftets — allenast här och var genomblixtrad av mästarens skarpt utmejslade formuleringar, detta arbete till en mindre njutbar lektyr för moderna läsare. Men likväl är det till detta verk inom den antika litteraturen, som all senare forskning över samhälle och samhällsliv främst anknyter sig. Varje tidsålder har läst detsamma ut ifrån sina intressens och strävandens synvinkel och betonat än den ena, än den andra av dess grundläggande sats. Och huru skiftande och växlingsrik än utvecklingen varit i de varandra avlösande grunduppfattningarna av statssamhällets natur, kan likvisst varje fas i denna utveckling till sist dock sägas ha utmynnat i ett bekräftande av den hittills oföränderliga giltigheten av vissa för detsamma grundläggande idéer.

Under sådana förhållanden kan det ock vara av intresse att även från vår egen samtids synvinkel något syssla med detta verk för att därur sammanställa vad som särskilt kan sägas vara ett ord just för vår egen tid — om icke för annat, så dock för att inom ett av allmänheten i nutiden i detta hänseende oftast mindre uppmärksammat område något belysa räckvidden och bärkraften hos det antika kulturarvet.

På den grundläggande frågan med vilken rätt statsmakten med lagens arm ställer sig i vägen för den enskildes rörelsefrihet har Aristoteles givit det enda svar, som hitintills kunnat någorlunda allmänt godtagas: det sker till den enskildes egen nytta. All rättslig organisation, varigenom en vilja tillägges yttre makt över andra viljor, vilar enligt honom ytterst på hänsyn till de enskildas egen nytta. Denna tanke framträder för honom redan genom reflexionen på några av de elementäraste rättsliga sammanslutningarna mellan människor i det antika samhället, den mellan man och kvinna i äktenskapet, den mellan herre och slav. De uppbäras båda av hänsynen till båda parternas intressen. Tanken har av honom icke närmare utförts, men den moderna samhällsforskningen har blott kunnat understryka riktigheten av denna sats. Även slaveriet ter sig som en förmån för krigsfången, som, i stället för att dödas och offras till den segerande stammens gudar, får behålla livet och dessutom av sin herre kommer i åtnjutande av skydd för

detsamma gentemot andra. Men det uppstår ej heller förrän en dylik lösning framstår såsom en förmån även för slavens herre, nämligen först då dispositionen för framtiden över krigsfångens arbetskraft för honom blir av värde. Huruvida det ena eller det andra är förhållandet, beror av i varje fall givna förutsättningar. För ett jakt- eller fiskefolk med strängt begränsat näringsutrymme ställer sig spörsmålet väsentligen anorlunda än för ett åkerbruksidkande. — Och även i fråga om äktenskapets bestånd såsom rättslig institution gäller, såsom icke minst erfarenheten i vår tids kultursamhällen ådagalagt, i stort sett detsamma. Det består såsom rättslig institution endast så länge *båda* parterna inom äktenskapet, mannen såväl som kvinnan, finna en dylik ordning för sig fördelaktig. Det behövs endast, att den i den fria förbindelsen grundade möjligheten att när som helst kunna frigöra sig från mannen för nutidens arbetande kvinna framstår som bättre ägnad att gardera henne mot mannens övergrepp, eller att t. ex. en skattelagstiftning så anordnas, att skatten drabbar den gifta mannens och kvinnans samfällda inkomst tyngre än förhållandet skulle bliva, om de icke ingått ett lagligt äktenskap — det behöves ej mer för att »die wilde Ehe» skall resa sitt huvud i det lagbundna äktenskapets ställe, såsom ej minst erfarenheterna här i Sverige på senare tid tydligt visat.

Men det sagda gäller enligt Aristoteles även om staten. »Staten har blivit till för att människan skall kunna leva och tjäna i sin fortvaro ändamålet att hon skall kunna leva väl.» Detta är den berömda sats, till vilken samhällsforskningen genom tiderna ständigt ånyo anknutit. Därför kan ock en statsordning i längden äga bestånd endast i den mån den ter sig såsom en dylik förmån för sina medlemmar. »Staten i dess helhet kan icke vara lycklig, om icke flertalet av dess medlemmar äro lyckliga eller om icke alla dess delar, utan endast enstaka sådana, äga denna förmån.» Till några mera bärande synpunkter har ej heller modern samhällsforskning på denna punkt kommit. Den återgiver i bästa fall endast med andra ord alldeles samma tanke. Låt oss t. ex. höra vad en av de nyare svenska samhällsforskarna har att förkunna om statsordningens berättigande: »om än så tryckande för vissa samhällsklasser», heter det hos Steffen, »är en rättsordning berättigad, då de fysiska och psykiska förhållandena inom befolk-

ningen äro sådana, att de förtryckta eljest med nödvändighet skulle befinna sig i ett ännu sämre läge.»

Statens blotta existens såsom sådan måste emellertid enligt Aristoteles i längden för ett reflekterande sinne framstå såsom en avsevärd fördel, »ty liksom människan i sin fulländade utveckling är det förträffligaste av alla skapade väsen, så är hon utanför rättens och lagens rāmärken det sämsta av dem alla». Behöver man vädja till erfarenheten ifrån de omstörtningar den moderna mänskligheten nu genomlevat för att till full evidens bestyrka riktigheten av denna, av ytliga samhällsiakttagare i skilda tider likväl så ofta förbisedda sanning?

Aristoteles har ock, ehuru i ett något annat sammanhang, jämväl riktat uppmärksamheten på de tvänne för denna statsordningens inre nödvändighet grundläggande fenomenen. Det ena är, »att begären, på vilkas tillfredsställande den stora mängdens liv inriktar sig, av naturen icke äga någon gräns. Om första gången en gåva av två oboler kan vara tillräcklig för att tillfredsställa, så kommer, när denna väl en gång regelbundet gives, mera att begäras, och fordringarna att stegras i det obegränsade.» Å andra sidan gäller, att »medlen för ett ändamåls uppnående alltid ha sin i varje ögonblick givna begränsning». Med dessa satser är i själva verket också den djupast liggande grunden till stats- och rättsordningens inre nödvändighet given. Utan densamma skulle en allas oreglerade kamp om de begränsade medlen för tillfredsställelse av de i sig obegränsade begären i längden bliva den oundgängliga följden. Och dock är enligt Aristoteles en likformig fördelning av de materiella medlen för behovstillfredsställelse icke i och för sig tillräcklig för att trygga rättsordningens bestånd. Är nämligen den stora massans liv förnämligast inriktat på begärens tillfredsställande, förefinnes icke ens under sådana förhållanden någon garanti för dess upprätthållande. I så fall gäller nämligen enligt hans förmenande, att »visserligen skyddar likheten i förmögenhetsläget något mot inre uppror, likväl, skulle jag tro, icke mycket».

Det torde icke vara nödvändigt att här påpeka, huru ofta så gott som var och en av dessa satser förbisetts och förbises såväl av de vetenskapliga iakttagarna av statslivets företeelser

som av de i dessa företeelser medspelande själva. Och dock, vilken relief erhålla de icke i belysningen av de väldiga tilldragelser, det varit vår egen tid beskärt att uppleva! Ett ryskt sovjetvälde i all sin otymplighet och grymhet kan likvisst bestå, så länge det för den stora mängden av Rysslands undersåtar, de ryska bönderna, företrädesvis ter sig såsom en organisation, den där genomfört eller underlättat de stora adelsgodsens indragning. Men å andra sidan är det ingalunda säkert ens i vår egen tid, att en likformighet i förmögenhetsläge skall garantera åt staten en tryggad samhällsordning. Skönjes icke redan nu, ehuru vi endast befinna oss på socialiststatens tröskel, även en de olika arbetarorganisationernas inbördes kamp om vem som kan tillskanska sig den största delen av det nationella arbetets avkastning? För att man skall kunna vara trygg mot dylika faror kräves enligt Aristoteles, att massornas strävanden »icke företrädesvis äro inriktade på begärens tillfredsställelse». Utan denna förutsättning vågar han för sin del icke bjuda mänskligheten några garantier för att ökad statlig trygghet på denna väg skall kunna uppnås, även om den vägen i sig själv vore möjlig att beträda.

Till det stora problemet om möjligheten av samhällelig egendomsgemenskap har Aristoteles ut ifrån sin noggranna analys av den mänskliga själens beskaffenhet tagit ståndpunkt i några satser, som även de kunna anses särskilt riktade till vår egen tid. »För det som tillhör många, blir sämre sörjt.» Dessutom »komma med nödvändighet förebråelser att göras mot dem, som njuta mycket och göra litet, av dem som njuta litet och arbeta mycket». Över huvud är livet i gemenskap i alla mänskliga förhållanden svårt. »Detta visar redan resesällskapen, av vilka de flesta råka i oenighet om det första, som kommer i deras väg.» »Känslan att besitta något eget innehåller en egendommig, obeskrivlig lustkänsla; ty icke förgäves hyser en var kärlek till sig själv. Blott övermåttet därav kan tadlas.» »Intagande och människovänlig måste i varje fall en sådan lagstiftning vara. Den som hör därom, vill gärna tro det och mena, att det därmed kommer att uppstå en underbar allas vänskap mot alla», men »hos dem, för vilka förvärv och besittning äro gemensamma, ser man emellertid mycket mera stridigheter än hos dem, där var och en har sitt». I mera pregnanta satser har under de årtusenden, som flytt sedan dessa ord talades, det

grundläggande problemet om människosjälens omdaning såsom en förutsättning för social omdaning svårligen blivit formulerat. Någon slutgiltig lösning av detsamma innehålla de givetvis icke. Detta redan därför att spørsmålet om i vilken grad en samhällelig omdaning i sin tur kan inverka omdanande på människans eget själlsliv av Aristoteles i detta sammanhang lämnats ur räkningen. Men väl är därmed klart och tydligt och på ett för alla tider förbindande sätt angivet, vilka hinder det därvid främst gäller att övervinna, och att utan dessa hinders övervinnande problemet praktiskt sett icke låter sig lösas. Och i allt fall har han rört vid strängar i människosjälens, som väl kunna tänkas komma de »förnämligast på begärens tillfredsställande inriktade» arbetarmassorna själva att vägra i vändningen, när de på fullt allvar bliva ställda inför det avgörande steget.

Det återstår emellertid alltid möjligheten att åtminstone skapa en likformig egendomsfördelning bland samhällets medlemmar. I sådant hänseende medgiver Aristoteles till synes oförbehållsamt, att en dylik fördelning på lagstiftningens väg låter sig genomföras. Men han gör tillika gällande att densamma, »till och med om man sökte garantera dess fortbestånd genom att lagstifta angående det tillåtna barnantalet i familjerna», likvisst icke skulle kunna upprätthållas »för människornas lidelsers skull». Ty »människorna handla orätt icke blott för de nödvändiga levnadsbehovens skull, utan detta sker också för att skaffa sig njutning och stilla begären». Och något samhälleligt jämviktsläge skulle i allt fall härmed icke uppstå, enär försök till rättsordningens genombrytande, grundade på de enskilda samhällsmedlemmarnas ärelystnad eller maktlystnad, därigenom icke vore eliminerade. Man erinrar sig i detta sammanhang osökt en Chesterton's nutida anmärkning om att »man icke har minsta säkerhet för att icke samma slags människor, som tyrannisera det nuvarande samhället, också komma att exploatera det kommande socialistsamhället».

Den enda gångbara vägen för jämlikhetens förverkligande inom en stat är därför enligt Aristoteles en annan. »Viktigare är att göra begären likformiga än att göra förmögenheten likformig». Och detta åter är icke möjligt utan en för alla likformigt ordnad folkuppfostran. Som det väsentliga jämlikhetskravet uppställer han därför kravet på en för alla med-

borgare gemensam dylik uppfostran. Det är något av den verkligt kostnadsfria, för alla medborgare i lika mån tillgängliga, samma nationella syften tjänande medborgerliga uppfostran, som vi i nutiden kanske tydligast se på allvar eftersträvad i de nordamerikanska »common schools», vilken här framskymtar såsom den enligt Aristoteles grundläggande uppgiften även för nutidens stora sociala problem; och därmed ock för skapandet av en sådan, åtminstone i fråga om vissa slags yttre behovs tillfredställande likformig behovsstandard, som allmänt vitsordas utmärka det nordamerikanska samhället i väsentligt högre grad än de nutida europeiska. Han inslår ock i detta sammanhang på tankebanor, som i hög grad erinra om den Fichte'ska tankegången i de berömda »Reden an die deutsche Nation» år 1808, vilka ju historiskt sett utgöra ett av de viktigaste källsprången såväl till Tysklands nationella nyfödelse som ock, vågar man väl tillägga, i icke ringa mån till den inre soliditet och styrka, som dock intill våra dagar kännetecknade det tyska statssamhället. Aristoteles tillhör nämligen icke dem, som hysa någon tilltro till en blott intellektuell uppfostran såsom sådan. Uppfostran består för honom icke blott i undervisning, utan minst lika mycket, om icke än mera, i ett vänjande till att handla eller leva på ett visst sätt. »Men det är nödvändigt», tillfogar han ock därför »att man också bestämt föreskriver, hurudan denna uppfostran skall vara; och det nyttjar till ingenting att man blott säger, att den skall vara en och densamma för alla. Ty uppfostran kan vara en och densamma, men dock så beskaffad, att ur densamma girighetens eller ärelystnadens lidelser, eller bådadera i förening framgå.» Alltså, för att tala ett mera modernt språk: folkets skola såsom en bottenskola för hela folket är icke i och för sig till någon välsignelse; det kommer främst an på hurudan denna skola i verkligheten blir. Men riktlinjen, och den enda möjliga riktlinjen för jämlikhetsidealets förverkligande i ett mänskligt samhälle: den lika, även ekonomiskt sett fullkomligt lika möjligheten för alla dess blivande medborgare till själsanlagens utbildning, vilken i de flesta moderna samhällen ännu icke ens är allvarligt eftersträvad, och endast i ett fåtal mycket delvis förverkligad — den har Aristoteles för årtusenden sedan, byggande på sin ingående analys av människosjälens egenskaper, pekat på såsom den ofrånkomliga och grund-

läggande förutsättningen för skapandet av ett verkligt jämviktsläge inom ett rätts- och kultursamhälle.

Årtusenden ha förgått, sedan dessa tankar uttalades; och det är tydligt, att den ytterligare erfarenhet mänskligheten därvid vunnit på åtskilliga punkter går ut över den, som stod Aristoteles till buds. I åtskilliga av sina uttalanden måste givetvis även han framstå såsom »ett barn av sin tid». De äro dock i verkligheten märkligen få. De hellenska småstaterna ha tydligen varit ett slags mänsklighetens sannskyldiga experimentalfält för utrönandet av huru människosjälens, och även den högt kultiverade människosjälens, fungerar såsom ett fritt samhällsbyggande väsen. Och den som så mästerligt förstått att analysera särskilt det mänskliga viljelivets egendomligheter som Aristoteles¹, har däri ock ägt den viktigaste slagrutan för de samhälleliga företeelsernas analysering, vilken knappast i någon synnerligt högre grad kan sägas ha stått senare tiders barn till buds. Och även på de punkter, varom det härvid företrädesvis blir fråga, är han icke så begränsad av sin tids fördomar, som man i förstone skulle vara benägen att tro. Låt oss t. ex. se på hans ställningstagande till slaveriets berättigande.

Om slaveriets etiska berättigande voro även i hans samtid, såsom han för övrigt själv intygar, meningarna ganska delade. Och hans egen argumentering till stöd för detta berättigande är, efter vad det vill synas, icke ens enligt hans egen uppfattning fullt bevisande. I varje fall har han synnerligen svårt att leda detsamma i bevis. Det sker genom att framhålla, att inom människovärlden otvivelaktigt finnas individer, som stå så lågt, att de måste anses av naturen själv hänvisade till att vara andras slavar. Emellertid medgiver han å ena sidan, att även bland dem som äro fria många finnas, »som blott ha en fri människas kropp, men icke hennes själ». Och å andra sidan kan det särskilt vid krigstillfällen — slaveriets förnämsta rekryteringskälla — hända, att människor av den ädlaste härkomst och kvalitet göras till slavar. Detta kan man dock, säger han, till nöds förklara så, att de som segra i strid icke kunna vara helt »utan dygd» d. v. s. utan framstående karaktärsegen-

¹ Man tänke t. ex. på den även för den nutida kriminologien intressanta klassifikationen och analysen av de mänskliga affekterna i 2:a boken av hans Retorik, vars värde alltjämt vitsordas av moderna psykologer.

skaper i det ena eller andra hänseendet, och att ur denna synpunkt »många förklara det fullt rättvist, att den starkare också härskar». Emellertid är det möjligt, att kriget självt orättvist börjats av segraren, »och i så fall måste det anses dubbelt orättvist, att friborna människor därigenom varda slavar». Även om slaveriet, åtminstone formellt sett, icke finnes i vår tid, inbjuder dock den brottnig med problemet, som yppar sig i dessa tankar, likvisst till åtskilliga parallellbeträktelser även från vår egen tids synvinkel.

Men om slaveriets nödvändighet för kulturens bestånd är han likvisst, i likhet med hela sin samtid, djupt övertygad. Att lägga honom detta till last vore dock förvisso ganska obilligt, särskilt om man erinrar sig, att till och med en Gladstone i sitt första tal i underhuset motarbetade slaveriets avskaffande med den motiveringen, att hans varma hjärta väl reste sig emot slaveriet, men att hans förstånd icke kunde annat än övertyga honom om dess nödvändighet. Och slutligen får det ej förglömmas, att även denna uppfattning om slaveriets nödvändighet hos Aristoteles är betingad. Han har uttryckligen betonat, att en, visserligen enligt hans egen mening otänkbar utveckling av den mänskliga tekniken kunde göra detsamma överflödigt. »Om det vore möjligt», så lyda de märkliga orden, »att varje verktyg på befallning eller genom ett på förhand uttänkt sätt kunde fullgöra sitt värv — och om så vävskytteln kunde väva av sig själv och cittran spela av sig själv, så behövde icke konstnären sina medhjälpare och icke herrarna sina slavar».

Mera avgörande är hans tidsbegränsning i ett annat hänseende. Inledningskapiteln till Aristoteles' Politik giva vid handen, att han tänkt sig den mänskliga samhällsutvecklingen försiggå på sådant sätt, att människorna först sammansluta sig i smärre sociala bildningar, först i familjen, så i byalaget och slutligen i staten, som hos hellenerna var lika med staden (πόλις). Det sistnämnda stadiet av samhällsbildning får väl för de hellenska stadsstaternas del ock anses historiskt fulltygat. De ha otvivelaktigt regelmässigt uppstått genom den i byar spridda befolkningens koncentrerung inom en av murar omgiven stad (συνοικισμός). Men i dess helhet är denna åskådning dock av den moderna forskningen övervunnen. Till grund för denna uppfattning ligger tydligen uppfattningen om den patriarkaliska familjen såsom den enda tänkbara existenta

formen för det rättsligt ordnade samlivet mellan man och kvinna. Och på denna punkt har den moderna forskningen samlat ett betydligt rikare erfarenhetsmaterial än som stod Aristoteles till buds. Oändligt många andra former för en dylik ordning ha både funnits och finnas: promiscuitet inom stammen, gruppäktenskap, matriarkat och patriarkat, flera av dem i en mångfald skilda varianter. Ingen av dessa typer för könsförbindelsernas rättsliga ordnande torde med någon säkerhet kunna sägas hava varit den ursprungliga eller i och för sig mest ändamålsenliga. Ej heller kan det med någon säkerhet antagas, att alla folk i detta hänseende genomlupit en likartad utvecklingslinje. Under sådana förhållanden äro alla föreställningar om familjen såsom det statliga »embryot» tydligen ohållbara. Men även föreställningen om stads-staten såsom en ursprunglig form för statlig sammanslutning mellan människor beror, enligt vad den nutida historiska forskningen ganska tydligt kunnat uppvisa, på en synvilla. Den är tvärtom snarare att anse såsom slutresultatet av den samhällsutveckling i söndersprängande riktning som ett folks fasta bosättning vid övergången till åkerbruk i större eller mindre grad oundvikligen medför. Det uppbyggande av den nutida staten nerifrån, genom sammanslutning av smärre bildningar, som kan skönjas såväl hos de greko-italiska som hos de germanska folken, får numera historiskt sett anses ha sin bakgrund i ett förutgående sönderfallande av stammens tidigare enhetliga statliga organisation i samband med en dylik fast bosättning. Och denna stammens äldre rättsliga organisation torde så långt ifrån vara uppkommen genom en sammanslutning mellan de enskilda individerna eller inom densamma bestående trängre sammanslutningar, att en dylik mera omfattande social gruppering (horden, stammen) för den nutida forskningen snarare framstår såsom en i tiden föregående förutsättning för den mänskliga typens biologiska framväxande ur de lägre livsformer, varur denna typ en gång framgått.¹

Men icke heller en tankegång sådan som den sistnämnda, kan sägas hava varit för Aristoteles helt främmande. Den kan sägas ha skymtat fram, visserligen icke i sådana satser som de sedan gammalt berömda, ofta citerade uttalandena »att män-

¹ Jfr härom den mästertliga framställningen i EDWARD MEYER's *Geschichte des Altertums*, 3:e uppl. I: 1, 1910 ss. 1—70.

niskan enligt sin natur är ett statsbildande väsen» samt att den, som icke erfar behov av gemenskap med andra »antingen är ett vilt djur eller en gud» — ty dessa låta sig även förena med hans förut nämnda uppfattning av samhällsbildningens fortgång; men väl i sådana satser som den, att staten i motsats till alla andra sociala sammanslutningar mellan människor består i och genom sig själv, och att dessa andra bildningar i stället hämta sin styrka just från denna, samt slutligen ock i den satsen, att »staten enligt sin natur är till före familjen och den enskilde, då nödvändigt det hela är givet före sina delar».

En tredje punkt, på vilken även en Aristoteles' beroende av »miljön» klart kommer till synes, utgöres av hans uppfattning om kvinnans samhällseliga ställning. Hennes samhällseliga roll är enligt honom given i och med att hon är mannen underlägsen i yttre makt. Hans tes lyder i detta hänseende sålunda: »kvinnan har liksom mannen del i själslivets högre former, dygden och förnuftet, på det sätt för hennes uppgifter är erforderligt, men hon saknar den erforderliga makten». På kvinnans politiska rösträtt tänkte han sålunda för visso icke. Men detta är i allt fall en fördom, som han delar med så gott som alla de följande årtusendenas män ända fram till 1800-talets mitt. Och dock är det kanske värt att något eftertänka, huruvida icke även på denna punkt hans anmärkning om bristen på den erforderliga makten från samhällslärens synpunkt är betydligt djupare grundad än det i förstone kan synas oss moderna människor. För det populära uppfattningssättet ligger det visserligen nära till hands att utan vidare sätta likhets-tecken mellan politisk rösträtt och politisk makt. Så alldeles säkert grundad är dock denna uppfattning icke. I Sovjet-Ryssland äga formellt »bönder och arbetare» politisk rösträtt, vare sig de äro män eller kvinnor. Men någon större verklig makt att göra de speciellt kvinnliga intressena gällande har därstädes knappast kunnat förmärkas. Åtminstone vittnade icke den i förstone mycket omtalade, och åtminstone inom vissa delar av Sovjet-Ryssland i tillämpning bragta egendomliga rättsliga regleringen av äktenskapet om att så varit förhållandet. Huruvida politisk rösträtt för kvinnan också kan anses betyda det samma som politisk makt är i vart fall i första hand beroende av att de på den allmänna manliga och kvinnliga medborgarrättens grund tillkomna parlamenten också visa sig i stånd

att för framtiden upprätthålla den auktoritet såsom samhällsorgan, som är oundgängligen nödvändig för att i verkligheten kunna vara statsviljans högsta bärare inom staten. Ty för de utomparlamentariska maktmedlen sörja dock främst männen. Ur nu nämnda synpunkt saknar alltså icke ens denna sats ur Aristoteles' statslära sin allvarliga udd även för vår egen samtid.

Hellas' mäktiga kultur utstrålar i skilda riktningar inom konstens och litteraturens riken. Den avspeglar sig icke minst i brottningen med de stora grundläggande samhällsproblemen. I praktiken var det just på detta område, som denna kultur gjorde bankrutt, därmed småningom dragande även dess övriga yttringar med sig i fallet. Men problemet var också svåröst. Ingen är därom mera vittnesgill än vår egen samtid. Så mycket större intresse har det att rikta även vår tids uppmärksamhet på ett verk, i vilket tidsålder efter tidsålder ständigt ånyo fördjupat sig för att därur hämta stöd för sina egna samhälleliga strävandens riktning och bärkraft, men ofta ock för deras kritiska sovrande och fördjupande. För dem alla har det haft värden att skänka. Likt en mänsklighetens fyrbåk har detta verk lyst genom årtusenden, återkastande sitt ljus i de mest skilda riktningar och bärande vittne om en av den mänskliga kulturens största kraftkällor, om Aristoteles från Stageira.

Man kan till sist fråga: hur har det varit möjligt att den moderna människan i sin samhällsbyggande verksamhet i så hög grad bortsett från de erfarenheter, som Hellas' högt kultiverade stammar gjort och vilka dess främsta tänkare sammanfattat i sina djupsinniga betraktelser över människan såsom samhällsväsen? Varifrån kommer den optimism i uppfattningen av människan såsom samhällsvarelse, som kommit den moderna människan att ständigt ånyo med hänförelse omfatta och medverka till även de våldsammaste omstörtningar — för att sedan förskräckas över deras följder?

Om svaret behöver man icke vara tveksam. Den kommer från den store omformaren av den moderna människans syn på naturen och på sig själv — från Jean Jacques Rousseau. Från honom härstammar tron på människonaturens inneboende naturliga godhet och harmoni; från honom utgår den

riktning, som negerar kulturarvets betydelse genom tiderna för de mänskliga begärens och drifternas hållande i schack: genom religionernas tämjande inverkan i gånga tider, genom hemmets allvarliga fostran, genom den organiserade samhällsmaktens stränga hand över den enskilde. Det som är den djupaste grunden till den moderna mänsklighetens sociala lidanden, hennes uppfattning, att hon själv är vida bättre än hon i verkligheten är — det är hans verk.

I och för sig är denna felsyn lätt förklarlig. Den mänskliga ofullkomligheten har relativt blygsamma mått, verkar i relativt mindre proportioner och i relativt små kretsar, så länge hon lever under trycket av en lagbunden ordning. Men då hon med söndersprängande av dessa band uppträder såsom ett »fritt samhällsbyggande väsen», multipliceras dess verkningar under den häftiga friktionen med andra dylika lika fritt samhällsbyggande väsen — och dessa verkningar bliva då en fruktansvärd realitet. Om man sedan med den store människokännaren Augustinus för denna realitet väljer beteckningen »arvsynd» eller något annat dylikt teologiskt färgat begrepp, eller man rätt och slätt benämner den för vad den i verkligheten är, en bristande jämvikt i begärs- och driftsliv, i vilje- och känsloliv, är ur förevarande synpunkter skäligen likgiltigt.

Jag slutar med ett konkret, belysande exempel på huru djupt den ovannämnda optimismen i den moderna människans uppfattning av sig själv är rotad även i vår tids mest upplysta tänkande.

När den ryske musjiken vid världskrigets början beredde sig att utföra det stora värvet till Europas omdaning, som västmakterna tilltänkte honom, presenterades han för den västerländska publiken av en sin landsman, den kände professorn i juridik i Oxfords universitet, Vinogradoff, i en i världspressen mycket uppmärksammas artikel, som även återgavs in extenso i åtminstone en svensk tidning. I äkta rousseauansk anda framföres han här såsom en godmodig, redan av naturen av människokärlek och sann kristendom genomträngd varelse, vilken därför ock vore i stånd att även gent emot det civiliserade västerlandet övertaga höga kulturuppgifter.

Något senare fick han ett annat betyg av en annan landsman, diktaren Maxim Gorki, i en intervju med en västeuropeisk tidsningsman kort innan han efter sovjetrevolutionens genombrott

lämnade Ryssland och anträdde sin västerländska resa. Han yttrade sig därvid mycket pessimistiskt om sovjetväldets framtid, särskilt på grund av det vanskliga folkmaterial, som det samma hade att bemästra — »ty de ryska bönderna äro sämre än djur».

Det behöver icke råda någon absolut motsättning mellan dessa båda omdömen. Till en viss grad låta de sig säkerligen förlikas. Men i så fall tjäna de blott att tillsammanantagna ytterligare framhäva sanningen av den store hellenske tänkaregestaltens omdöme om släktet *homo sapiens*, som »i sin fulländade utveckling är det förträffligaste av alla skapade väsen, men utanför rättens och lagens rāmärken det sämsta av dem alla».

DEMOKRATIENS KRIS I ANTIK OCH MODERN TID.

EN STUDIE I ALLMÅN STATSLÄRA.¹

(1932.)

Först några ord angående underrubriken till detta föredrag. När den generation, som nu går in i 60-årsåldern, var ung och vid universiteten började sitt studium av statslivets företeelser, möttes den av en litteratur, som betecknade sig såsom statslära, men som var vitt skild från den moderna forskning, som går under detta namn. Denna äldre statslära strävade främst efter att med utgångspunkt från allehanda supranaturalistiska föreställningssätt söka utröna, vad staten till sitt innersta väsen är och därur hämta grunder för berättigandet i statens maktutövning mot den enskilde. Denna forskningstyp är nu död — eller, om man vill uttrycka sig försiktigt med hänsyn till de till synes nästan outrotliga spekulativa tendenserna inom särskilt den tyska statsvetenskapen, *nästan* död. Att söka bevisa att staten är en personlighet eller ens en organism, ter sig för nutiden såsom en forskningsuppgift, ungefärligen lika lockande som den att söka prestera bevis för människosjälens odödlighet.

Redan i senare hälften av förra seklet framträdde emellertid en statslära av en helt annan typ. Den ställer som sin uppgift att studera de maktkomplexer, som staterna erfarenhetsmässigt utgöra, undersöka dessa maktkomplexers verkliga struktur — vilken ofta är en annan än den skenbara — orsakerna till dessa maktkomplexers och strukturers uppkomst och upplösning, samt, så långt så låter sig göra, även betingelserna för fort-

¹ Föredrag i sällskapet Idun d. 7 maj 1932.

varon av existerande sådana. Denna forskningstyp är sålunda till sin art rent empirisk. Den bygger på erfarenhetsfakta och söker tyda deras sammanhang på grundvalen av empirisk psykologi. Och den är icke helt ny. Den har sina rötter i Hellas. Män sådana som Aristoteles och Polybios äro bland dess lärofäder. Den bryter ånyo fram under renässansens dagar. Vid ingången till upplysningstidevarvet äger den en betydande representant i Montesquieu. Och även under de långa tidrymder, då spekulatjonen behärskat det statsvetenskapliga tänkandet, röjer den sig hos alla sådana tänkare som, ehuru fångna i spekulatjonens nät, likvisst ägt ett starkt sinne för tillvarons realiteter, exempelvis hos män sådana som Augustinus, Hobbes och Rousseau.

Men likvisst är denna forskning mycket ofullgängen. Anledningen därtill är icke blott att den med andra humanistiska vetenskaper delar den underlägsenhet gentemot naturvetenskaperna, som består i de vanskligheter, vilka möta redan vid konstaterandet av de historiska fakta, varpå den bygger; samt däri, att den blott kan söka *tyda* orsakssammanhang, icke bekräfta dem genom experiment. Därtill kommer, att de sammanhang, den har att tyda, äro så utomordentligt invecklade. I detta hänseende låter den sig närmast jämföras med vissa naturvetenskapliga forskningsgrenar, såsom t. ex. biologien. Även denna vetenskap synes ju alltjämt sväva på målet, då det gäller att redogöra för de orsakssammanhang, som bestämt de särskilda livsformernas uppkomst och undergång på vår jord.

Men härtill kommer ytterligare en mycket betydande vansklighet. Den, som inom detta vetenskapsområde skall tyda orsakssammanhangen, är själv medlem av ett statssamhälle. Han kan vid tydningarna av sammanhangen — vare sig det gäller nutid eller förgången tid — aldrig helt frigöra sig från den intresseinställning, som varje medlem av en stat i större eller mindre grad alltid är underkastad. Bot däremot kan emellertid rådas på tvenne sätt. Rent teoretiskt, genom en utvidgning av perspektivet i fråga om det behandlade historiska materialet. Praktiskt, genom att forskaren medelst en särskild viljeanssträngning i sin vetenskapliga verksamhet söker genomföra rollen av en opartisk iakttagare. Även det sistnämnda *bör* icke anses vara helt omöjligt. I grunden är det icke någon annan prestation än den, varje domare har att utföra, även då han

har att träffa sitt avgörande i en rättsfråga, omkring vilken för tillfället partilidelserna inom samhället utföra sin häxdans. För honom är denna prestation då t. o. m. mera påfrestande; men han äger å andra sidan ett stöd däruti, att denna prestation för honom genom lagen gjorts till en rättslig skyldighet. Och *att* en sådan prestation är genomförbar även beträffande forskare inom statsläran, därpå tyder bl. a. att det stundom varit möjligt för forskare inom denna vetenskapsgren att på grund av sin verksamhet såsom forskare uttala påståenden om framtida skeenden inom statslivet, vilka till punkt och pricka slagit in. Märkliga exempel därpå finnas redan inom den antika litteraturen, och i särskilt hög grad hos den främste svenske representanten för en sådan forskning, Harald Hjärne — såsom de väl veta, vilka äro förtrogna med hans litterära kvarlåtenskap.

Och huru som helst: föremålet för denna forskning avser ting, som i eminentaste grad röra mänsklighetens väl och ve. I fråga om ett sådant forskningsområde gäller, att det är bättre att *söka* orientera sig än att icke orientera sig alls. Och det är ett försök till en sådan orientering över det ovan uppställda ämnet som här skall framläggas.

Därvid gäller främst att så tydligt som möjligt fastställa, vad man talar om: med demokrati förstår jag här den struktur hos en stat, enligt vilken den högsta statsmaktens utövning grundar sig på ett likformigt deltagande i dess bestämmande av alla politiskt myndiga medborgare och, varest denna deras politiska myndighet är bestämd, oberoende av varje yttre olikhet i levnadställning. Och det problem, som här skall ventileras, så långt det korta utrymmet det medgiver, är betingelserna för en sådan statlig strukturs fortlevande.

Det vetenskapliga intresset för detta problem måste givetvis vara alldeles oberoende av det värde man tillerkänner en dylik struktur såsom statlig verksamhetsform: om man erkänner den såsom den hittills högsta typen för statlig verksamhet eller icke. Det är tillräckligt att erinra om att de båda högsta kulturfaser som mänskligheten hittills genomlevat — den hellenska och den moderna kulturfasen — båda kännetecknats av de mest energiska strävanden för just denna samhällstyps förverkligande; och att det egentligen endast är under dessa båda

kulturfaser som några verkligt målmedvetna strävanden i dylik riktning allmänt manifesterats. Man kunde kanske t. o. m. gå ännu ett steg längre och påstå, att kulminationspunkterna i den mänskliga kulturutvecklingen alltid förr eller senare måste komma att utvisa samma fenomen. I det ståtliga inledningsbandet till sin »Geschichte des Altertums» har Eduard Meyer framhållit, huru inom varje samhälle, då kulturutvecklingen nått en viss punkt, den yttre religiösa auktoriteten måste falla, nämligen då det prövande intellektet börjat granska de nedärvda religiösa föreställningarna eller lagt den uppenbarade religionsurkunden under sin dissektionskniv. Men berövad stödet av denna yttre auktoritet, kommer all privilegierad maktutövning inom staten, sedan de historiska grundvalarna för densamma förflyktigats, att i längden te sig såsom mer eller mindre godtycklig; och därmed är nästa fas i samhällsutvecklingen tämligen given.

Den historiska erfarenheten visar oss emellertid, att denna statsform i alla de fall, då den verkligen praktiserats, kännetecknats av en stor sprödhet. Vanskligheterna vid dess genomförande ha varit stora, och än större ha de varit i fråga om möjligheterna för dess upprätthållande. I grunden är ju detta icke heller så märkvärdigt. Ty detta är ett förhållande som gäller i fråga om det högre livets företeelser överhuvud. Den moderna astronomien söker ju uppvisa för oss, huru utomordentligt små och begränsade betingelserna för uppkomsten av högre medvetet liv i universum måste anses vara; den medicinska vetenskapen, huru utomordentligt vanskliga och invecklade betingelserna för det högre livets ostörda funktionerande äro. Det är ju då icke heller så synnerligen egendomligt, om även samhällsvetenskapen skulle komma till det resultatet, att vanskligheterna äro stora för utvecklingen och upprätthållandet av de högsta kulturfasernas typer av samhälleligt liv.

Då man vill söka orientera sig över de vanskligheter, som demokratin såsom statsform innebär, är det nu ock de erfarenheter som mänskligheten gjort under dessa sina bägge högsta kulturfaser man främst har att hålla sig till. Visserligen föreligga tvänne högst väsentliga olikheter mellan dessa båda stora kulturfasers demokrati, vilka dock, närmare besett, icke äro ägnade att i någon högre grad komplicera problemet.

En sådan olikhet är, att den hellenska kulturfasens demokrati

var uppbyggd på grundvalen, att allenast en *del* av samhällets innebyggare voro medborgare i samhället, medan den övriga delen, tidvis t. o. m. den största delen — slavarna — voro degraderade till att vara blott produktionsmedel. Men även dessa produktionsmedel utvisade samma ojämna fördelning mellan samhällets medborgare som övriga produktionsmedel. Det fanns medborgare som ägde 100-tals slavar och sådana som icke ägde en enda; liksom det fanns medborgare som ägde 100,000-tals drakmer och sådana som åtminstone tidvis icke ägde en enda. Och visserligen alstrade slavarbetet genom sin konkurrens med det fria arbetet en otrygghet i ekonomisk levnadsställning för de fria medborgare, som icke ägde någon nämnvärd förmögenhet; men denna otrygghet var dock icke så mycket större än den, som den moderna världsekonomin med sina konjunktursvängningar alstrar för stora skaror av de mindre bemedlade i våra dagars samhällen. Någon inverkan på problemet om demokratien som statsform utövar därför nämnda förhållande knappast i annan riktning än att själva grundförutsättningen för ett demokratiskt statsskick, en någorlunda enhetlig kulturstandard hos medborgarna, lättare stod att förverkliga i dessa hellenska samhällen — vilket väl ock är förklaringen till det högst märkliga faktum, att demokratien såsom statsform kunde tränga sig fram till förverkligande redan i denna tidiga fas av kulturmänsklighetens historia. Men demokratiens problem kan svårligen härigenom sägas ha erhållit någon väsentligen förändrad psykologisk innebörd.

Den *andra* olikheten är, att den moderna demokratien i sin mest framskridna typ bygger icke blott på de manliga, utan även på de kvinnliga medborgarnas likformiga deltagande i bestämmandet av statsmaktens utövning. Jag tror emellertid, att man vid problemets allmänna ventilerung kan anses berättigad att lämna även denna olikhet åsido — åtminstone för närvarande. Det har åtminstone hitintills icke kunnat framdragas några påtagliga fakta, som skulle kunna anses utvisa, att det demokratiska statslivets yttringar i nutiden erhållit någon väsentligt annan inriktning än tillförene på grund av den kvinnliga rösträttens genomförande.

Å andra sidan finnes en betydande inre likhet mellan den antika och moderna demokratiens utvecklingsgång i så måtto, att det är inom kolonialområdena som demokratien i båda fal-

len tidigast vuxit fram. Även det ett i grunden rätt naturligt förhållande. På kolonial mark växer den åskådningen vida lättare fram, att var och en är man för sig. Det är inom de joniska kolonierna i mindre Asien som den hellenska demokratiens tidigast kommit till genomförande. Och det är i de nyupprättade unionsstaterna på andra sidan Alleghany-bergen — i vad som nu kallas »the middle West» — som i modern tid de första verkliga demokratierna skapades i början av 1800-talet. Från dem har sedan den demokratiska flodväg utgått, som på 1820-talet omformade även Nya Englands unionsstater, och vars verkningar även kunna skönjas i den engelska parlamentsreformen år 1832. Denna väg har sedermera i flera olika böljeslag gått fram över Europa för att slutligen i samband med världskriget leda till rent demokratiska statsväsens upprättande icke blott inom äldre europeiska kulturstater, såsom t. ex. i England genom valreformen 1918, utan även i en mängd nyskapade europeiska stater.

Den hellenska demokratiens saga var relativt kortvarig. I de bäst kända fallen, såsom t. ex. i Athen, uppgår tiden för demokratiens fulla och obrutna herravälde knappast till 100 år. Och inom *alla* Hellas' stater var dess saga definitivt slut i och med främmande, tidigast macedoniska militärbesättningsars inläggande i Akrokorinth och andra Greklands starka fästningar. Ty en demokrati, som tillerkännes något svängrum endast i den mån en främmande makts vilja det tillåter eller därav har intresse, är icke längre någon demokrati, kan i allt fall icke tjäna till belysning av den demokratiska statsformens verkliga innebörd och problem.

Huru fungerade nu denna antika demokrati? Därom har vi en mycket ofullständig kunskap. Här som eljest möter det vanskliga förhållandet att litteraturen från det stora hellenistiska århundradet, det *tredje* förkristna århundradet, d. v. s. från den epok som varit närmast att därom döma, i stort sett gått förlorad, och, trots en del lyckliga papyrusfynd, i huvudsak endast är känd genom sparsamma excerpter hos senare författare. Wilamowitz-Moellendorff anger i sin »Geschichte der griechischen Literatur» mycket betecknande läget så, att vad som finnes bevarat från *denna* stora kulturepok väl är tillräckligt för att övertyga oss om, *att* en stor världskultur en

gång funnits som, frånsett naturvetenskapens och teknikens stora uppsving i det 19:de århundradet, varit fullt jämbördig med vår egen; men icke tillräckligt för att giva oss en närmare inblick i densamma. Och de med den hellenska demokratiens framträdande *samtida* hellenska källorna äro motsägelsefulla och sporadiska. Därför har ock modern forskning icke kunnat ena sig i sin uppfattning om den antika demokratiens fungerande. Allt sedan denna demokrati för c:a 200 år sedan på allvar började studeras (ännu i slutet av 1600-talet fanns därom i de historiska läroböckerna knappast mera än en kortfattad notis om att den persiska världsmonarkiens utveckling stäcktes genom hellenernas seger vid Salamis) löper alltjämt vid sidan av varandra en mörk och en ljus teckning av den hellenska demokratiens verkliga innebörd. Även hos stora forskare, tillhörande samma tid och samma land, som t. ex. i vår egen tid hos sådana forskare som Wilamowitz-Moellendorff och Eduard Meyer, möta vi denna motsättning; och likvisst kan i fråga om båda dessa forskare med full säkerhet påstås, att icke ett ens av det historiska källmaterialet varit för någon av dem förborgat.

Under sådana förhållanden synes det mig rätt naturligt, att man måste fästa ganska mycken vikt vid en inom det *andra* förkristna århundradets hellenistiska litteratur förefintlig, visserligen kortfattad men psykologiskt sett synnerligen skarpsinnig analys av den hellenska demokratiens krisproblem, gjord av en författare, som ägde tillgång till källor, vilka för oss gått förlorade. Framställningen finnes i Polybios' stora historieverk, 6:te boken kap. 7—9. Sedan han först framhållit, att en genom kulturutvecklingen alstrad känsla av alla medborgares likaberättigande i samhället är en oundgänglig förutsättning för en verklig demokratis uppkomst, övergår han till det här föreliggande spörsmålet.

Vilken är då den svaghet, som enligt honom främst vidlåder det demokratiska statsskicket? Om vi i nutiden skulle avgiva våra röster därom, skulle vi väl närmast fästa oss vid de vanskligheter det medför i fråga om det internationella samlivet mellan staterna. Vi skulle kanske säga — såsom en amerikansk författare i vår tid, Powers, redan i världskrigets dagar gjorde gällande — att demokratierna i jämförelse med andra statsformer visa större benägenhet att lidelsefullt hävda sina egna

intressen, då de komma i konflikt med andra folks intressen, och att mera energiskt gripa till ytterlighetsmedel för dessa intressens genomdrivande — ofta till sin egen skada. Deras politik kännetecknas sålunda i nutiden av avspärrningsåtgärder i fråga om invandring och internationellt handelsutbyte. Den australiska demokratien har härvid redan långt före världskrigets dagar gått i spetsen, tätt följd i hälarerna av den amerikanska demokratien. Och det är väl dock icke *blott* en tillfällighet, att den engelska frihandeln på ett så förkrossande sätt bitit i gräset först *efter* det England blivit en verklig demokrati. Vidare skulle vi kanske framhålla, att då det verkligen kommer till krigiska förvecklingar, demokratierna ha större svårigheter att avveckla dem på ett måttfullt sätt. »Förintelsefreder» ligga dem mera om hjärtat än »samförståndsfreder». Vissa av dessa fenomen, särskilt det sistnämnda, utmärkte nu, såsom vi av källorna veta, även hellensk demokrati. Thukydidens' skildring av diskussionen om samförståndsfred eller förintelsefred mellan lacedæmoniernas sändebud och den athenska folkförsamlingen under en viss fas av det peloponnesiska kriget är ju berömd. En engelsk vän har berättat mig — och jag håller det icke för otroligt — att dessa glansfyllda kapitel hos Thukydidens, som på ett utomordentligt sätt synas sammanfatta vad som överhuvud kan sägas i ämnet, grundligt studerades i det engelska högsta krigsrådet under majdagarna 1917, då det tyska u-båtskriget nådde sin kulmen och frågan om samförståndsfred eller förintelsefred för England var brännande.

Man skulle nu kanske väntat att finna något om dessa spörsmål i Polybios' analys av demokratiens krisproblem. Men därav finna vi intet. Demokratiens krisproblem ligger enligt honom djupare. Vad han därom har att anföra lyder som följer: »Och så länge ännu några av dem leva, som av egen erfarenhet haft kännning av särskilda makthavares godtycke, så finna sig samhällsmedlemmarna tillfredsställda genom den härskande demokratiska författningen och uppskatta ingenting högre än jämlikhet och frihet. Men då nya släktled vuxit fram och demokratien överantvardats åt sönerns söner (d. v. s. andra generationen efter den, som genomfört demokratien — orden föra sålunda våra tankar, vad Sverige beträffar, till 1970- eller 1980-talen), så tillägga dessa senare, emedan de redan äro vana vid dessa förmåner, icke längre samma värde åt jämlikheten

och friheten.» Folket har i stället vant sig vid att i demokrati-
 tien allenast se ett medel att bereda sig ökade ekonomiska för-
 måner. Och då inträffar enligt Polybios förr eller senare (man
 kunde kanske tillägga särskilt under inflytande av ekonomiska
 eller utrikespolitiska kriser), att benägenheten för våld och
 nävrätt träder i demokratiens ställe. »Så snart nämligen då
 mängden», heter det, »som vant sig att leva av andras till-
 gångar och för sitt underhåll lita till dessa, har fått en högt-
 strävande och djärv, på grund av sin ställning från statens
 äreställen utesluten ledare i sin spets, så skrider den till ut-
 övande av nävrätt. Och sammanslutande sig i fraktioner, ras-
 sar den med mord, landsförvisning och konfiskationer tills den
 i följd av den allmänna upplösningen slutligen råkar in under
 en oinskränkt enväldshärskares herravälde.»

Ur flera synpunkter tilldrar sig denna analys även för mo-
 dern statsvetenskaplig forskning stort intresse. Alla ha vi väl
 åtminstone en känsla av, att Polybios här rör vid något väsent-
 ligt, då han betonar att det kritiska momentet i fråga om de-
 demokratiens upprätthållande ligger i den *värdeförskjutning*,
 som lätt inträffar i avseende å den politiska rösträtten själv.
 Han bygger här på en psykologisk lagbundenhet, som redan
 Aristoteles tillagt djupgående betydelse för studiet av samhälls-
 företeelserna. Och även vad angår hans skildring av demokrati-
 tiens slutfas kunna vi, om vi betrakta hans framställning alle-
 nast såsom en analys av den hellenska demokratiens kris, åt-
 minstone *icke jäva* densamma. Det finnes tillräckligt mycket
 i källorna, som utvisar, att det i Hellas' stater verkligen gått
 till just på detta sätt. Och det kan naturligen icke anses ute-
 slutet, att det kan komma att gå till på detta sätt även i mo-
 derna demokratier. Både politiska mord, landsförvisningar och
 egendomskonfiskationer ha ju stått på Hitler-partiets program.
 Det är icke mer än något år sedan Hitler, hörd såsom vittne i
 en förräderiprocess inför Staatsgericht, uttalade: »Det är efter
 min mening en sorglig nödvändighet, att huvuden måste trilla.»
 Och det är icke mer än något år sedan en motion om vittom-
 fattande egendomskonfiskationer, undertecknad av 107 riks-
 dagsmän, framlades på den tyska riksdagens bord.

Polybios gjorde emellertid anspråk på att icke blott ha givit
 en kritisk analys av den hellenska demokratiens utvecklings-
 förlopp. Han uppställer sin analys såsom ett uttryck för en

allmän lagbundenhet inom statslivet överhuvud. »Detta är», heter det, »författningarnas kretslopp och den naturens ordning, enligt vilken statsformerna omvandlas och övergå i varandra samt återvända till sin utgångspunkt. Den som härom har vunnit en säker insikt, skall väl kunna misstaga sig i fråga om tidrymder, då han talar om en viss stats framtid. Men angående det föreliggande utvecklingsstadiet i en stats tillväxt eller upplösning och angående de omvandlingsfaser, som förestå densamma, skall han icke lätt kunna misstaga sig, om han lidelsefritt och utan förutfattad mening uttalar sig därom.» Och till detta sitt uttalande fogar han så den redan inom den antika kulturvärlden berömda profetian, att man även i fråga om den samtida romerska staten kunde förutse den utvecklingsgång, enligt vilken densamma slutligen skulle komma att hamna under en oinskränkt enväldshärskares makt. Såsom en dylik generell analys av demokratiens problem har Polybios' framställning blivit förebildlig för en hel del senare teorier om demokratiens såsom en blott utvecklingsfas mellan tvenne poler av monarkiskt envælde, till sitt ursprung olikartade, men i sin maktutövning inbördes likartade. Vi ha senast mött dem i Sverige hos Kjellén i hans kända teorier och allra senast hos Spengler i hans bekanta verk.

Man kan emellertid med allt skäl göra gällande, att alla dylika anspråk på analysens allmängiltighet, hos den klassiske mästaren såväl som hos hans epigoner, icke kunna stå sig inför en kritiskt arbetande statsvetenskap. Hela denna uppfattning lämnar alldeles ur räkningen de synpunkter, som så starkt framhållits av den siste store universalhistorikern Leopold von Ranke, nämligen att den världshistoriska utvecklingen till sin natur är en människosjälens utvecklingsprocess, som bl. a. innefattar möjligheter för senare kulturgenerationer att hämta lärdom av tidigare kulturgenerationers erfarenheter och misslyckanden. Och om man häremot vill invända, att människonaturen dock till sitt begärs- och driftsliv under historisk tid varit konstant, så erbjuder dock denna utvecklingsprocess likvisst möjligheter till dylika lärdomar i fråga om utfinnandet av metoder för bekämpandet av detta begärs- och driftslivs skadliga utväxter såväl inom privatlivets som inom statslivets område.

Men härtill kommer nu, att den moderna demokratiens problem i allt fall närmast är ett annat än den antika demokra-

tiens, bottnande i *en* verkligt betydelsefull olikhet med den antika demokratien, den nämligen, att den moderna demokratien från det medeltida ståndssamhället övertagit *representations-idén*. Övertagandet av denna idé har från början tett sig såsom något självklart och har länge även bland demokratiens anhängare framstått såsom ett slags praktiskt postulat, yttermera bekräftat genom auktoriteten hos Montesquieu's lära, att folket icke äger den insikt, som är erforderlig för att giva sig själv lagar; men väl måste anses äga den insikt, som är erforderlig för att utse de representanter, åt vilka det vill anförtro detta värv. En institution, som med rätta tedde sig såsom fullt naturlig inom ståndsstaten med dess skarpt avgränsade intressekorporationer, har i kraft av denna auktoritet utan vidare ansetts lika naturlig inom ett demokratiskt statsskick. Och det är ganska rimligt, att en dylik uppfattning särskilt starkt skall göra sig gällande i ett land som Sverige, vars statsliv, ensamt bland alla kulturländer, ända till för tvänne mansåldrar sedan helt rörde sig i den medeltida ståndsstatens former.

Det är nu emellertid tämligen påtagligt, att det är de vanskligheter, som följa därav att demokratien utövas i rent representativa former, som närmast utgöra grunden för den krisstämning, vilken i nutiden alstrats även inom Västerlandets äldre och mera konsoliderade stater. Vilket är det väsentliga i denna krisstämning, som redan före världskriget gjorde sig gällande inom staterna, starkare i samma mån som det demokratiska statsskicket kommit till varaktigt genomförande, samt därefter ingalunda förminskats i styrka? »Överallt förlora parlamenten sitt grepp om folkens intresse och förtroende» hette det i rapporterna från den senaste interparlamentariska kongressen i London. Och jag tror, att man utan långa kommentarer speglar det väsentliga i densamma inom alla länder genom att återgiva ett karakteristiskt uttryck, som denna krisstämning fått, sedan den omsider nått även våra från kulturens allfarvägar mera avlägsna nejder. Jag avser härmed en på sin tid uppmärksamrad ledare, som stod att läsa i Dagens Nyheter den 26 oktober 1930 under rubriken: »Det mörknar över vägen.» Jag citerar därur följande: »Trots all formell demokrati rör sig i våra dagar den verkliga folkmeningen vid sidan om parlamenten och de demokratiska institutionerna. Varför? Därför

att dessa icke rätt fattat sin uppgift att vara allmänhetens tjänare, utan i sin egen uppblåsthet tro sig vara allmänhetens herrar. — Det är alla dessa gamla och unga herrar, som tro att politik är detsamma som taktik, och som självbelätet och utan minsta spår av självironi och självkritik tro att de sitta inne med den politiska nådegåvan, det är dessa som fördärvat demokratiens sak. Demokratien skulle må väl av att få en delvis annan betoning än den rent parlamentariska. — Det är ingen elitbegåvning, inga fullkomligheter, intet trolleri som folken begära av sina utvalda, utan detta enda ... att de skola betrakta sina mandat som förtroendeuppdrag och inte som levebrödsanvisningar och pinnhål i klätterstegar. — Det mörknar över vägen. Demokratiens ... grundvalar vackla. De kunna endast återvinna sin fasthet genom tålmod och uthållighet, parade med självkritik och självbesinning.» Det är tydligt, att förhandenvaron av dylika stämningar inom folken i längden måste inverka undergrävande på demokratiens idé.

Som vi finna av slutorden har denna artikel i D. N., lika litet som alla andra liknande uttalanden hos oss, något verkligt botemedel att föreslå till olägenheternas övervinnande utöver en förhoppning, att medborgarna skola kunna övervinna det kritiska i situationen »genom tålmod och uthållighet, parade med självkritik och självbesinning». Man blir något bekymrad rörande dessa medels effektivitet, då man finner, att redan den moderna demokratiens främste andlige lärofader, Rousseau, med skärpa sökt ådagalägga att alla de nämnda symptomen *alltid* med nödvändighet måste vara tillfinnandes inom varje rent representativ demokrati. Rousseau har blivit misshandlad av eftervärlden. Allt det ytliga och osunda i hans psykologi, teorierna om människans naturliga godhet, om kulturarbetets överflödighet för människonaturens höjande har skänkt honom världsberömmelse. Men att han tillika har gjort den skarpsinnigaste och mest djupgående analysen av betingelserna för ett demokratiskt statsskicks bestånd, är alltjämt hos oss mycket litet observerat t. o. m., efter vad det vill synas, bland de särskilt fackkunnige. Framför mig ligger en artikel i en större svensk tidning från något år tillbaka, undertecknad av en person graduerad i statsvetenskap. Där läser man bl. a. följande: »Demokratien i Rousseau's utformning sitter emellertid i våra dagar hårt. Den är i själva verket redan till hälften

besegrad...». Författaren synes alltså sväva i fullständig ovetenhet om, att den demokrati, som »i våra dagar sitter hårt», just är den typ av demokrati, för vilken Rousseau mer än någon annan varnat, och vilken han från början förklarar *icke* vara livsduglig.

Med stort psykologiskt skarpsinne har Rousseau sökt visa, huru annorlunda de röstberättigade medborgarnas viljeytringar måste komma att gestalta sig, därest de i fullständig jämlikhet direkt avgiva sina röster för eller mot bestämda statsåtgärder, än då de genom sina röster blott medverka till att utse representanter. Även i det förra fallet röstar visserligen varje enskild medborgare främst under hänsynstagande till sina egna intressen. Men vid en dylik omröstning framkommer dock i en kulturstat på ett oförtydligt sätt, *vilken* varje enskild viljas inriktning är till åtgärden i fråga. Och i allmänhet måste en på detta sätt konstaterad *verklig* flertalsvilja rörande en bestämd statsåtgärd vara den enda faktor, som i längden inom en demokratisk kulturstat kan åtnjuta verklig auktoritet samt därför ock vara bäst ägnad att sammanhålla en sådan stat. Det är denna verkliga flertalsvilja som Rousseau kallar *la volonté générale*. Och han tillägger därvid — något som vanligen förbises av hans många uttolkare — att ju mera betydelsefulla och allvarliga frågor besluten röra, dess mer måste man, om denna samfälliga vilja verkligen skall kunna upprätthålla sin statssammanhållande funktion, uppställa krav på att »den segrande meningen närmar sig enhällighet».

Helt annorlunda blir enligt Rousseau resultatet, om demokratin utövar sin makt endast genom en representant. Makten kan väl representeras, men icke viljan. Så snart någon enskild får uppdraget att representera ett folk — det må nu vara ett statsöverhuvud eller en folkrepresentant — så kommer i själva verket alltid den enskilde representantens vilja och intressen att utöva ett bestämmande inflytande på hans handlingssätt. »Och den enskilda viljan strävar av naturen främst efter enskilda fördelar.» Om representanten är en enda, är det visserligen »icke omöjligt», att denna hans enskilda vilja kan komma att sammanfalla med den verkliga flertalsviljan. Men om representanterna äro flere, är det »icke möjligt, att en sådan överensstämmelse skall bliva hållbar och varaktig». »Och i fråga om den stora mängden av dylika inom en folkrepresenta-

tion är en dylik inställning av den enskilda viljan helt utsluten.» I en rent representativ demokrati är därför folket fritt endast vid själva valtillfället. Då representanterna väl äro valda, måste det komma att känna sig ofritt, d. v. s. behärskas av en främmande vilja. Är icke denna känsla förhanden hos stora skaror av medborgare i nutidens demokratier under de tider, som infalla mellan valtillfällena? Och är folket fritt ens vid dessa? Vem avgör t. ex. i närvarande stund den för alla medborgare i detta land grundviktiga frågan, om den svenska kronan skall äga ett fast inhemskt penningevärde? Icke blir det svenska folket. Den frågan avgöres hos oss genom en dunkel kompromiss mellan de stora partiernas ledningar. Och sedan denna väl blivit gjord, skola samtliga dessa partier ivrigt bemöda sig att vid valtillfället rikta väljarnas uppmärksamhet på någonting annat. Ett parti kommer måhända att tala så mycket som möjligt om tullar, ett annat om socialisering, ett tredje om nykterhet. Men i avseende å den förstnämnda, för varje medborgare och varje modernt rättssamhälle särdeles genomgripande och viktiga frågan kommer det svenska folket att få föga användning för sin »frihet».

Därför är det ock enligt Rousseau alltid oriktigt att låta en representation definitivt besluta om lagarnas innehåll. Den bör väl kunna utarbeta lagarna och för sin del preliminärt antaga dem. Men den bör aldrig få äga ens känslan att kunna definitivt därom besluta. Lagarna bliva då alltid i större eller mindre utsträckning verktyg för representantens enskilda intressen, »ofta endast förevigande hans orättvisor». »Och han skall aldrig kunna undvika att hans privata synpunkter förminska hans verks helgd.» På dylika vägar skapas därför ingen samhällsvilja, som i längden kan verka sammanhållande inom en stat. Endast i ett enligt ovannämnda grundsatser inrättat demokratiskt statsskick låg enligt Rousseau garantien mot de statssönderslitande verkningar, som det av honom så fruktade partiväsendet eljest måste komma att utöva inom varje demokratisk stat.

Den moderna statsvetenskapen nöjer sig emellertid icke med än så skarpsinniga psykologiska analyser. Den fordrar att få dem verifierade genom konfrontation med den historiska verkligheten. Låt oss till sist göra en kortfattad sådan konfrontation. Den kan lämpligen ske på det sättet att man frågar sig:

inom vilka av nutidens demokratier gäller det, att ordet »dikatur» icke kan nämnas ens såsom en avlägsen framtidsmöjlighet för statsskickets vidare utveckling? De äro dock i grunden knappast flera än tvänne. Den ena är Schweiz, en stat som fullt medvetet inrättat sitt statsliv i enlighet med Rousseau's kritik av den representativa demokratien. 30,000 medborgares begäran är där alltid tillräcklig för att åstadkomma en direkt folkomröstning om ett av förbundsstatens representation fattat lagbeslut. Den verkliga flertalsviljan såsom högsta auktoritet har där t. o. m. visat sig i stånd att inom en demokratisk stat sammanhålla tre skilda nationaliteter, ett i sanning glänsande vittnesbörd i detta nationalismens tidevarv om den Rousseau'ska analysens bärkraft. En var, som tagit närmare kännedom om detta statsskick, vet, huru partiväsendet därstädes betagits sina mest skadegörande verkningar genom dess stränga inordnande under den verkliga flertalsviljan. »Det utmärkande för den politiska utvecklingen i Schweiz är frånvaron av häftiga brytningar och uppslitande partistrider», är grundtonen i alla skildringar av detta statsskick. Den som känner detsamma vet också, huru i detta land varje slags hot mot folkrepresentationen med utomparlamentariska maktmedel även i mycket upprörda tider är lönlöst. Det studsar tillbaka mot den verkliga folkviljans auktoritet. Den som vistades i Schweiz i slutet av år 1918, då världsrevolutionens vågor böljade fram genom länderna, hade ett synnerligen gynnsamt tillfälle att övertyga sig härom. Det kan ock vara lärorikt att erfara, huru en representant för den schweiziska socialdemokratien, som spelat en betydande roll för folkomröstningsidéns utbredning därstädes, bedömer detta institut. »Erfarenheten har visat», yttrade han, »att folket i långt högre grad tagit miste, vida lättare låter bedraga sig, när det gäller att bedöma personer, vid ett val av folkrepresentanter, än när det gäller att bedöma saker, vid omröstning om lagar. Och detta helt enkelt därför, att det ställer sig så oändligt mycket svårare att pröva en persons hjärta och njurar än att pröva innebörden av en sak, andemeningen i en lag. Därför är det ock betydligt lättare för den enskilde medborgaren att bedöma, om en lag verkligen är gjord till de arbetande massornas fördel, än om en representant alltid skall komma att verka i folkets sanna intresse.» I dessa ord ligger, som vi finna, ett komplett förnekande av riktigheten i den be-

römda Montesquieu'ska läran, att folket icke äger tillräcklig insikt för att giva sig själv lagar, men väl måste anses äga tillräcklig insikt för att utse de representanter, åt vilka det vill anförtro detta värv. Och det kan tillika inkasseras såsom ett synnerligen intressant belägg ur det praktiska statslivet för riktigheten av Rousseau's skarpsinniga analys av den rent representativa demokratiens idé.

Den andra stat, som härvid främst kommer i fråga, är Förenta Staterna. De ha slagit in på en väg att lösa demokratiens problem, om vilken Rousseau uttalat, att den »icke är omöjlig». Om representanten är en enda person, var det ju enligt honom »icke omöjligt», att denna representants enskilda vilja kan komma att sammanfalla med den verkliga flertalsviljan. De ha skapat en dylik direkt representant för folkviljan i presidentens person. De ha emellertid försiktigtvis allenast utrustat honom med en fullt självständig vetomakt. Denna utövar han utan något som helst beroende av parlamentariska rådgivare. Men han äger å andra sidan icke någon som helst delaktighet i lagstiftningsmakten själv. Han kan icke ens med laga verkan framlägga några propositioner. I vilken grad Rousseau's idéer härvid verkligen inverkat, lärer näppeligen kunna fullt utränas. Men det kan förtjäna antecknas att i uppsatserna i den berömda tidskriften »The Federalist», vilka utgöra den egentligen enda existerande kommentaren till riksfädernas grundlagsverk, satser finnas, som mycket väl kunna vara direkt hämtade från Rousseau. När det t. ex. därstädes heter: »Man synes aldrig ha tänkt på den fara, som representationens maktutvidgning kan medföra, vilken genom att samla all makt i sina händer måste leda till samma tyranni, som hotar genom det exekutiva organets maktutvidgning»; eller då det heter, »att det i en representativ republik i själva verket är mot den tilltagsna ärelystnaden hos folkrepresentationens organ som folket borde låta sin misstänksamhet få fritt utlopp och vidtaga alla tänkbara försiktighetsåtgärder» — så är ju detta satser som helt överensstämmer med Rousseau's statslära.

Det göres i nutiden från demokratiskt håll ofta gällande, att Förenta Staternas statsskick icke är någon verklig demokrati. Ser man emellertid närmare efter, vad det är som därvid anmärkes, finner man snart, att det så gott som alltid är fråga om fenomen, som göra sig gällande *på sidan om* eller *i strid*

med lagen, och vilka fenomen ha sin grund i en förfallen och korrumpierad rättsskipning. Detta är ock alla insiktsfulla amerikaners egen mening. Det får här räcka med ett vittne, förre presidenten Taft, sedermera Chief Justice i Förenta Staternas högsta domstol, som i några uppmärksammade föreläsningar vid Columbiauniversitetet år 1913 gav uttryck åt denna tanke med orden: »*The lax administration of our criminal law is a national disgrace.*» Kunde man råda bot på dessa brister i amerikanskt rättsliv, skulle den rent demokratiska karaktären i dess statsskick framstå lika tydlig som den nu är beslöjad.

Dess värre synes emellertid nu nämnda väg för lösningen av demokratiens problem i den historiska erfarenhetens ljus vara föga gångbar. Den förutsätter nämligen upprättandet av ett *stabilt* maktbalanssystem mellan det kontrollerande organet och representationen, som förebygger såväl uppkomsten av en diktatur för det förstnämnda organet, som ett undergrävande av dess maktställning från representationens sida. Skapandet av ett sådant stabilt maktbalanssystem har hittills inom statslivet visat sig vara en i längden olöslig uppgift. Till synes har emellertid denna uppgift, vad angår för oss överskådliga tidrymder, verkligen blivit löst i den nordamerikanska unionsförfattningen. Men att denna uppgift där till synes verkligen blivit löst, har varit beroende av en hel serie exceptionella förhållanden och sällsamma tillfälligheter, vilka måste anses fullt tillräckliga för att grunda det påståendet, att framalstrandet av detta stabila maktbalanssystem på rent demokratisk grundval varit knutet till en sådan mängd var för sig inom statslivet ytterst sällan föreliggande omständigheter, att det svårigen kan tänkas ånyo förverkligat mer än någon enstaka gång under årtusenden i staternas liv.

Först är att märka, att ehuru hela författningsverket uppbars av en stark demokratisk anda, voro likväl de stater, som ingingo i unionen, på grund av sina dåvarande censusbestämmelser snarare att anse såsom aristokratier än som demokratier. Ehuru detta maktbalanssystem fungerar oklanderligt även på rent demokratisk grundval, är det likvisst icke demokratien som skapat det. Vidare voro dessa staters politiskt ledande män vid nämnda tid män med en synnerligen omfattande po-

litisk bildning, vilka icke blott byggde sitt verk på nedärvda anglosachsiska traditioner, utan även synnerligen ingående tillgodogjort sig den europeiska kulturvärldens dittills samlade erfarenhet på statslivets område. Till den församling av delegerade från de skilda staterna, som utarbetade författningen, kom sålunda bl. a. från Virginia en ung 36-årig, akademiskt skolad politiker vid namn James Madison, som dit medförde en diger dossier, i vilken han samlat allt vad han inom den antika och moderna litteraturen kunnat komma över av viktigare observanda angående statsförfattningar och staters organisation, enkannerligen rörande förbunds författningar. Han blev sedan den ledande själen i hela den serie av kompromisser, genom vilka författningsverket kom till stånd, och bär därför med fullt skäl hederstiteln »the Father of the Constitution». Men vidare hade den nyfödda nationen överhuvud den stora och sällsynta lyckan, att ett flertal av dess »riksfäder» även voro synnerligen stora och betydande statsmän. Sådana män som George Washington, Alexander Hamilton, Thomas Jefferson, James Madison, John Adams och John Marshall äro var för sig av den betydenhet att de, såsom en europeisk historiker yttrat, i vilken stat som helst skulle ha kommit att räknas till dess verkligt stora statsmän. Vidare gällde det vid detta tillfälle icke blott att skapa en författning i demokratisk anda, utan även att sammansvetsa de olika staterna till en livsduglig förbundsstat. I sin fruktan för att denna nya stat icke skulle visa sig tillräckligt livsduglig, voro dessa riks fäder särskilt angelägna om att utrusta de nya federativa organen, även presidentmakten, med verkligt betydande maktbefogenheter, som kunde sätta dem i stånd att värna den nyvunna friheten. De gingo därvid t. o. m. medvetet över de instruktioner, de erhållit. Vad känslan av det yttre trycket betydde för 1809 års grundlagstiftande ständer här i Sverige, det betydde i Amerika nämnda känsla för 1787 års riks fäder. Och likvisst, vilka vanskligheter mötte ej det oaktat genomförandet av detta författningsverk! I en av de största staterna, Pennsylvania, synes detta ha lyckats allenast på den grund, att man utfärdade kallelsen till den »convention», som skulle taga ställning till konstitutionsförslaget, så sent, att betydande delar av de röstberättigade icke fingo tillfälle att utöva sin valrätt. Och

i den då största och mest kultiverade statens, Virginias, »convention», vars ställningstagande allmänt ansågs avgörande för hela förslaget öde, lyckades dess ledande statsmän endast med några få rösters majoritet genomdriva detsamma. Men därtill kommer, att detta maktbalanssystem visst icke var färdigt i och med unionsförfattningens tillkomst. Även i fortsättningen hängde utvecklingen och betryggandet av detsamma ofta på ett hår. Sålunda infördes en av de viktigaste hörnstenarna i detta maktbalanssystem, nämligen presidentens befogenhet att av egen maktfullkomlighet avskeda sina ministrar, först efter konstitutionens antagande och genomdrevs i senaten allenast med dess ordförandes, vice presidenten John Adams, utslagsröst. Och härtill kommer, att hela detta maktbalanssystem säkerligen aldrig kunnat hållas upprätt under den närmast följande tidens skakningar, om icke Förenta Staternas högsta domaremakts lyckats åt sig erövra befogenheten att effektivt kontrollera författningens efterlevnad från såväl presidentmakts som från kongressens sida. Det är John Marshall, Chief Justice i Förenta Staternas högsta domstol från år 1801, som genom en under decennier förd kamp lyckades åt domaremakts erövra detta prerogativ. Den avgörande kampen utkämpades år 1805, då Thomas Jefferson, vars parti då vunnit en förkrossande majoritet i representanternas hus och mer än den för ändamålet erforderliga $\frac{2}{3}$ majoriteten i senaten, missnöjd med högsta domstolens rättsskipning i dessa stycken, beslöt att knäcka denna domaremakts genom att låta representanthuset enligt i författningen stadgad ordning ställa en av högsta domstolens ledamöter till ansvar inför senaten. Och avvärjandet av detta för domaremakts framtida ställning avgörande angrepp berodde allenast på tvänne röster i Förenta Staternas senat!

Den väg, på vilken Förenta Staternas riksfäder inslog för lösandet av demokratiens problem, synes i belysning av det ovan anförda föga lämpad såsom någon generell lösning av detsamma. Det visar sig ock bäst vid de försök, som stundom gjorts och göras att efterlikna detta system. De ha nästan aldrig kunnat företagas annat än i samband med revolutionära omstörtningar. Och därvid har det så gott som undantagslöst visat sig, att även större eller mindre delar av den lagstiftande makten själv hamnat i det republikanska statsöverhuvudets

händer. Men därmed äro vi redan utanför demokratiens rämärken. Diktaturen har då i verkligheten redan hållit sitt intåg.

Den historiska erfarenhet, som hitintills står vårt släkte tillbuds, pekar sålunda närmast i den riktningen, att den väg Rousseau anvisat — en kombination av den medeltida ståndstatsens representationsidé med den antika demokratiens idé om alla medborgares direkta deltagande i statsangelägenheternas avgörande — är en fullt gångbar väg för lösandet av demokratiens krisproblem inom en kulturstat. Den vägen har ock förmånen att helt kunna tillryggaläggas på fullt lagliga vägar, inom demokratiens egen ram.

Och nu till sist: låt oss sluta kedjan i denna framställning. Enligt den främste skildraren av den antika demokratiens kris utgöres det egentligen kritiska momentet i demokratiens utveckling av den värdeförskjutning i fråga om den politiska rösträtten själv, som kommer denna att framstå såsom blott ett medel för ekonomiska förmånens vinnande. Kan något vara mera ägnat att motverka en sådan värdeförskjutning än en *någorlunda* lättillgänglig folkomröstning på begäran av ett visst antal röstberättigade medborgare? För varje gång en sådan folkomröstning anställes, bibringas ju varje däri deltagande medborgare på ett alldeles särskilt sätt en känsla av värdet *i sig* att äga en röst med vid avgörandet av nationens viktigaste angelägenheter. Och då folkets omröstning får karaktären av en efterprövning av ett av representationen redan fattat beslut, kan strävandet att med röstsedelns hjälp tillgodose sina ekonomiska intressen, såsom erfarenheten visat, komma att taga sig helt andra uttryck än i antikens direkta demokratier. Till belysning må tjäna ett alldeles färskt exempel från Schweiz under innevarande år.

Schweiz har hittills icke ägt någon invaliditets- och åldersförsäkring. Under förlidet år enade sig folkrepresentationen om genomförandet av en dylik lagstiftning. Folkomröstning begärdes; och genom en sådan, anställd i början av detta år, förkastades denna lag av nationen med c:a 250,000 rösters majoritet (i runda ungefärliga tal c:a 750,000 röster mot 500,000). Frågan är, vad som kan ligga bakom detta utslag av folkvilja. Att det avgörande skulle varit någon oginhet mot social lagstiftning såsom sådan, lär icke utan vidare kunna antagas.

Nationen har tidigare genom folkomröstning underkastat sig dylik lagstiftning. Svårligen kan heller det avgörande ha varit en motvilja mot att överhuvud underkasta sig den ökade beskattning, som genomförandet av en dylik lagstiftning givetvis medför. Ty det schweiziska folket har tidigare genom folkomröstning med överväldigande majoriteter åtagit sig stora extrabeskattningar. Efter de upplysningar, jag kunnat inhämta, synes den stora majoritetens ståndpunkt ha varit den, att man under nuvarande tryckta ekonomiska konjunkturen icke ansett sig hava råd att underkasta sig den extrabeskattning, som förslaget genomförande skulle kräva. I varje fall synes här föreligga ett intressant exempel på att de ekonomiska intressen, som de demokratiska väljarna eftersträva med röstsedelns hjälp, även kunna bestå i något annat än en ökning i ekonomiska förmåner. Man skall kanske vilja göra gällande, att ett sådant ståndpunkttagande röjer en viss efterblivenhet hos nationen i fråga om intresse för social lagstiftning. Men det får å andra sidan icke lämnas ur sikte, att åtskilliga av Väst-europas demokratier under den senaste mansåldern forcerat sin sociala understödslagstiftning i ett tempo, som synes innefatta allvarliga hinder för deras allmänna ekonomiska framåtskridande och lätt *kan* leda till ett bakslag i fråga om den allmänna levnadsstandard. I varje given tid finnes en bestämd gräns för de tillgångar, som kunna tagas i anspråk för samhällets understödsverksamhet, utan att äventyra en sådan allmän nedsättning i levnadsstandard. Vilken myndighet kan nu vara mera kompetent att vaka över att denna gräns icke överskrides, än det röstberättigade folket själv, som omedelbart får kännning därav i form av ökad beskattning eller en till följd därav hotande arbetslöshet? För en upplyst despotism kunde det väl vara lockande att söka påtvinga folket en dylik lagstiftning även i sådana fall, då det icke vill. Men den upplysta despotismen är nu en gång något annat än demokrati; och den erbjuder, vad värre är, icke några garantier för att den nyssnämnda gränsen icke överskrides.

Men råder nu en dylik omformning av demokratien också bot på de vanskligheter, som demokratien, enligt vad tidigare framhållits, kan medföra i fråga om det internationella samlivet mellan staterna? Ett försiktigt svar på denna fråga måste väl bli: den kan i varje fall icke förvärra dem; men den kan

möjligen bidra till att även i detta hänseende länka utvecklingen in på bättre vägar. Vad är det som i innevarande stund gör statsmännen i Förenta Staterna så obenägna att medverka till en utjämning av de krigsskulder, som följt i världskrigets spår? Är det folkmajoritetens bestämda vilja i Staterna, som står hindrande i vägen? Därom veta vi intet. Men vad vi med säkerhet kunna veta på grund av vår kännedom om den rent representativa demokratiens verkningssätt, det är att redan förhandenvaron av en på skilda partier fördelad *minoritet* med denna inställning kan vara ett lika oöverstigligt hinder för en sådan uppgörelse. Ovissheten om, huru denna minoritet fördelar sig på skilda partier, kan vara en fullt lika vägande anledning för partiledningarna inom de med varandra kämpande stora partibildningarna att icke riskera ett steg, som kan medföra en avsevärd förlust av väljare.

Av allt det sagda följer naturligen dock icke, att nu nämnda väg för lösningen av demokratiens problem också kommer att allmänt beträdas. Biologien visar oss, hur många experiment naturen gör vid framaltrandet av livsdugliga typer. Detsamma gäller säkerligen ock inom samhällslivets värld. Men den omständigheten, att det här är fråga om andliga yttringar av medvetet liv, borgar dock kanske för att experimenten icke komma att ske på måfå och kanske ej heller behöva bli lika många.

Inom vårt land, vars statsliv ännu i så mycket rör sig i former, bundna av den medeltida ständsstatens traditioner, kommer det säkerligen att dröja ganska länge, innan man ens får fullt klart för sig, att den enskilde medborgaren använder sin rösträtt på ett annat sätt, då han har att taga ställning till en bestämd statsåtgärd, än då han väljer riksdagsman. Vilken förvåning visade t. ex. icke *alla* svenska pressorgan, oberoende av partiskiftningar, redan över det faktum, att det finska folket vid sista presidentvalet i så stor utsträckning kastade sina röster just på en medlem av framstegspartiet, vilket parti det vid riksdagsvalen, blott några månader tidigare, reducerat till en ringa återstod av vad det fordom varit! Och säkerligen skola medlemmarna av våra från ståndstiden härstammande mäktiga utskott komma att se allt annat än välvilligt på en dylik utveckling av demokratiens idé.

Och likvisst kan redan den historiska erfarenhet, varöver vi

nu förfoga, sägas utvisa, att, så snart inom en demokratisk stat blott en någorlunda betydande *minoritet* inom folket fått den uppfattningen, att en sådan utveckling är eftersträvansvärd, detta ock är tillräckligt för att samtliga partier, av rädsla att förlora valmän, mycket snart nödgas giva densamma sin tillslutning.

JOHN MARSHALL — EN ADVOKAT, SOM BLEV EN AV FÖRENTA STATERNAS RIKSFÄDER.¹

(1932.)

Herr ordförande, mina damer och herrar! Då den nyligen avlidne »Altmeistern» i forntidens historia, Berlinuniversitetets förre rektor, professor Eduard Meyer, under vintern 1909—10 vistades i Amerika och höll föreläsningar vid Harvarduniversitetet, redigerade han därifrån ett band »Kleine Schriften», i vilket bl. a. förekommer en mycket tänkvärd uppsats med titeln: »Der Gang der alten Geschichte. Hellas und Rom», som nu efter världskriget snarast vunnit i intresse. Han berör däri bl. a. hurusom den grekiska historieskrivaren Polybios, vilken främst skildrat de orsakssammanhang, i kraft av vilka Hellas blev underlagt Rom, funnit en mycket bidragande orsak därtill ha varit, att hellerna hade så ringa kännedom om den storstat, med vilken de fingo att göra, såväl beträffande dess historia som dess statskick, och till följd därav begingo stora politiska felgrepp. Eduard Meyer erinrar därvid särskilt om huru Polybios gång på gång klagar över att historieskrivarna i Hellas trodde sig ha fyllt sin uppgift, om de efter en detaljerad redogörelse för de historiska skeendena inom den hellenska världen, till sist på några sidor avfärdade Roms och Kartagos historia. Härtill fogar Meyer i en nästan profetisk not följande uttalande: »I vår tid är det inte mycket annorlunda. Hur litet meddela ej de europeiska historieverken — för att icke tala om de vanliga hand- och läroböckerna — om Amerikas historia i det nittonde århundradet, under det att de, alldeles som de grekiska historieskrivarna, ägna den äldre

¹ Föredrag vid Sveriges Advokatsamfunds årsmöte d. 27 maj 1932.

kolonialtidens historia ett vida livligare intresse, emedan denna dock är förbunden med Europa och de europeiska krigen.» När jag kallar denna lilla not profetisk, tänker jag särskilt på att det ju numera kan anses utrönt, att åtskilliga av de europeiska statsmän, som utarbetade Versaillesfredens bestämmelser, från början icke räknade med att en minoritet av obetydligt mera än $\frac{1}{3}$ i Förenta Staternas senat för Amerikas del kunde överkorsa allt vad de åstadkommit; samt att en och annan av dem knappast ens ägde kunskap om denna bestämmelse i Förenta Staternas författning.

Denna lilla not föll mig i tankarna, när jag hade äran mottaga uppdraget att här i dag hålla ett föredrag över något ämne av allmännare juridiskt innehåll. De, som tillhöra samma generation som jag, och måhända också de, som tillhöra den närmast följande, kunna väl alla intyga, att även våra läroböcker i historia fullt motsvarade Eduard Meyers' nyssnämnda beskrivning. Och den frågan framställde sig för mig, om det icke skulle vara möjligt att inom detta tidigare så försummade område finna något ämne, som hade åtminstone någon anknytning till det levnadsvärv, åt vilket alla medlemmar av denna församling ägna sig. Då föll mig i tankarna John Marshalls namn.

Hans levnadsbana var från början advokatens. På den banan lade han grunden till de färdigheter, genom vilka han blev i tillfälle att göra sina stora insatser i den amerikanska unionsstatens uppbyggande, nämligen den parlamentariska debattörens och den skicklige domarens; och det finnes knappast någon enda enskild persons levnadsbana, som är ägnad att ge en mera allsidig inblick i det krafternas spel, varigenom denna unionsstat verkligen blev till.

Förenta Staternas författning är ju unik i nutida statsliv. Den har, såvitt man kan se, lyckats lösa uppgiften att på demokratisk grundval skapa ett stabilt maktbalanssystem mellan verkställande och lagstiftande makt. Men att den uppgiften verkligen blivit löst, har varit beroende på en sådan mångfald exceptionella förhållanden och sällsamma tillfälligheter, att de verkligen måste anses mer än tillräckliga för att hos en rätttrogen puritansk amerikanare grunda den uppfattningen, att hans stat alltifrån sin tillkomst stått under försynens omedelbara ledning.

Jag kan här endast framhålla, att detta maktbalanssystem alls icke var färdigt i och med unionsförfattningens tillkomst. Även i fortsättningen hängde utvecklingen och betryggandet av densamma ofta på ett hår. Sålunda infördes en av de viktigaste hörnstenarna i detta balanssystem, presidentens rätt att av egen maktfullkomlighet avskeda sina ministrar, först efter unionsförfattningens antagande, och genomdrevs i senaten allenast med dess ordförandes, vice presidenten John Adams utslagsröst. Och slutligen: för att detta maktbalanssystem skulle kunna bestå under den följande tidens skakningar, var den nödvändiga förutsättningen, att dess högsta domstolsmyndighet lyckades åt sig erövra befogenheten att effektivt kontrollera författningens efterlevnad från såväl presidentmaktens som kongressens sida.

Det är John Marshall, Chief Justice i Förenta Staternas högsta domstol under åren 1801—1835, som under en genom decennier förd kamp lyckades åt högsta domarmakten i Förenta Staterna erövra detta prerogativ. Och denna kamp är så fylld av sällsamma händelser och mellanspel, att den uppfyller även höga anspråk i fråga om dramatisk spänning i historiskt skeende. Men innan vi komma till denna hans kamp, låt oss först kasta en blick på hans föregående levnadssaga!

Han var född år 1755 i ett av de ytterst mot vildmarken belägna grevskapen i Virginia. Han var alltså liksom de flesta av de ledande männen i det stora unionsverket — t. ex. en Washington, en Jefferson, en Madison — en »Virginiaman». Denna koloni var då inte bara en av unionens äldsta, utan även dess folkrikaste och mest kultiverade. Politiskt sett behärskades den av en »landed gentry», som inte minst tack vare den berömda virginiatobaken förvärvat ett visst välstånd och underhöll livliga kulturella förbindelser med det gamla moderlandet. Till denna samhällsklass har man också att räkna John Marshall. Han var på mödernet befryndad med Thomas Jefferson och fadern var en nära vän till Washington. Visserligen fanns det inte mycket böcker att läsa därute i gränslandet; men en god skollärare fanns där, åtminstone för en tid; och på sin adertonåriga födelsedag mottog den unge Marshall i gåva av sin fader ett exemplar av den 1772 publicerade amerikanska upplagan av Blackstones »Commentaries on the laws

of England», som han med livligt intresse började studera, något som ock gav hans far anledning att mycket snart bestämma honom för den juridiska banan.

Men just vid denna tid kom frihetskriget emellan. Den unge John lyssnade till maningen från upplysningstidens store ledande man i Virginia, Patrick Henry, som i de berömda orden: »Give me liberty or give me death» gav lystringssignalen för sydstaternas ungdom. Marshall inskrev sig i armén, utmärkte sig särskilt vid flera tillfällen under striderna och avancerade till kapten. Men under denna tid fick han också tillfälle att förvärva en djup inblick i de bristfälligheter, som vidlådde Förenta Staternas krigföring på grund av frånvaron av en högsta enhetlig statsmakt; och detta blev avgörande för hela hans framtida bana.

Efter frihetskrigets genomkämpande återupptog han så sina juridiska studier. Men den teoretiska utbildningen blev icke synnerligen omfattande. Den inskränkte sig till en sex veckors vistelse vid det enda universitetsliknande institut, som då fanns i Virginia, ett litet college i närheten av den genom den engelska kapitulationen berömda lilla staden Yorktown. Att de teoretiska studierna blevo så hastigt avbrutna, sammanhängde därmed, att han kom att gifta in sig i en vid denna tid mycket inflytelserik gammal Virginia-familj och genast ville komma ut och skaffa sig ett levebröd. Han hade därvid förmånen, att hans släkting Thomas Jefferson då var guvernör i Virginia; och denne gav honom licens att på denna magra utbildning utöva juridisk praktik. 1780 blev han »admitted to the Bar» och slog sig efter någon tid ner i huvudstaden Richmond, där han började idka juridisk praktik. Dessförinnan hade han emellertid som alla unga män bland Virginias framstående familjer beträtt den politiska banan och blivit invald i statens lagstiftande församling.

Det är ett mycket häpnadsväckande faktum detta, att Amerikas blivande störste domare hade en så ringa grundläggande teoretisk utbildning. Det väckte uppseende även hos samtiden; och under sin framtida bana undgick han icke då och då förstickna antydningar därom. Förklaringen ligger säkerligen — förutom i hans utpräglade juridiska begåvning — i den anglosaxiska processens natur och den däri förekommande pläderingens art, i det denna ju åtminstone i större mål även inne-

håller en »list of authorities», vilket medförde att han även som advokat icke kunde undgå kontakten med den juridiska litteraturen; liksom han såsom domare genom denna pläderings art tillfördes även ett betydande litterärt material. Men någon lärd jurist blev John Marshall aldrig; och som domare byggde han nog övertvägande sitt votum på advokaternas pläderingar och därvid anförda argument. Han var en skarpsinnig lyssnare och tydligen i besittning av ett utomordentligt minne. Vid slutet av målens handläggningar, som ju nästan alltid ske i ett sammanhang i den anglosaxiska processen, plögade han utsätta tiden för domens avkunnande även i mycket stora mål till relativt kort tid efter handläggningens slut. Och då han »gave his opinion», som det heter, förenade sig nästan alltid flertalet av högsta domstolens ledamöter därom.

John Marshall praktiserade några år som advokat i Richmond och förbättrade sin från början ganska karga ekonomi, tills han plötsligt kallades att på ett helt annat sätt än som kompaniofficer ingripa i sitt lands öden. Han blev invald i den konstituerande lagstiftande församling, the Great Convention, i staten Virginia, som skulle taga ståndpunkt till det då nyss framlagda förslaget till Förenta Staternas konstitution. Denna Convention är ur historisk synpunkt särskilt viktig. När den sammanträdde, den 2 juni 1788, hade ännu icke något avgörande träffats av någon amerikansk stat om acceptering av förslaget. Den viktigaste statens, New Yorks, Convention sammanträdde först någon tid efteråt; och alla visste, att den var fiendlig mot konstitutionsförslaget. Staten Massachusetts Convention hade redan sammanträtt och uppenbart demonstrerat sin fiendlighet mot detsamma. Envar förstod, att avgörandet låg i Virginia, den blivande unionens folkrikaste stat, som på den tiden hade över en halv miljon invånare, under det att t. ex. *staden* New York den tiden blott var en småstad på 30,000 invånare! Men vidare är denna Convention viktig också därför, att den ger den bästa inblicken i de krafterns spel, som nu kämpade mot varandra. Debatterna inom den finnas nämligen in extenso genom stenogram bevarade åt eftervärlden, och de vittna högt om den politiska bildningsstandarden i dåtidens Virginia. En framstående amerikansk historiker har till och med ansett sig kunna sätta i fråga, om det någonsin i en parlamentarisk församling hållits en debatt, som i hög standard kan

mäta sig med denna. Meningsbrytningarna inom denna församling äro ock, i belysning av vad som sedan timat, mycket märkliga.

John Marshalls anföranden i denna debatt ge tydliga belägg för uppfattningen om hans ledande ställning vid förslaget genomdrivande. Han hade under kriget lärt sig uppskatta vikten av en stark unionell statsmakt och var en livlig anhängare av förslaget, i likhet med vad som vid denna tid var fallet även med hans sedermera store antagonist Thomas Jefferson. Bland motståndets män kan man urskilja främst tvänne huvudlinjer. Den ena ståndpunkten företrädde av upplysningstidens »grand old man» i Virginia, Patrick Henry. Med konstitutionen skulle efter hans mening Amerika komma att upphöra att vara ett samfund av fria stater: »Konsolideringens rep och kedjor äro på väg att förvandla detta land till ett stort och mäktigt imperium» yttrade han. »När jag skådar på andra sidan den horisont, som sätter gränser för mänskligt öga, ser jag, huru icke blott vår egen lycka är beroende av utgången. Vi ha i våra händer möjligheten att säkra frihetens lycka för halva mänskligheten. Förslaget antagande skall en gång medföra olycka även för det andra halvklotet.» Detta torde vara den första profetian i världshistorien om Förenta Staternas överherravälde i världen; och den uttalades redan i det ögonblick, då denna stat kom till!

En annan strömning, som kom fram i debatten och än tydligare formulerades av presidenten i staten Massachusetts Convention, skeppsredaren John Hancock, en av ledarna i frihetskampen mot England, löd så här: »Juristerna och de stora penningmännen skola taga hand om den politiska utvecklingen av konstitutionen och taga all makt och rikedom i sina händer; och sedan skola de sluka upp oss småfolk likt den store Leviathan» — även detta en ganska framtidsdiger profetia.

Gentemot dessa invändningar var John Marshalls huvudsynpunkt denna: det var nödvändigt att skapa en makt, i stånd att försvara Förenta Staterna och främja deras samfälliga välfärd. Om man icke skapade en sådan i fredstid och i konstitutionella former, skulle den i krigstid komma att skapas på revolutionär väg i form av en diktatur; och detta vore vida farligare för folkets frihet. Mot den unionella statsmaktens missbruk garanterade i stället, säger han, väljarnas eget in-

intresse och det sinne för frihet, som är »the american spirit». Även detta kan ju sägas vara en grandios profetia, i betraktande av att till och med den av honom förordade unionsförfattningen under det sista världskriget måste högst väsentligt tänjas i diktatorisk riktning för att kunna uppbära dess påfrestningar.

Efter den sista stora avgörande tredagarsdebatten skedde voteringen. Konstitutionsförslaget antogs med blott tio rösters majoritet, och av dem tillhörde åtta representanter, som direkt svikit sina kommittenters instruktioner! Väl ha även mången annan gång världshistoriska avgöranden genomdrivits med små, ja ännu mindre majoriteter, men sällan med en hos de ledande statsmännen å skilda sidor så klart in i framtiden skådande blick. Sedan avgörandet träffats i Virginias Convention, slöt sig stat efter stat därtill — visserligen under hårda inre strider; ett par av de tretton staterna dock först två år senare, 1790.

Efter författningsförslagets genomdrivande var Marshall en av de politiskt ledande männen i Virginia. Han utnämndes till fristaternas sändebud i Paris. Efter återkomsten invaldes han i representanthuset. Presidenten John Adams gjorde honom till sin statssekreterare; och under de sista timmarna av sitt innehav av presidentvärdigheten utnämnde Adams honom år 1801 till Chief Justice i Förenta Staternas högsta domstol.

Då han tillträdde detta ämbete, hade den politiska situationen i Förenta Staterna undergått stora förändringar. Enhetsverket var knappast fullbordat, förrän den franska revolutionen bröt ut. Den unga fristaten hälsade den nya republiken med entusiasm. De franska emissarierna emottogos med hänförelse och jakobinklubbar och demokratiska sällskap bildades överallt. Den nya rörelsen vann särskilt anslutning i de kretsar, som varit motståndare till enhetsverket och ivrat för de enskilda staternas frihet. Jefferson, då sändebud i Paris, greps av den revolutionära hänförelsen och sällade sig nu till dessa kretsar, ehuru han tidigare varit en främjare av unionsverket. Hans entusiasm över den franska revolutionen är åt eftervärlden bevarad i orden: »Hellre än att se denna revolution misslyckad, skulle jag vilja se halva världen ödelagd.» Han blev snart ledare för det nu bildade republikanska partiet, som var bärare

av dessa strömningar — icke att förväxla med senare tiders republikanska parti. Vill man mycket kortfattat angiva Jeffersons politiska betydelse i amerikanskt statsliv, kan man närmast jämföra honom med Karl Staaff här i Sverige — huru mycket än Jeffersons rikt facetterade personlighet skiljer sig från dennes. Jefferson är grundläggaren av det demokratiska genombrottet i Förenta Staternas statsliv. Dessförinnan voro dessa amerikanska republiker på grund av rådande censusbestämmelser egentligen en samling aristokratier.

Ju mer den franska revolutionen gick till ytterligheter, dess mer betänksamma blevo emellertid befrämjarna av unionsverket. Det republikanska partiet strävade efter att inblanda Amerika i revolutionskrigen på Frankrikes sida. Det härskande partiet, som skapat unionsförfattningen, var handelspolitiskt och finansiellt starkt intresserat av neutralitet; och så uppstod som motvikt till det republikanska partiet det s. k. federalistiska partiet. För att dämpa oron i republikanska kretsar och hålla sig själv vid makten utnyttjade detta parti författningens resurser till en tvångslagstiftning av dittills i Amerika okänt och oerhört slag; stadganden infördes om rätt för presidenten att när som helst utvisa obekväma utlänningar — underförstått fransmän — samt stadganden om mycket djupgående inskränkningar i tanke- och yttrandefriheten. Det var de berömda *Aliens and Sedition Acts* av år 1798. Det nya »imperiet» hade börjat avslöja sin makt. Reaktionen kom och var våldsam. John Marshall's egen hemstats, Virginias, lagstiftande församling förklarade högtidligen den nya lagstiftningen ogiltig för sitt vidkommande. Kentucky och Georgia, de båda Carolina, Pennsylvania, New York och Maryland gjorde sammaledes; och under inflytande av den oerhörda förbittring, som dessa lagar väckte, och tillika under inflytande av Englands hänsynslösa uppträdande i sjökriget mot Förenta Staternas handel, vunno republikanerna vid århundradesskiftet majoritet inom såväl representanthuset som senaten och lyfte upp Thomas Jefferson på Förenta Staternas presidentstol.

Det var just icke någon vidare lämplig tid för att skrida till förverkligande av den grundsats, som John Marshall redan uttalat i Virginias Convention, nämligen att, i händelse av olika meningars yppande angående stiftade lagars grundlagsenlighet, det i sista hand skulle ankomma på unionsdomstolarna att

avgöra sådana tvister. Förenta Staternas högsta domstol hade dessutom före hans tid spelat en tämligen obemärkt och undanskjuten roll; och i konstitutionen fanns icke någon uttrycklig föreskrift, som förlänade unionsdomstolarna en sådan makt. De bestämmelser däri, som kunde åberopas, inskränkte sig till ett stadgande, att under unionsdomstolarnas jurisdiktion hemfölla »cases in law and evidence, arising under this constitution and the laws of the United states» (Art. III Sect. 2: 1); vidare en bestämmelse om att alla medlemmar av de lagstiftande församlingarna samt alla »executive and judicial officers», i unionen såväl som i delstaterna, skola »genom ed eller försäkran, förpliktas att stödja konstitutionen» (Art. VI: 3); och slutligen ett stadgande om, att konstitutionen och alla Förenta Staternas lagar, som komma att stiftas »in pursuance thereof» skola vara »the supreme law of the land» samt att domarne i varje särskild stat skola vara genom dem förpliktade, oberoende av vad den särskilda statens författning eller lagar kunde innehålla i annan riktning (Art. VI: 2).

John Marshall gjorde allt det bruk han kunde av dessa bestämmelser, men tillräckliga för ändamålet voro de knappast. Det fanns visserligen en i anglosaxiskt statsliv härskande grundsats, första gången uppställd i England av den berömde juristen Sir Edward Coke under striden mot Stuartarna av innehåll, att domstolarna äga förklara varje åtgärd av den verkställande makten ogiltig, som icke äger sitt stöd i en parlamentsakt eller i nedärvd sedvanerätt. Men den stora frågan var nu, om tillkomsten av en skriven författning med högre dignitet och svårare att ändra än andra lagar, skulle kunna föranleda ett antagande av en liknande kontrollerande makt för domstolarna även över den lagstiftande makten själv, eller, som Marshall formulerade spörsmålet, huruvida konstitutionen verkligen var en lag för domstolarna eller allenast en lag för den lagstiftande makten. Vid förhandlingarna om unionsförfattningsförslagets tillkomst hade frågan varit uppe, men därvid hade man icke kommit till något otvetydigt resultat. Däremot visste Marshall, att de stora ledande männen i författningsverket hade hyst denna uppfattning. Alexander Hamilton hade formulerat den i tidskriften »The Federalist», som ju var det centrala organet i propagandan för konstitutionen, med följande ord: »En konstitution är i verkligheten och måste be-

traktas såsom en 'fundamental law'. Det tillhör därför domstolarna att fastställa dess innebörd lika väl som innebörden av varje akt, härrörande från den lagstiftande församlingen. Om det skulle råka förefinnas en motsättning mellan de två, böra författningens bestämmelser ha företräde framför lagstiftningsakten, folkets vilja framför dess organs vilja.» Men denna lära var dock någonting oerhört nytt på denna tid. Och mot John Marshall stod det stora republikanska partiet, som strävade att så mycket som möjligt försvaga det genom unionsförfattningen skapade enhetsbandet samt till det yttersta hävda de enskilda staternas självständighet, och för vilket ett sådant prerogativ för unionsdomstolarna närmast tedde sig som ett attentat mot hela unionsförfattningen.

Det var tydligt, att kampen skulle bli hård. Vidunderlig är den skicklighet med vilken Marshall öppnade striden. Det skedde genom den berömda domen i saken *Marbury v. Madison*. Läget i detta mål var i korthet följande.

Presidenten Adams hade begagnat de sista stunderna av sin presidentvärdighet, innan det stora systemskiftet ägde rum, till att utnämna en mängd ämbetsmän, bland andra 42 fredsdomare i unionsdistriktet Columbia. Utnämningarna av dessa domare hade vederbörligen bekräftats av senaten; fullmakterna voro utskrivna och undertecknade, men genom ett förbiseende, som bl. a. synes ha legat också Marshall såsom statssekreterare till last, hade de icke blivit utlämnade till de utnämnda, innan Jefferson blev president. Denne grep genast tillfället och befallde sin statssekreterare, Madison, sedermera även han president, att icke utlämna mer än en del av dessa fullmakter. Fyra av de förbigångna med *Marbury* i spetsen anlade sak vid Förenta Staternas högsta domstol och yrkade tvångsföreläggande för Madison att utlämna deras fullmakter. De åberopade som stöd ett stadgande i 1789 års lagstiftning angående rättsväsendet i unionen, som gav högsta domstolen rätt att på talan av part utfärda tvångsförelägganden mot varje domstol och varje person, som innehade offentlig tjänst »under the authority of the United States».

När målet förekom i högsta domstolen, var redan hälften av sökandenas presumptiva ämbetslid förfluten. Processen hade för dem själva icke vidare något nämnvärt intresse. Allt var nu koncentrerat på den konstitutionella frågan, om högsta dom-

stolen skulle våga sig på att förklara presidentens åtgärd för olaglig eller icke.

Den republikanska agitationen i tidningar och tidskrifter var fylld av hot. Under tiden hade även i kongressen stora debatter ägt rum angående domstols kompetens att annullera författningsstridiga lagar; och därunder hade från det republikanska partiets män fällts de orden, att en dylik attityd från unionsdomarnes sida vore en god grund för att från ämbetet avlägsna dem på det sätt konstitutionen föreskrev, nämligen medelst »impeachment» d. v. s. av representanthuset anställt åtal inför Förenta Staternas senat. Situationen var onekligen pinsam. Om domstolen ålade Madison att utfärda fullmakterna, hade den icke några maktmedel att mot presidentmakten såsom högsta verkställande myndighet kunna framtvinga ett sådant fullgörande. Förklarade den sig åter icke kunna upptaga yrkandet, skulle detta betraktas såsom en seger för republikanernas uppfattning, enligt vilken domstolarna icke ägde befogenhet att pröva lagligheten av den unionella presidentmaktens avgöranden.

Det sätt, varpå Marshall i denna situation gick ur vägen för alla ställda försåt, blev avgörande för Förenta Staternas hela följande historia. Hans dom icke bara gäckade motståndarna; det votum han gav träffade dem som ett hugg i själva hjärtat av deras statsuppfattning. Domens innehåll är i korthet följande: Då vederbörande blivit i vederbörlig ordning utnämnda, kan fullmakts utfärdande icke anses vara något nödvändigt moment för utnämningens giltighet; men å andra sidan är underlåtenheten att utfärda fullmakt en kränkning av deras i utnämningen grundade rätt. Ett tvångsföreläggande sådant som sökandena yrkat är ock enligt Förenta Staternas rättsordning det tjänliga medlet för deras rättsanspråks genomförande. Och en befogenhet att göra ett dylikt föreläggande är åt högsta domstolen inrymd i nyssnämnda 1789 års lag. Men detta sistnämnda lagstadgande står i strid med en föreskrift i konstitutionen (Art. III Sect. II:2), som ger högsta domstolen rätt att såsom *första* instans agera endast i vissa där uppräknade mål, bland dem icke sådana som det förevarande. I fortsättningen föreskrives nämligen, att den i alla andra fall har allenast appelljurisdiktion, »både rörande lag och faktum, med sådana undantag — som kongressen må stadga». Dessa sist-

nämnda tillägg, sägs det i domen, syftar icke därpå, att kongressen skulle ha makt att lägga än flera mål under högsta domstolen såsom första instans, utan betyder allenast, att kongressen kan *avklippa* vissa frågor från fullföljd i högsta instans.¹

Härmed fick Marshall nu tillfälle att för första gången i en dom upptaga frågan, huruvida domstolarna kunna åsidosätta lagar, som stå i strid med konstitutionens föreskrifter. Han åberopar därvid bl. a. Hamiltons förutnämnda uttalande i *The Federalist* och tillägger: »Om konstitutionen icke är högsta lag för prövning av kongressakters giltighet, då äro skrivna författningar blott absurda försök från folkets sida att uppställa gränser för en makt, som är i sig själv obegränsad.» Denna del av domen är en hel liten avhandling. Till sist förklarades det i domen, att då sålunda det lagstadgande, på vilket klagandena stödde sin talan, såsom inkonstitutionellt saknade giltighet, måste högsta domstolen underkänna klagandenas anspråk på *omedelbar* rättshjälp i högsta domstolen.

I sak undvek Marshall alltså att rikta sin dom mot presidentmakten, men fick likvisst tillfälle att tillfoga det stora republikanska partiet ett dödligt slag genom att grunda sin dom på ett klart underkännande av en kongressakts grundlagsenlighet. Steget var utomordentligt djärvt. Det ifrågavarande stadgandet i 1789 års lag hade tidigare tvänne gånger utan vidare tillämpats av Förenta Staternas högsta domstol.

I första häpenheten blev Jefferson stum. Något senare tillkännagav han emellertid, att den uppfattning, som ger domarna rätt att avgöra, om lagar äro inkonstitutionella eller ej, och detta även gentemot den lagstiftande makten och den exekutiva makten inom deras sfärer, »skulle göra domarmakten till en despotisk gren av vår författning». Och han glömde inte utmaningen. Men det stora republikanska partiet hade vid denna tid viktigare saker att tänka på.

Jefferson var just i färd med att förvärva Louisiana, d. v. s. hela Nordamerika väster om Mississippi, och detta vanskliga verks lyckliga genomförande förskaffade Jefferson och hans parti en sådan popularitet, att han själv blev omvald för ännu en period och att vid nyvalen representanternas hus kom att så gott som uteslutande, och Förenta Staternas senat till mer

¹ Huruvida Marshalls tolkning av lagrummet i det hela var riktig, är alltså jämt föremål för delade meningar.

än två tredjedelar bestå av republikaner. Detta sista var en viktig omständighet, ty för en fällande dom vid ett impeachment inför Förenata Staternas senat fordrades enligt konstitutionen (Art. I Sect. III: 6) $\frac{2}{3}$ majoritet i senaten. Nu syntes Jefferson tiden vara inne för att knäcka denna självständiga domarmakt, som försökt trotsa det republikanska partiets statsuppfattning. Han utvalde såsom objekt en av de mindre betydande ledamöterna i högsta domstolen, Samuel Chase. Denne hade vid något tillfälle, då han instruerade en jury i Baltimore, uttalat klandrande omdömen om hela det republikanska partiets politik. Man vågade inte ställa honom till rätta blott för att han i den nyssnämnda domen hävdade en uppfattning om domarmaktens rättighet att kontrollera lagars grundlagsenlighet; ty författningen föreskrev för ett impeachment, att representanternas hus hade att åklaga vederbörande inför senaten för vissa bestämda slags brott, »high crimes and misdemeanours». Huvudanklagelsen gällde därför denna instruktion för juryn i Baltimore, vid vilken han ansågs ha i sin ämbetsutövning sökt uppväcka hat mot regeringsmakten. Därjämte lades honom en del andra förmenta smärre tjänstefel till last.

Jefferson hade till den 4 februari 1805, då den stora processen började inför senaten, på allehanda sätt sökt högtidliggöra akten. Han hade i senatens sessionssal i det trähus i Washington, i vilket denna då var inrymd, låtit träffa anordningar av teatralisk effekt. På var sin sida om vice-presidenten, som var ordförande i senaten, sutto på stolar, klädda med rött kläde, vid domarbordet i salens mitt 17 senatorer, tillsammans 34, representerande de sjuutton stater, som då funnos i unionen. Bakom senatorerna sutto på bänkar, klädda med grönt kläde, medlemmarna av representanternas hus. I en särskild avbalkning till höger sutto medlemmarna av Jeffersons kabinet. Mitt emot hade man låtit uppresa ett galleri, å vilket societetens damer i sista modets dräkter voro församlade; och i två avbalkningar framför senatorernas bord befunno sig på ena sidan de åklagare, som på grund av fullmakt från representanternas hus hade att fullfölja dess talan, och på den andra svarandens försvarsadvokater. I vice-presidentstolen satt en sällsam man, Aaron Burr, som nyss börjat sin sedermera så excentriska politiska levnad genom att i en duell döda den store statsmannen Alexander Hamilton, vilket gav en av de federalistiska sena-

torerna anledning att i ett brev till en vän skriva: »I presidentstolen sitter en otrogen och i vicepresidentstolen en mördare.»

I denna högtidliga krets höjde nu rättsgevaldigern (*Sergeant at arms*) sin stämma. Från hans mun ljöd ännu det gamla normannerspråket: »Oyez! Oyez! Oyez! All persons are commended to keep silence on pain of imprisonment, while the grand inquest of the nation is exhibiting to the Senate of the United States, sitting as a Court of Impeachment, articles of impeachment against Samuel Chase, Associate Justice of the Supreme Court of the United States.» 52 vittnen hördes under fjorton dagar, däribland även John Marshall själv. Efter två veckors plädering sammanträdde senaten den 1 mars 1805 i högtidlig session för domens avkunnande. Vid det av vice-presidenten förrättade uppropet för avgivande av vota angående första anklagelsepunkten svarade de båda första *republikanska* senatorer, som ropades upp: *not guilty*. Spänningen var oerhörd; en enda röst till från det republikanska partiets sida av detta innehåll, och attacken var misslyckad. Det blev inte bara tre, utan det blev nio republikanska senatorer, vilka såsom domare sveko sitt parti; och även vid den viktigaste anklagelsepunkten sveko fem. Allenast på två röster hängde det emellertid, att denna attack mot den högsta domarmakten i Förenta Staterna misslyckades. Marshall och hans kolleger kunde för den närmaste framtiden känna sig rättsligt trygga i sin självständiga utövning av domarmakten. Icke ens under den ifrågavarande sällsynta maktkonstellationen till förmån för ett enda parti hade det lyckats att knäcka dess ryggrad.

Under hela sin följande tid som Chief Justice kom Marshall aldrig i tillfälle att ånyo förklara en kongresslag ogiltig. Men det viktiga »precedent» stod upprätt; och när man gled in i nya politiska kriser mot århundradets mitt, hade Förenta Staternas högsta domstol i detta »precedent» ett av sina förnämsta stöd.

Men innan den tiden kom, hade Marshall på annat sätt stärkt denna domarmaktens ställning i förhållande till konstitutionen. Hans senare domargärning är nämligen i stället inriktad på att med utnyttjande av samma grundsatser hävda den unionella statsmaktens överhöghet gentemot delstaterna. Juridiskt var uppgiften här lättare. I konstitutionen fanns ju, såsom nämnts, en föreskrift om, att de särskilda delsta-

ternas domare skulle vara bundna av konstitutionen såsom högsta lag, och det var då naturligt, att högsta domstolen förbehöll sig att hävda sin befogenhet att såsom appelldomstol tillse, att de verkligen följde denna föreskrift och tillika att åt densamma ge den innebörden, att även delstaternas domstolar voro skyldiga att åsidosätta sådana delstaternas lagar, som stodo i strid med konstitutionen. Men politiskt var uppgiften alls icke lätt. För knappast ett decennium sedan hade delstaternas lagstiftande församlingar med styrka hävdad sin rätt att förklara ogiltiga sådana lagar, som kongressen stiftat och som ansågos stå i strid med konstitutionen. Nu gällde det att lägga om maktbalansen och genomdriva grundsatsen, att unionsdomstolarna hade rätt att förklara delstaternas lagstiftningar ogiltiga, om dessa befunnos stridande mot konstitutionen.

På denna hans verksamhet kan jag här på grund av den knappa tiden icke ingå mera detaljerat. Det första målet, som tilldrog sig större uppmärksamhet, var ett mål, som rörde staten Georgia. Denna stat hade invecklat sig i stora jordspekulationer i de blivande bomulldistrikten i södern och genom lag till fyra stora bolag sålt stora domäner, som voro avsedda att sedermera styckas åt kolonister. Men folkrepresentanterna hade härvid varit föremål för stark korruption. Områdenas stora lämplighet för bomullsodling blev nu efteråt klarlagd. Hela statens befolkning uppreste sig mot nämnda transaktion och ålade vid nyvalen varje vald representant en förbindelse att återkalla lagen, vilket ock skedde. Under tiden hade särskilt till personer i de norra staterna, som gått i spetsen för finansspekulationen, en mängd jordlotter sålts; men den nya lagen förklarade alla sådana köp ogiltiga.

Marshall förklarade i högsta domstolen, att de köp, som förut skett på grundval av den numera återkallade lagen, måste anses giltiga, och att återkallelselagens bestämmelse i motsatt riktning var inkonstitutionell, enär den förnärmade en föreskrift i konstitutionen, som förbjöd delstaterna att stifta lagar, som göra intrång i en på avtal redan grundad förpliktelse (*impairing the obligation of contracts*).

Samma ståndpunkt fick han tillfälle att ytterligare markera kort efteråt. Då uppdök ett mycket berömt mål, som grundade sig på följande förhållanden. Under de dåliga tider, som rädde efter frihetskriget, och under vilka, liksom nu i våra dagar,

begäret efter inflation bland fastighetsägare och gäldenärer var livligt, hade man flerstädes inom delstaterna gripit till försämringar av penningvärdet. Till förhindrande av dylika åtgärder för framtiden hade det lyckats Alexander Hamilton, sedermera Washingtons store finansminister, att i konstitutionen få införd nyssnämnda bestämmelse, att ingen delstat ägde stifta lagar, »impairing the obligation of contracts» (Art. I Sect. 10: 1). Då härigenom alla möjligheter att genom manipulationer med penningvärdet söka räddning ur krisen för delstaterna voro avstängda, hittade man emellertid på en annan utväg. I åtskilliga delstater genomförde man en ändring av konkurslagarna av innehåll, att en person, som gjort konkurs, sedermera för framtiden skulle vara fri från gäld, som dessförinnan stiftats; och dessa bestämmelser missbrukades sedermera på allehanda sätt, så att man t. ex. lät försätta sig i konkurs, stack undan tillgångarna, och sedan genom konkursen befriades från skulderna. Det mål, varom här är fråga, avsåg ett dylikt nytillkommet stadgande i staten New Yorks Bankruptcy Act av 1812; och Marshall förklarade, att nämnda stadgande vore stridande mot konstitutionens föreskrift, att delstaterna icke fingo stifta lagar, »impairing the obligation of contracts». Hans argumentering var härvid denna: Straff för brytande av kontrakt kunna utan hinder av denna bestämmelse införas eller upphävas, gäldsfängelse må kunna införas eller upphävas. De göra icke i sig någon rubbning i innehållet i den civilrättsliga förpliktelsen. Men så snart en stat stiftar en lag, som på något sätt försvårar det civilrättsliga genomförandet av en på avtal grundad förpliktelse, har den stiftat en lag, »impairing the obligation of contracts».

Dessa och andra senare domar gjorde honom oerhört impopulär. I fråga om den första av de nyssnämnda domarna sades, att högsta domstolen gjort sig solidarisk med »jobbare»; i fråga om den senare, att den gjort sig solidarisk med »penningutpressare». Vid flera tillfällen beslöt ett stort antal delstaters lagstiftande församlingar att förklara hans domar ogiltiga och hemställde till kongressen om de ifrågavarande rättstvisternas avgörande genom en särskild skiljedomstol. Och i senaten höjdes röster, som på det skarpaste klandrade högsta domstolens maktutövning. Sålunda yttrade t. ex. en framstående medlem av densamma: »Högsta domstolens maktutövning är en förnär-

melse mot vår demokratiska teori. Av densamma införda rättsgrundsatser komma att äga oföränderlig giltighet på samma sätt som medernas och persernas gamla lagar; och detta ehuru konstitutionen är tyst som döden rörande detta ämne. Det oaktat utöva sju domare, som icke äro ansvariga inför någon annan mänsklig domstol, i verkligheten lagstiftningsmakt och träffa politiska avgöranden.»

Men stormen lade sig omsider inför ett sällsamt mellanspel, som mer än något annat bidrog till att stärka unionsdomstolarnas maktställning i nationens medvetande.

Fulton hade byggt sin första ångbåt; och den 17 augusti 1807 gjorde ångaren *The North River*, sedermera omdöpt till »*Clermont*», sin berömda första resa uppför Hudson-floden från New York till Albany. I april 1808 antog staten New Yorks lagstiftande församling en lag, varigenom åt Fulton och hans medarbetare Livingston tillförsäkrades en exklusiv rätt för 30 år att färdas med ångbåt på staten New Yorks strömmar och vatten; alla andra förbjödos att utan licens från dem idka sådan fart vid äventyr av höga böter samt att deras fartyg med maskiner och tillbehör förklarades förbrutna. Kort därefter förvärvade samma män ett liknande monopol i Louisiana, d. v. s. praktiskt taget för hela sjöfarten på Mississippi-floden. Medborgarna i staten New York blevo nu härigenom bl. a. förhindrade att per ångfärja kunna passera tvärs över Hudsonflodens mynning; ty staten New Jersey, som innehade andra sidan av floden, antog en motsvarande repressalielagstiftning i fråga om dess vattenområden, Connecticut likaså. Sistnämnda stat förbjöd fartyg, licensierade av staten New York, att befara dess territorialvatten. Så stod frågan, då en man vid namn Thomas Gibbons — enligt vad John Marshalls förnämste biograf förmodar, icke helt utan inflytanden, utgående från Marshall själv — tog sig för att arrangera en ångbåtsförbindelse för persontrafik mellan New Jersey och New York i konkurrens med en Mr. Ogden, som drev samma trafik på grund av en från Fulton och Livingston inköpt licens. Gibbons hade i kraft av en av kongressen stiftad lag, grundad på den i konstitutionen kongressen tillerkända befogenheten »to regulate commerce with foreign nations and among the several states» (Art. I Sect. VIII: 3), skaffat sig en licens av *unionsregeringen*, vilken licens förlänade honom rätt att idka »kustfart mellan hamnar i samma stat eller skilda

stater» och åberopade sig på denna. Ogdén instämde honom inför staten New Yorks »Court of Chancery». Denna fann att den åt Gibbons av nationalregeringen förlänade licensen att »idka kustfart» icke kunde förläna honom någon rätt i strid med det av staten New Yorks lagstiftande församling genom lag upprättade ångbåtsmonopolet och biföll Ogdéns talan. Gibbons besvärade sig hos Förenta Staternas högsta domstol, och så inleddes inför densamma den berömda processen *Gibbons v. Ogdén*.

Under tiden hade situationen blivit ännu orimligare. En hel del andra stater, Massachusetts, New Hampshire och Vermont, hade skapat liknande monopol å sina territorialvatten och bekämpade varandra genom repressalie-lagstiftning. Samtidigt hade den oerhörda tillväxten av ångbåtstrafiken gjort hela den amerikanska nationen förtvivlad över denna invecklade lagstiftning. I denna situation föll John Marshalls dom, den 2 mars 1824, »en dom», säger en amerikansk historiker, »som gjort mera för att knyta det amerikanska folket samman till en odelad nation än någon annan makt i dess historia, om man bortser från krigets makt». Domen var i korthet byggd därpå, att konstitutionen ger kongressen befogenhet »to regulate interstate commerce». Till »commerce», säger Marshall, är att hänföra icke blott köpande och säljande utan även de trafikföreställningar, som äro nödvändiga för dylika affärers genomförande, ja, i grunden är »commerce» liktydigt med samfärdsel överhuvud. Och enär det sålunda tillkommer unionen att reglera samfärdseln mellan staterna, är varje akt av delstatslagstiftning, som försvårar eller gör intrång i genomförandet av en sådan unionslagstiftning, inkonstitutionell. Högsta domstolen kan därför icke lägga en sådan lag till grund för sitt avgörande och upphäver den dom, som fällts av staten New Yorks Court of Chancery.

Det gick ett sus av befrielse genom nationen. Lika impopulär som han varit bland den stora allmänheten genom sin tidigare domargärning, lika stor blev nu hans popularitet. Till och med i senaten, vilken alltjämt ogillade de maktbefogenheter som denna domstol »utan like och föregångare i världshistorien» tillagt sig, talade även hans motståndare nu om »den ovanlige man, som presiderade i högsta domstolen», och som »efter all mänsklig sannolikhet är den skickligaste domare, som nu sit-

ter på någon domarstol i världen». Endast sydstaterna deltog icke i det allmänna jublet. Slavfrågan hade redan börjat kasta sin skugga framför sig. Och de anade den fara, som låg i att högsta domstolen för framtiden hade fått sitt prerogativ att pröva lagars grundlagsenlighet än ytterligare befast.

Under den sista delen av John Marshalls tid reste sig ånyo svårigheterna: slavfrågan började på allvar dyka upp, och hans domar icke bara ogillades av sydstaterna, utan några av dessa vägrade t. o. m. exekution av dem. Men hans är förtjänsten, att Förenta Staternas högsta domstol kunde möta en orosfylld framtid med en fond av auktoritet, som kunde bära den genom dess stormar.

I sitt enskilda liv var Marshall en mycket flärdlös man. Nästan legendariska äro berättelserna om huru han, när han som kringresande domare i sitt distrikt höll sina *circuit courts*, ensam färdades i en liten, av honom själv ägd, med en häst förspänd kärra genom de dåtida stora skogarna i Nord-Carolina, tog in på de små värdshusen, tog barnen i stugorna på sitt knä, gav dem små presenter och talade med dem om deras framtid.

Hans gravskrift, författad av honom själv, är mycket enkel. Den innehåller blott nakna fakta, om födelse, giftermål och död. Ett ståtligare minnesmärke har nationen ristat åt honom i den av den utmärkte amerikanske historieskrivaren Albert Beveridge författade biografien: »The life of John Marshall», i fyra band, vilka utkommo under åren 1916—1919, och ur vilken ett flertal detaljer i denna framställning äro hämtade. Den bild han tecknat bär de drag, som varje stor statsmans bild bär: stor klokskap vid bedömandet av de mänskliga tingen, parad med den egenskap, som på John Marshalls eget tungomål kallas — *strength of mind*.

DEN TYSKA STATSIVETENSKAPENS FÖR- UTSÄGELSER ANGÅENDE DET RYSKA TSARVÄLDETS SAMMANSTÖRTANDE.

INFÖR SOVJETVÄLDETS 10-ÅRSJUBILEUM.¹

(1926.)

I.

Det ryska tsarrikets plötsliga sammanstörtande har i världshistorien ytterst få paralleller. Att ett världrike under loppet av mindre än trenne år, från att vara en för ett helt statssystem, och särskilt för de närmaste grannarna nästan nedtryckande maktkomplex, så gott som söndermulas i atomer — därtill erbjuder världshistorien knappast något motstycke. Man skulle då i allt fall nästan behöva gå tillbaka ända till det assyriska världrikes sammanstörtande och Ninives fall.

Måhända kan ock denna historiska parallell anses äga en djupare innebörd. Båda de nämnda väldena utgjorde i själva verket var i sin stad den så att säga högsta inkarnationen inom kulturmänskligheten av på ren våldsmakt uppbyggda stater, grundade på det mest hänsynslösa undertryckande av betvingade, delvis kulturellt högre stående folk och raser. Det ryska tsarrikets metoder för dessa främmande folkslags kuvande påminna ock i flera avseenden icke så litet om det forna assyriska väldets. Det förefinnes t. ex. en omisskännelig likhet mellan de av det assyriska väldet inaugurerade (och sedermera även av andra orientaliska stater praktiserade) massdeportationerna av underkuvade befolkningar, och sådana åtgärder som de ryska judarnas utdrivande ur Kurland eller de lillryska Huzulernas bortsläpande från deras boplatser i Karpaterna

¹ I Statsvetenskaplig Tidskrift 1926.

under världskriget. Och huru mycket erinrar ej en sådan efter assyriska mönster företagen statsåtgärd som de judiska aristokratfamiljernas bortförande i fångenskap till »älvarna i Babel» om bortförandet av de 10,000-tals polacker i ledande ställningar, som efter kuvandet av 1863 års polska uppror fingo vandra i den »sibiriska» fångenskapen. En och annan erinrar sig måhända den lilla episod, som berättas av Georg Brandes i hans Polska skizzer, hurusom han vid en middag i Krakau på 1880-talet hade till bordsgranne en polsk grevinna med ännu vackra, men sorgbundna anletsdrag, som på hans frågor berättade honom, att hon fått vandra i denna fångenskap till fots ända till östra Sibirien! De assyriska härskarnas förstörande av Babels tempel är knappast värre än det ryska tsardömets kyrkrov från de armeniska och de georgiska kristna folkkyrkorna; överhuvud taget kan man vid en närmare reflexion icke undgå att finna, att det i själva andan och tonen hos dessa världsväldens maktutövning finnes åtskilligt, som för tanken bringar dem i idéassociation med varandra. I fråga om dylika välden, så helt grundade på svärdets blotta makt över underkuvade folk, synes även för staternas del det ordet gälla att »den som griper till svärd, han skall förgås med svärd».

Att ifrån ett världsvälde av sådan typ skulle utstråla något slags högre freds-, kultur- eller humanitetsidéer, varom bland andra den högt ansedde, storryskt orienterade professor Vinogradoff i Oxford vid världskrigets utbrott undervisade den europeiska mänskligheten, måste för varje oförvillat omdöme alltid ha tett sig såsom något helt och hållet absurt. I den mån sådana manifestationer ha förekommit från den ryska statsmaktens sida, t. ex. i fråga om deltagandet i Haagkonferenserna vid seklets början, ha de inom de bestämmande ryska kretsarna säkerligen i verkligheten endast tillagts karaktären av ett slags diplomatiskt spel till den europeiska allmänhetens förvillande och förledande. Och huru skulle någon ojävig domare kunna låta sig övertyga om att ett välde, som under århundraden spelat vargens roll i det europeiska statssystemet, plötsligen skulle ha blivit det oskyldiga lammet, som endast till följd av rovgiriga grannars åtrå och lystnad eller en olycklig politisk tvångssituations krav indragits i den stora världskonflikten? Därpå tror tydligtvis numera ingen. Att ett välde, som efter Napoleonskrigens dagar under

loppet av 100 år ostridigt satt i gång 4 stora krig, ungefärligen ett under varje mansålder, nu skulle varit oskyldigt till den sista stora katastrofen, det vore ungefär lika orimligt som att antaga, att en person, som redan straffats för fjärde resan stöld, måste anses fullkomligt oskyldig, då han plötsligt ertappas med att ännu en gång ha sökt sätta sig i besittning av andras egen- dom. Frågan om var de närmast ansvariga för den senaste världskatastrofens utbrott äro att söka svävar ännu alltjämt i dunkel. Men på en punkt kan man dock redan nu skönja en så gott som fullständig enighet i uppfattning. *En* grupp av de medskyldige är med säkerhet att söka inom kretsen av de män, som utgjorde den ledande ryska byråkратиens spetsar omkring tsarens tron. Till och med en Lloyd George synes icke ha aktat för rovt att redan strax efter den ryska revolutionens utbrott i en dyster stund anspela på nämnda förhållande.¹

Ett världsväldes plötsliga sammanstörtande lämnar närmast efter sig ett politiskt tomrum, som det blir den närmast följande politiska statsutvecklingens uppgift att under svåra skakningar och världsomvälvningar nödtorftigt utfylla, en utveckling, ägnad att inverka bestämmande på de till detta rike förut angränsande folkens politiska uppgifter och öden för århundraden. Särskilt för ett folk som vårt, vilket råkat vara närmaste granne till den jätte, som värnlös signade ned, måste det därför vara angeläget, att så ingående som möjligt söka bilda sig en någorlunda klar föreställning om detta plötsliga händelseförlopps verkliga innebörd och konsekvenser.

För den som till äventyrs hyser en sådan önskan, finnes härvid åtskillig lärdom att hämta från det arbete, som den noggrant iakttagande tyska statsvetenskapen före och under världskriget nedlade på studiet av den mäktige grannens politiska levnadsvillkor och livsmöjligheter. Ett alldeles särskilt intresse tilldrager sig därvid en grupp av arbeten, som i flera avseenden utmärka sig för en nästan fabulös träffsäkerhet i sina förutsägelser angående detta rikets framtida öden, en träffsäkerhet, som givetvis även är ägnad att förläna en hög grad av auktoritet åt den allmänna grunduppfattning av det ryska

¹ Det må i detta sammanhang särskilt erinras om, att i vissa publikationer, som under år 1925 sågo dagen i Jugoslavien, de första allvarliga indicierna framkommit för att trådarna i den komplott, som ledde till mordet på ärkehärtig Franz Ferdinand, kunna följas tillbaka till den ryske militärattachéen i Belgrad.

rikets politiska levnadsvillkor, vilken ligger till grund för desamma.

Ett dylikt noggrant studium av de ryska samhällsförhållandena från den tyska statsvetenskapens sida är emellertid av relativt sent datum. De västerländska staternas intresse för ryska samhällsförhållandens utforskande har stått i nära beroende av i vilken grad detta välde för vederbörande framstått såsom en viktig politisk faktor att räkna med. Det är ingen tillfällighet, att Sverige i detta hänseende under 1600-talets senare del intagit en ledande ställning. Åtskilliga relationer från denna tid av svenska regeringens utskickade, som sedan under århundraden vilade i arkivens gömmor, representera det värdefullaste av det, som man vid den tiden i västerlandet visste om Ryssland. Och även för Tysklands del har det noggranna utforskandet av ryska samhällsinstitutioner och samhällsförhållanden nått en verklig intensitet först i samma mån som risken för politiska sammanstötningar ökats. Under 1800-talets tidigare del var den tyska statsvetenskapens intresse för Ryssland tämligen platoniskt. I romantikens tidevarv stod man ännu under bannet av det jubel, med vilket 1813 års män hälsade de ryska härarnas inmarsch i de tyska landen. Ännu i Arndts långt senare nedskrivna, till svenska översatta »Levnadsminnen» slår oss reminiscenserna från dessa »den ryska hänförelsens år» till mötes. Tyska lärda skrevo då och senare beundrande böcker om det ryska folkets »urwüchsige» samhällsinstitutioner. Särskilt den ryska miren, denna typ för primitiv jordbrukskommunism, som enligt vad numera allmänt medges varit en av de största kräftskadorna inom den ryska statskroppen, skildrades ännu vid mitten av 1800-talet och senare såsom en underbar folklig källa till livskraft och styrka för det stora ryska riket. Väl kommo redan vid denna tid då och då fnurror på tråden. Men de bilades i allmänhet till sist i någorlunda sämja och till inbördes tillfredsställelse, intill dess en avgörande brytning inträffade i och med Berliner kongressen 1878, då det nybildade tyska riket med Bismarck i sin spets för första gången på allvar trädde i vägen för de ryska expansionssträvandena på Balkan. Visserligen var hans uppgift därvid främst medlarens. Men det får aldrig förglömmas, att det är just genom Bismarck och denna hans statshandling, som den världssituation ytterst skapats, varur den stora världskata-

strofen framgått. Då man för att utplåna detta faktum icke sällan erinrar om hans bekanta ord, att Tysklands intressen på Balkan icke voro värda »en pommersk grenadiärs benknot», så får därvid icke förbises, att dylika utlätelser kunna få sin diplomatiska förklaringsgrund icke minst i en önskan att efter det stora schackdraget inverka lugnande på de oroliga stormböljor, som i anledning därav uppstått i Ryssland, liksom de även kunna ha tjänstgjort såsom en nyttig anmaning till den nyvunna österrikiska bundsförvanten att iakttaga skyldig aktsamhet i sin Balkanpolitik.

Under 1880-talets första år uppspelas på allvar den ryska symfoni, vars ackorder sedan, tämligen oförändrade, utgjorde upptakten till den stora sammanstötningen i världskriget. Ett eko av, och tillika ett ytterst skarpsinnigt bedömande av den världshistoriska innebörden av denna tids tilldragelser träder oss på ett mycket åskådligt sätt till mötes i Harald Hjarnes år 1882 skrivna och i Aftonbladet samt Göteborgs Handelstidning publicerade resebrev från Moskva.¹ Och det är icke mera än en rättmätig och skyldig hyllningsgård åt svensk samhällsvetenskap, om man i detta sammanhang inleder hithörande profetiors rad med att erinra om, huru oerhört skarpsyntå hans uttalanden voro. »I sinom tid», heter det i dessa resebrev, »skola nog de följder, som härav kunna uppstå, träda i dagen; och historien skall en gång fälla sin dom icke blott över statsmännens förmåga att lösa de svåra uppgifter, som nu föreläggas dem, utan även över de särskilda europeiska folkens offervillighet och livskraft under de väldiga skakningar, som det samfälliga statssystemet kan komma att uppleva.» »Vad själva saken angår, finns egentligen ingen meningsskillnad mellan de många kivande partierna eller fraktionerna i våra dagars Ryssland. . . . För dem alla äro Turkiet och Österrike de hinder, som skola nedbrytas med våld och list.» »Tyskland, som onekligen är farligt, kan ju avspisas med de överblivna bitarna av Österrike, och känner det sig ändå oroligt för den slaviska kolossen, så må det, för grannsämjans bevarande, på något sätt annektiera Danmark, Nederländerna, eller vad annat kan synas lämpligt.» »Skulle likväl Tyskland, trots alla rönta välgärningar, visa sig ogent — ja, då slår timmen för den avgörande

¹ Omtryckta i något utvidgad form i: *Östeuropas kriser och Sveriges Försvär*, ss. 7 ff.

kampen mellan den slaviska och den germanska världen' och då komma alla gamla skulder att utkrävas med ränta på ränta.»

»Det vore dock för djärvt att påstå, att spørgsmålet ej kan lösas på fredlig väg. Valet tillkommer närmast Ryssland. Besluta sig dess statsmän för lugn utan alla baktankar och visa de sig vuxna denna sin uppgift, så går Orienten en långsammare, men säker omdaningsprocess till mötes under Europas kontroll och medverkan.»

»Varom ej, då stundar en strid, mot vars betydelse alla gränstvister emellan Tyskland och Frankrike, Tyskland och Danmark, Italien och Österrike, allt gräl om parlamentarism och republik måste blekna.»

Från denna tid härstammar den uppdämning av den slaviska nationalkänslans expansionsbegär västerut, som sedan vilat så hotande över vår världsdal. Bismarcks förunderliga statskonst lyckades denna gång för tillfället avvärja ovädret. Men när han väl fått sitt respass, så blev kort efteråt det steget taget, som han under två hela decennier lyckats förhindra — skapandet av den fransk-ryska alliansen.

Från denna tid härstamma även de böljeslag, som leda fram till den nuvarande ryska revolutionen, i det den ryska chauvinismen börjar fullborda sin sammansmältning med de revolutionära idealen. Från denna tid börjar den ryska chauvinismen bli revolutionär, och den ryska revolutionen chauvinistisk och världserövrande. Klart och tydligt har Hjärne iakttagit jämväl denna idéförbindelse. »Man har», skriver Hjärne 1882, »redan den fana färdig, under vilken Ryssarna skola återupprepa de franska triumftågen i slutet av förra århundradet. Ryssland med den sociala revolutionen, liksom Frankrike med den politiska — det är en parallell, som smickrar ryssarnas högtflygande inbillning. ... Ännu fattas blott ett välfärdsutskott eller en Napoleon, som nog båda med tiden kunna frammanas. Få 'konservativa' ryssar skulle ha någonting emot dynastiens fall och samhällets omstörtande, såvida en Napoleon förde dem till triumfer över Europa, liksom få 'liberaler' skulle tveka att underkasta sig denne Napoleons despotism mot samma villkor.»

»Ty endast en tanke är i stånd att förena de många viljorna i ett revolutionärt Ryssland — tanken på ett slags slaviskt demokratiskt korståg emot väster och söder och alla andra väderstreck. Vilka medel och konster man då kan tillgripa, det låter sig ej bestämmas i förväg, endast ungefärligen gissas, vad hu-

vuddragen vidkommer.» Hjärne är säkerligen en av de förste västerlänningar, som klart och tydligt fattat hela innebörden av denna märkliga världshistoriska idé-sammanslutning, som sedan så tydligt trätt oss till mötes redan i den begynnande ryska revolutionen, nästan symboliskt kulminerande i Lenins bekanta utrop under revolutionens första »glansdagar»: med småstaterna skola vi snart vara färdiga! Det är icke uteslutande den ryska revolutionens fel, att dess världserövrande planer ej ännu kommit till utförande.

II.

Att en rysk samhällsomstörtning förr eller senare var i antågande, därom synes redan från början av 80-talet alla skarp-synta iakttagare av ryska samhällsförhållanden ha varit mer eller mindre ense. Frågan, den frågan som framförallt intresserade Västerlandet, var i verkligheten endast denna: när skall detta ske? och: huru kommer detta händelseförlopp att avspelas?

Ät hithörande frågors belysning har den tyska statsvetenskapen från denna tid ägnat ett betydande arbete, och åtskilliga profetior om det ryska rikets framtid sågo därvid dagen. Jag skall här något dröja vid ett par av dem, som i det följande visat sig mest grundade. De äro även från statsvetenskaplig synpunkt särdeles intressanta. »Historiskt skeende är oförutsebart och kan icke bestämmas genom lagar!» — så lyder en av de deviser, under vilka en nymodig historie-filosofisk riktning söker verka för gamla världens återställelse i kampen mot de deterministiska uppfattningssätt i fråga om samhälleligt skeende, vilka modern samhällsvetenskap eljes med stigande styrka ansett sig böra lägga till grund för sina undersökningsmetoder. En av vägarna att bemöta dylika restaurationsförsök synes då rimligen vara att undersöka, i vad mån det statsvetenskapligt skolade omdömet visat sig vara i stånd att förutse kommande händelseförlopp. Kanske skall det därvid visa sig, att dylika fall äro talrikare än man i allmänhet föreställer sig. Redan i den antika litteraturen kunna sådana påvisas. Det må här blott erinras om Polybios' förutsägelser angående den romerska republikens undergång och det romerska principatets uppkomst, vilka han allenast förser med den reservationen, att den i iakt-

tagelser över statslivet skolade »väl kan misstaga sig med hänsyn till tidpunkten» för en dylik förändring, men icke angående dess inträde.¹

De förutsägelser, varom här är fråga, utmärka sig i särskilt hög grad genom skarpsinnigheten i bedömandet av de invecklade orsakskedjor, som ligga till grund för det samhälleliga skeendet, men de ådagalägga också de begränsningar, som måste vidlåda alla dylika försök inom detta vetenskapsområde; och de äro kanske icke minst lärorika just i sistnämnda hänseende. Att förutsäga tidpunkten för en revolutions inträde eller dess förlopp låter sig nu en gång icke göra med samma säkerhet som naturvetenskapen kan förutse inträdet av en kemisk reaktion. Men en ganska hög grad av träffsäkerhet kan likväl stundom härvid uppnås. Vanskligheten ligger för övrigt icke blott i det oerhört invecklade orsakssammanhanget. Där emot kan i viss mån rådas bot genom att man med en riktig psykologisk takt fäster sig endast vid de grundläggande elementära krafterna i det makternas spel, varom fråga är. Svårigheten ligger kanske framför allt i konsten att strängt objektivt iakttaga och bedöma de fenomen, varom fråga är, och icke låta sig ryckas med av allehanda politiska, särskilt partipolitiska önskemål och strävanden. Exempelen därpå överflödade ju under vårmånaderna år 1917, hos oss såväl som i andra länder, då man i den politiska dagspressen eller i de ledande politikernas offentliga uttalanden sökte ställa den nyss utbrutna ryska revolutionens framtidshoroskop. Så mycket större intresse har det då att dröja vid uttalanden av män, som i detta stycke hållit huvudet kallt och blicken ogrumlad. Det skall visa sig, att på denna väg rätt tillförlitliga resultat stått att uppnå.

För att nu först något rikta uppmärksamheten på de elementära grundläggande faktorer i det samhälleliga skeendet, från vilka ifrågavarande författare vid sina förutsägelser utgått, har man först att erinra om ett sådant grundläggande faktum som det, att det ryska kejsarrikets befolkning till inemot 90 % var en jordbrukande befolkning. De samhälleliga grundproblemen voro sålunda där till sin natur *agrarska*. De förhållanden som sammanhånga med och åtfölja den västerländska industrialismen kunde, trots de rätt betydande industricentra som här och

¹ Se Polybios: Bok VI, kap. 9.

var förekommo — t. ex. i det forna ryska Polen samt i Petersburg, i det betydande textilindustridistriktet väster om Moskwa, järn- och metall-industridistriktet söder om Moskwa, järnverks- och kolgruvedistriktet i Donetsbäckenet m. fl. — i ett sådant samhälle aldrig åstadkomma någonting mera än »en böljas skum». De kunde aldrig bliva »böljan inunder».

Det *andra* grundläggande förhållandet vid bedömandet av det ryska rikets samhällsförhållanden utgöres av den *enorma* folkökningen i detta rike. Från 1884 till tiden strax före världskrigets utbrott utgjorde folkmängdstillväxten omkring 54 miljoner, d. v. s. under en tidrymd av cirka 30 år nära tio gånger Sveriges hela nuvarande befolkning.¹ Ukraina-landet synes ända sedan urminnes tid hava varit ett säte för stark befolkningstillväxt. Det förefinnes som bekant inom den indoeuropeiska forskningen ännu alltjämt mången forskare, som till dessa trakter vill förlägga de ariska folkens urhem. Därifrån radierade väl sannolikt den stora, befolkningsförhållandena i östra medelhavsbäckenet fullständigt omgestaltande folkvandringen omkring år 1200 f. Kr. Därifrån utströmmade väl antagligen ock de barbarhorder, de s. k. Kimmerierna, som på 600-talet f. Kr. överskölja hela främre Asien och bl. a. medförde det assyriska väldets sammanstörtande. Och i detta bördiga land synes för närvarande vid sidan av de stora östasiatiska befolkningscentra, den väldigaste nativiteten inom mänskligheten vara att söka. Det ovan sagda gäller, om ock i mindre mån, den storryska Wolgadalen samt den forna Weichselprovinzen, varemot de nu lösslitna Östersjöländerna äro av en helt annan typ, länder med ringa folkmängd och relativt svag folkökning. Den väldiga nativiteten inom nyssnämnda områden gör sig därstädes så mycket starkare gällande, som den icke har den avledare i form av utsättande av de nyfödda barnen, varigenom det största av de stora östasiatiska befolkningscentra ännu alltjämt till en viss grad upprätthåller balansen mellan näringsutrymme och folkökning.

Den *tredje* grundläggande faktorn utgjordes av det ryska jordbrukets exceptionellt låga ståndpunkt. Frånsett en del av de stora godsens, drevs det alltigenom extensivt och i stor ut-

¹ Den ryska »Kommissionen för undersökande av orsakerna till Central-Rysslands utarmande» i början på 1900-talet fastställde en folkökning åren 1861—1901 i 40 guvernement i Europeiska Ryssland från 52 till 86 miljoner.

sträckning ännu med mycket primitiva redskap. Träplogarna voro därstädes ännu icke försvunna. Härigenom blev kravet på ökat jordutrymme för odling den enorma folkökningens viktigaste politiska konsekvens.

Anledningen till denna jordbrukets stora efterblivenhet låg naturligen till en mycket betydande del i den ryske bondens efterblivna kulturståndpunkt. Men i mycket hög grad berodde den även på de bristfälligheter, som vidlådde den samhällliga organisationen av bykommunen, den ryska miren. Denna organisation kunde närmast sägas motsvara det urgamla tegskiftet i vårt land, likvisst med det tillägg, att jorden med mer eller mindre regelbundna mellantider ständigt ånyo *delades om* mellan bykommunens medlemmar. Därigenom motverkades naturligen i hög grad varje ärligt strävande för jordbrukets höjande. Den som uträttade något av betydelse i detta hänseende, löpte risken att vid nästa omdelning gå förlustig resultatet därav, vilka i stället kommo en annan till godo. Den starka folkökningen framkallade därjämte en tendens att vid dessa omdelningar göra lotterna allt mindre.¹ En annan egendomlighet bestod däri, att miren såsom korporation var ansvarig för medlemmarnas skatter, varmed man i Ryssland hade att jämnställa även de amorteringar, som den ryska bonden hade att verkställa å de summor, som den ryska staten förskotterade till de stora godsägarna för bondejordens friköpande vid den stora bondebefrielsen på 1860-talet. Den medlem, som skötte sig ordentligare än andra, fick sålunda som belöning betala skatterna för de mera försumliga och slarviga av bykommunens medlemmar — det hela alltså ett slags kommunal-socialistiskt produktionssystem, särdeles ägnat att framhäva alla vanskligheterna av dylika metoders användande inom jordbrukets område. Och denna egendomliga organisation bestod nu just inom det område av riket, där den stora folkökningen gjorde sig starkast gällande, om man undantog Weichselprovinsen och vissa delar av det västliga Ukraina. Det var i huvudsak Dnjeperfloden, vilken även i detta avseende kunde sägas bilda gränsen mellan öster- och västerland.

Det mest betydande försöket att komma till rätta med det stora samhällsproblem, som nu nämnda trenne faktorer till-

¹ Den nämnda ryska kommissionen fastställde för åren 1860—1900 en minskning från 4,8 till 2,6 desjatiner pr huvud av den manliga bondebefolkningen.

sammans alstrade för de sista mansåldrarnas kejserliga ryska politik var den Witte'ska reformperioden under slutet av 1890-talet samt de första åren av 1900-talet. Innebörden av detta berömda politiska system klarlades tämligen samtidigt inför det västerländska Europa av ett flertal tyska forskare, som ägnat detsamma ett ingående studium. I stort sett kan det betecknas såsom ett försök att *kringgå* det stora agrarproblemet. Grundtanken var att råda bot på den hotande agrariska nöden genom att *snabbt* skaffa det växande befolkningsöverskottet sysselsättning i en rysk storindustri samt i därmed sammanhängande väldiga järnvägsanläggningar och rustningar, vilka tillika kunda bliva den nyskapade industriens avnämare. För att skapa de kapital och den utländska kredit, som var erforderlig för dessa omfattande nyanläggningar — ävensom för det stabiliserande av myntvärdet genom införande av guldmyntfot, vilket var oundgängligt för hela denna industriella utveckling — blev det nödvändigt att till det yttersta stegra det ryska jordbrukets exportmöjligheter. Och detta uppnådde Witte speciellt genom ett från hans synpunkt sett genialt trick, som dock närmast var att förlikna vid det slags medicin, som i morgon gör patienten sjufallt värre. Dels förlades nämligen skatteuppbörden och skatteindrivningen till tiden *före* den nya skördens inbärgande. Dels organiserades och utnyttjades statens brännvinsmonopol i riktning av största möjliga uppmuntran till brännvinskonsumtionens stegrande från den ryske bondens sida. Genom båda dessa åtgärders samverkan uppnåddes till en viss grad det ovannämnda önskemålet. Den ökade brännvinskonsumtionen eggade bonden att hastigare avyttra vad den förra skörden inbragt. Och den ändrade metoden för skatteindrivningen ledde, i förening med brännvinsmonopolets utnyttjande, till att den ryske bonden i avvaktan på penningars inflytande för den nya skörden nödgades för skatternas betalning tillgripa kreditoperationer, som förde dem i händerna på allehanda ockrare, varigenom kostnaden för skatternas gäldande högst väsentligt ökades. På detta sätt tvangs den ryske bonden att för skattens gäldande avyttra en *större* del av sina skördar än som eljest varit nödvändigt; och på denna väg lyckades sålunda Witte att avpressa den ryske bonden största möjliga del av den bärgade skörden för export till utlandet, till och med på bekostnad av dennes eget verkliga konsumtions-

behov. Samtida tyska forskare påpekade med stor skarpsynthet dessa bärande grundtankar i systemet och gjorde t. o. m. gällande, att de hungersnöder, som särskilt under denna tid periodiskt hemsökte olika delar av Ryssland, till en mycket väsentlig del voro artificiella d. v. s. av regeringen tillskapade på dylik konstlad väg i ändamål att betrygga den för utvecklingen av Rysslands industri nödvändiga stegringen av spannmålsexporten. Till en viss grad stimulerades även exporten av jordbruksprodukter genom exportpremier, vilka bl. a. ledde till det för svenska husmödrar vid denna tid välbekanta uppdykandet av de ryska hönsen och de ryska äggen på den västerländska marknaden.

För att härutöver lätta befolkningstrycket anordnades även genom regeringens försorg en betydande kolonisation av västra Sibirien. Under åren närmast före det japanska kriget hade denna antagit sådana proportioner, att flera hundra tusen personer årligen utplanterades inom detta område, därtill lockade genom den mest vidsträckt skattefrihet, fri rätt till byggnadsvirke ur statens skogar, fria resor ja, t. o. m. fritt te å de ryska statsjärnvägarna.

Detta systems misslyckande torde framför allt ha berott därpå, att de penningar som nedlagts i de stora ryska rustningarna och järnvägsbyggnaderna icke voro räntabla. De stora järnvägsanläggningarna kunde i verkligheten icke förränta de därå nedlagda, lånade jättekapitalen, ja, i vissa fall, såsom i fråga om den sibiriska banan, synas de stora företagen i förstone icke ens ha kunnat bära sina egna driftkostnader. Det finansiella läge, som härigenom uppstod, innebar alltså, att den ryska staten måste låna även för att betala räntor och amorteringar å de för ändamålet upptagna lånen. En hel rad tyska finansmän såsom Biermer, Ballod, Martin m. fl. gjorde redan vid denna tid med bestämdhet gällande, att så var förhållandet.

Systemet medförde vidare, då någon konkurrens med västerlandets industri icke var möjlig å den västerländska marknaden, till ett försök att i stor stil skapa exportområden för rysk industri i Ostasien och ledde till sist till sammanstötningen med Japan, detta senare dock mycket emot Witte's egen vilja. Dessutom skapades genom det ryska bondeståndets fortgående utarmande en revolutionär jordmån inom den ryska bondeklassen, som i verkligheten måste påskynda revolutionens utbrott.

Sammanstötningen med Japan bragte hela detta system definitivt i baklås. De stora förväntningarna på en industriell expansion österut slogo därmed fel, och det inre missnöjet slog ut i full låga. Den avgörande signalen därtill utgjorde som bekant framför allt den ryska flottans undergång vid Tsusjima. De nya grundlagarnas utfärdande och den första dumans sammanträdande blevo följder därav.

Vid denna tid är det nu som den förste av de tyska politiska väderspåmän, med vilka vi här skola sysselsätta oss, uppträder. Det är Rudolf Martin i hans då starkt uppmärksammade, men numera som det synes åt en för tidig glömska överlämnade arbeten: »Die Zukunft Russlands und Japans» 1905 samt framför allt: »Die Zukunft Russlands», som utkom år 1906. Vi skola i en följande avdelning något sysselsätta oss med detta senare märkliga arbete.

III.

Rudolf Martin var vid tiden för författandet av sitt arbete: »Die Zukunft Russlands» avdelningschef inom det tyska rikets centrala statistiska ämbetsverk och hade i denna sin egenskap kommit att ägna sitt intresse särskilt åt den ryska finansstatistiken. Han synes även i övrigt ha förvärvat en mycket ingående kännedom om ryska samhällsförhållanden.

Han börjar sitt nyssnämnda arbete med den förklaringen att »det ryska jordbrukets och den ryska bondens utveckling under de närmaste årtiondena är den viktigaste frågan för hela jordklotets militära, politiska och ekonomiska utveckling» under kommande tider. »Står den ryska byn på samma höjd som en tysk eller fransk by, då är det bäst att vi tyskar redan nu lära oss ryska. Då kommer Elsass-Lothringen åter att bli franskt. Då är kanske höjdpunkten av det tyska rikets maktställning redan för alltid uppnådd. I stället för halvmånen kommer då det ryska korset att resas på Sofiakyrkan i Konstantinopel. För engelsmännen komma ryssarna att uppsäga freden på den indiska gränsen; och ett ryskt protektorat över Kina kommer att hålla främmande handel borta från detta land.» Men för att uppnå samma grad av intensitet hos det ryska jordbruket som hos det tyska eller franska, erfordras en kapitalinvestering av 100-tals milliarder mark. Och för att härför vinna den ryska bondens medverkan ytterligare milliarder för skapandet av ett

verkligt ryskt skolväsende. För anskaffandet av dessa medel erfordras minst flera generationers arbete. »Av tolv millioner bondehemman i det egentliga Ryssland befinna sig ännu tio millioner på samma ståndpunkt som det västeuropeiska jordbruket före år 1800.» En hektar av den ryska jorden frambringa, även om hänsyn toges till dess bördigaste områden, icke $\frac{1}{3}$ av vad en hektar tysk jord frambringa, och då det tyska lantbruket behövt 70 år för att tillryggalägga denna utveckling, så vore det knappast märkvärdigt om det ryska jordbruket härför behöfve använda en tid av 100 à 150 år.

Faran för västerlandet är därför icke så stor. »Och den har», säger Martin, »nu (år 1906) än mera minskats, ty den stora ryska revolutionen har nu redan tagit sin början». »Den kommer givetvis att förete mycket skiftande faser; särskilt kommer det ryska tsardömet icke att kapitulera lika lätt som det franska konungadömet för 100 år sedan, men revolutionens hjul kommer dock obevekligen att rulla vidare.» Den ryska revolutionen är liksom den stora franska till sitt väsen en agrarisk revolution, ytterst framkallad av liknande orsaker. En starkt växande jordbruksbefolkning (från 18 millioner år 1710 till 26 millioner 1789) utan någon motsvarande ökning i det franska jordbrukets avkastningsförmåga utmärker även tiden före den franska revolutionen. Men i Ryssland finnes icke den möjlighet för ett någorlunda lyckligt genomförande av en revolution, som det franska bondeståndets vida högre kulturella ståndpunkt då erbjöd. Hade den ryska staten använt de enorma summor den uppfodrat för fästningsanläggningar, för de stora improduktiva järnvägsbyggnaderna samt för en konstlat uppbyggd industri, ävensom de enorma kostnaderna för den ryska hären, till förbättringar i det ryska skolväsendet samt till en långsamt och målmedvetet genomförd omläggning av det ryska jordbruket, hade denna omvälvning åtminstone kunnat ske med mindre vända än nu. Nu väntar närmast »den allmänna plundringen». »Med sitt begär efter mera land vänder sig den upphetsade bonden till den adliga godsägaren och till staten. Om man icke förmår att tillfredsställa honom, kommer han att själv taga sig det land, den skog och de kreatur, som han behöver. Halvasiat, som han är, kommer hans begär vid plundrandet, brännandet, rövandet och mördandet blott att växa; slutligen komma, när på landsbygden ingenting mer finnes att

plundra, millioner av bönder att draga in i städerna för att fortsätta förstörelseverket.»¹

Talet om Rysslands ofantliga hjälpkällor såsom säkerställande de ryska statslånen är för Martin ett rent nonsens. Varken industrien, järnvägarna eller lantbruket äro i sig i stånd att bära statslånen förräntning och amortering; och han söker visa, hurusom Ryssland redan före det japanska kriget i verkligheten lånade för att täcka amorteringar och räntor å tidigare lån. Den ryske finansministern protesterade för sin del mot denna hans bevisföring, samt utlovade en utförlig vederläggning av densamma, men någon sådan synes dock sedermera icke hava avhört. Det sålunda redan nu prekära statsfinansiella läget kommer, säger Martin, att ännu mera förvärras genom revolutionen. Att »införa författning» betyder för rysarna praktiskt taget närmast att »bära så få finansiella bördor som möjligt och ställa så stora anspråk på statsmakten som möjligt». Om den ryska regeringen vill besvärja revolutionens stormar, så har den närmast inget annat medel att tillgripa än att avstjälpa statens utgifter på utlandet. Detta måste antingen ske i form av nya statslån eller i form av en statsbankrutt. »Och», säger han, »om det utländska kapitalet inte tvärt emot allt sunt förnuft ånyo låter locka sig till Ryssland, så är denna statsbankrutt redan nu för handen.» Densamma kommer antagligen närmast att yttra sig på det sättet, att landet ånyo övergår till pappersmyntfot. »Detta är nämligen den gamla ryska metoden enligt vilken man helt enkelt trycker så mycket sedlar, som staten behöver att betala med, därnäst upphäver statens skyldighet till deras inlösning, så snart de börja bliva för många, och slutligen drar dem ur rörelsen genom tvångsinlösen till den ringa bråkdelen av det värde de ursprungligen haft.» En rysk revolution kommer att förfara på samma sätt som den franska, vilken ju ävenledes så förför i och med utsläppandet av de berömda assignaterna. Den ryska revolutionen kommer vidare liksom den franska att i sin fortgång påskynda den finansiella katastrofen därigenom att skatterna i förstone icke komma att ordentligt inflyta, utan nedsjunka till en bråkdelen av vad som i verkligheten skolat utgöras, alldeles som förhållandet var under den franska revolutionens

¹ I en del ryska städer plundrades under revolutionen husen t. o. m. på sitt trävirke; så särskilt i det numera efter Maxim Gorki omdöpta Nischnij-Novgorod.

första tid. I samma riktning kommer en försämring av betalningsbalansen till utlandet att verka, främst orsakad därav, att utförseln av jordbruksprodukter från ett revolutionerat Ryssland i förstone kommer att hastigt avtaga icke blott på grund av den inhemska befolkningens tillväxt utan framför allt därför att med det stora skattetryckets upphörande stegringen av den inhemska konsumtionen per individ kommer att högst väsentligt stiga. Guldmyntfoten kommer därför icke att kunna upprätthållas. Och i det ögonblick som Ryssland icke kan få låna några flera milliarder från utlandet, kommer så annulleringen av den utländska statsskulden »som ett brev på posten». Detta kommer enligt Martin att bli den ryska revolutionens stora internationella maktmedel, varigenom den undergräver utlandets ekonomi och själv, ehuru icke i motsvarande grad, förhöjer sin egen ekonomiska styrka. Rysslands enda utsikt till att på andra vägar upprätthålla sin finansiella ställning skulle vara att förskaffa sig nya lån från det västra Europa genom att engagera sig såsom dess soldnär på Europas slagfält. Men denna möjlighet kommer att bortfalla på grund av det sönderfallande av den militära makten, som blir en nödvändig följd av den fortgående revolutionen. Statsbankrutten kommer därför med säkerhet att tillgripas i det ögonblick, då de politiska och taktiska synpunkterna göra detta lämpligt. Den ryska revolutionen kommer emellertid icke att därpå kunna vinna vad det ryska tsardömet skulle ha kunnat vinna med en dylik åtgärd. »Hade Ryssland icke hemfallit åt revolutionen, så hade en dylik statsbankrutt kunnat bli ett medel att redan inom 30 eller 50 år bringa det ryska jordbruket på en väsentligt högre nivå. Men vid den fruktansvärda förstörelse av alla kulturvärden, som denna de stora motsatsernas revolution för med sig, kommer fördelen av räntebetalingarnas inställande att bli försvinnande i jämförelse med förlusterna.» Förutsättningarna för hela denna väldiga katastrof har enligt Martins mening skapats av systemet Witte. »På Witte's otillräckliga kompetens uppbygges den största revolutionen i världshistorien, förhärjandet av kulturen i Östeuropa, den gula rasens segerrika framträngande, kanske ända till Ural.¹ Den otillräckliga kompetensen blir här till världskatastrof.»

¹ Japanernas framträngande under revolutionen stannade som bekant vid Baikal.

Utbrottet av den ryska revolutionen skulle icke ha förebyggts, därest det japanska kriget uteblivit. Den skulle ha uppskjutits för någon tid, men efter några år eller årtionden skulle de redan före kriget allt oftare inträffande bondeupproren ha tätat till en allmän katastrof. Det hade icke funnits något annat medel att förebygga densamma än att förhöja det ryska jordbrukets produktivitet. *»Förrän jämvikt uppnåtts mellan folkmängdens tillväxt och jordbrukets ökade produktivitet kommer icke revolutionen att upphöra.* Den ryska revolutionen kommer därför ock att bliva långvarig.»

»Resningen av 115 millioner rysk bondebefolkning kommer att representera det största bondeupproret i världshistorien.» »Den som har riktigt uppfattat de djupare liggande orsakerna till den ryska revolutionen», skriver Martin, »den vet mycket väl, att den kommer att räcka många år och icke upphöra förrän allas strid mot alla i varje stad och i varje by i det ryska världsriket har medfört den fullständiga kraftuttömning, som det franska skräckväldet medförde från sommaren 1793 till sommaren 1794. Men den kommer att mycket snabbare än den franska urarta till »ett politiskt därhus». Och framför allt kommer den att bliva mycket långvarigare.

För att ådagalägga detta, gör han en intressant parallell mellan den ryska och den franska revolutionen. Även i Frankrike utgjorde före revolutionen bönderna mellan 80 och 90 % av befolkningen. De voro undernärda och tryckta av allehanda feodala, å deras gårdar vilande skatter. Liksom de ryska bönderna fingo de därför icke heller äta sig fullt mätta, utan måste avleverera större delen av sin skörd till andra. Näringsförhållandena försämrades ytterligare i Frankrike genom revolutionens utbrott, »liksom förhållandet kommer att bliva i Ryssland». Jordbrukets avkastning avtog i Frankrike mycket betydligt under revolutionens första tid; och missnöjet ökades därigenom undan för undan. Men sedan i Frankrike den stora jorddelningen väl ägt rum, och i stället för de stora jorddrottarna sutto ett otal självägande bönder på den franska jorden, så ändrades på grund av den franske bondens högre kulturståndpunkt förhållandena mycket snart och det franska lantbrukets avkastning ökades till följd därav redan under revolutionens första årtionde så betydligt, att förste konsuln med full rätt, jämt tio år efter den franska revolutionens utbrott, kunde av-

fatta sin proklamation: »Revolutionen är slut!» Före 1789 betalade den franske bonden i genomsnitt $\frac{1}{5}$ av jordens nettoavkastning till konung, prästerskap och adel. 1799 betalade han endast $\frac{1}{5}$ därav till staten, numera hans enda herre. Ensamt dessa siffror förklara, menar Martin, varför revolutionen då var slut. Och dock hade det s. a. s. rent tekniska avslutandet av revolutionsperioden, rent författningsmässigt sett, dröjt kanske ännu ett årtionde, om icke den franska revolutionen haft turen att framföda en sådan statsmannabegåvning som Napoleon.

Den ryska revolutionen kommer däremot att taga ett mycket långsammare förlopp. »Hur osäker dess framtid än må vara, det är absolut säkert», säger Martin, »att en Caesar, vore han ock alla tiders störste statsman, icke skulle kunna bringa den till avslutning på 10 år. Ty han skulle icke på mångdubbelt denna tid kunna åstadkomma tillräckligt näringsutrymme åt de hastigt växande ryska folkmassorna.» Däremot kommer denna revolutions skräcktid på grund av dess massors bristande kultur att antaga karaktären av »tartariskt barbari». Detta ådagalägger, påpekar han, tydligt redan förloppet av dess allra första början under åren 1905—1906. Förstörelsen av ekonomiska värden kommer därför ock att bli mycket grundligare än under den franska skräcken. De kontrarevolutionära försöken komma att bli vida mera energiska och ännu mera öka förstörelsen. »Bonden kommer att bränna upp adelsgodsen» och »regeringen sedan i sin tur att bränna bondegodsen», såsom ju ock i verkligheten kort därefter skedde under det fruktansvärda året 1907. Hindret för även ett det största statsmannageni att avlysa revolutionen består just i de ryska massornas brist på kultur. Alla försök till dess snara biläggande komma att stranda dels på omöjligheten av att snabbt påtvinga desamma ett intensivare jordbruk dels ock på omöjligheten för en regering att mot dessa okultiverade bondemassors vilja genomdriva mirens upplösning. »Sammanträffandet av industriarbetarnas genomsyrande av socialism och böndernas nedärvda benägenhet för kollektivism inom jordbruket utgör en borgen för att den ryska revolutionen kommer att få en varaktighet av flera årtionden.» Uppdelningen av krono-, kloster- och adels-gods på dessa bondemassor kommer därför för Ryssland, i motsats till vad förhållandet var i Frankrike, att betyda ett ersät-

tande av ett relativt högre stående jordbruk med ett synnerligen lågt stående sådant även å dessa, hittills för en högre jordbrukskultur tillgängliga områden, och således blott medföra ett ytterligare reducerande av den ryska jordens avkastning. Det kommer därför icke, att 10 år efter denna omvälvnings början kunna heta, som det med rätta sades om 1799 års Frankrike: »Bönderna äro mera välmående, jorden bättre bebyggd och odlad och bondkvinnorna bättre klädda än förhållandet var under tiden före revolutionen.»

Slutpunkten i Martins framställning utgöres av följande konklusion: Tyska kapitalister låna icke en enda mark till den nuvarande ryska staten! Om ni nu låter bli detta, slipper ni att göra de enorma kapitalförluster på en rysk statsbankrutt, som denna stats övriga långivare med säkerhet komma att göra. Ni behöver därvid icke frukta, att andra komma att övertrumfa edert inflytande inom detta land. Ty andra länders kapitalister komma icke att ytterligare våga där riskera ett enda öre. Ryssland kommer icke vidare att kunna föra något krig mot eder! Det kommer att under de närmaste människoåldrarna allt mera sönderfalla i anarki.

Martins bok blev, kan man säga, av världshistorisk betydelse. Ty de tyska finansmännen lydde i stort sett hans råd. Redan vid dess tillkomst betecknades den ur denna synpunkt av den kände tyske historikern Delbrück »såsom en politisk gärning, som icke kunde skattas nog högt».

Vi skola i en följande avdelning något granska träffsäkerheten i det horoskop, som han sålunda ställde.

IV.

Kort efter det att den första av Martins förutnämnda skrifter utkommit från trycket, uttalade det officiösa organet »Norddeutsche allgemeine Zeitung» om densamma bl. a. ordagrant följande: »Det är självklart, att den tyska regeringen står alldeles främmande för denna bok, som på grundvalen av haltlösa förutsättningar kommer till en rad äventyrliga profetior om Rysslands öde under de närmaste årtiondena.»

Se vi emellertid nu i retrospektiv belysning på den framställning, för vilken vi i det föregående redogjort, måste vi säga oss,

att densamma tämligen noggrant i de stora dragen återspeglar *utvecklingsgången* av den stora ryska revolution, som nu ägt rum inför våra ögon, så långt densamma hitintills avspelats. Och det förefaller därför synnerligen antagligt, att hans perspektiv är av en viss betydelse även för frågan om dess ytterligare fortgång.

Men på ett karakteristiskt sätt faller ock i ögonen skillnaden mellan s. k. exakt naturvetenskap och samhällsforskning. Hans profetia lider av en stor felkälla: främmande länders finansmän lånade Ryssland nya milliarder, och det t. o. m. i större utsträckning än någonsin förut. Och detta stod i samband med något som Martin för sin del hållit för alldeles otroligt. Det uppstod en statsman, som icke blott tog honom på orden och på allvar grep sig an med den stora ryska agrarreformen, utan även syntes vara i stånd att genomföra den på ett både mycket snabbare och effektivare sätt än Martin någonsin hållit för möjligt. Revolutionen övervanns tills vidare, krediten återvände, och nya lån strömmade in i den ryska statskassan. Men dessa lån kommo nu från Tysklands vedersakare och villkoret för desamma var bl. a. att Ryssland genom nya rustningar gjorde sig beredd för sin roll såsom dessas soldnär i ett eventuellt stundande Armageddon. Det behövdes ännu en världshistorisk sammanstötning för att den stora ryska revolutionen skulle komma riktigt i gång.

För hans tyska fädernesland blev hans inlägg därför mycket betydelsefullare än han själv drömde om. Hade det tyska kapitalet under de då rådande utmärkta diplomatiska förhållandena mellan Ryssland och Tyskland icke dragit sig tillbaka, hade den ryska staten kanske icke nödgats ånyo helt kasta sig i västmakternas armar. Och det tyska riket hade måhända icke behövt förlora hundratusenden av sina söner i kampen mot denna stat. Men å andra sidan hade det därmed ock jämnat vägen för den ryska agrarreformen och därmed kommit att i vida snabbare tempo än Martin beräknat bereda en yttre makttillväxt åt detta rike. De av Ryssland underkuvade folken hade tillsvidare måst stanna kvar under dess spira. Revolutionen hade åtminstone undanskjutits på obestämd tid; och i varje fall icke blivit så blodig och kulturförstörande som den nu blivit. Men i en närmare framtid än Martin beräknat hade kanske den ryska statens makttillväxt blivit en fara av första ord-

ningen icke blott för hans tyska fädernesland, utan för hela den europeiska kontinenten.

Den ryska agrarreformens påbörjande är knutet till Stolypins namn. Tillfälligheten ville, att denne statsman icke blott blivit bekant med de tyska statsvetenskapsmännens skrifter — vilket ju var naturligt nog — utan ock att han själv ägde ett gods i Ryssland alldeles invid gränsen mot Kurland. Han fick där ett osökt tillfälle att anställa jämförelser mellan det gamla moskovitiska, på miren uppbyggda jordbrukssystemet och det i västerländsk form drivna jordbruket på andra sidan den kurländska gränsen. Denna jämförelse gjorde det tydligt för honom, att alla gamla nationella fördomar rörande den ryska mirens hemlighetsfulla, samhällsbevarande makt blott var en enda synvilla.

Den stort anlagda Stolypinska agrarreformen, som redan år 1907 igångsattes, innebar i det väsentliga följande: 1) varje bonde skulle förvärva full äganderätt till sin andel av bykommunens jord; 2) hans jordlotter skulle sammanläggas så att de så vitt möjligt bildade ett sammanhängande område; 3) bykommunens ansvarighet för amorteringarna av de förskott, varmed den ryska staten i samband med den stora bondefrigörelsen på 1860-talet friköpte böndernas jord skulle för framtiden upphöra; 4) även gäldandet av dessa amorteringar inställdes slutligen tillsvidare från den 1 januari 1907. I alla förvaltningskretsar inom det område av Ryssland, som jordreformen avsåg — det s. k. mirområdet — insattes kommissioner för reformens genomförande. Huru långt densamma sedan avancerade, synes i viss mån oklart. Av officiella rapporter, som avlämnades i april 1915 skall ha framgått, att vid världskrigets utbrott av de 10 millioner bondehemman, som densamma avsåg, den redan blivit genomförd i fråga om mer än 2 millioner hemman¹, samt påbörjad i fråga om något mer än 3 millioner. Här och var hade den stött på ett starkt motstånd. Oroligheter och uppror följde litet varstädes i dess spår. Men ett verkligt kulturellt storverk var tydligen på väg att förverkligas. Och dess genomförande underlättades därigenom, att Ryssland under denna övergångstid hade en serie av ytterst gynnsamma skördar.

¹ KARLGRÉN: *Bolsjevikernas Ryssland*, Stockholm 1925, s. 187, uppgiver siffran 1½ miljon.

Denna utveckling borde enligt M:s grunduppfattning uppenbarligen ha verkat i riktning av ett successivt undergrävande av revolutionens rötter inom stora kretsar av befolkningen. I varje fall medförde den, att det ryska jordbrukets avkastning per ytenhet började märkbart stegas. Den medförde även en starkt ökad efterfrågan efter jordbruksmaskiner från såväl den inhemska ryska industrien som även från utlandet, främst Amerika. Som ett karakteristiskt exempel på denna den ryska bondens nyvaknade hunger efter jordbruksmaskiner kan erinras om, hurusom vid ryssarnas infall i Ostpreussen särskilt allt vad jordbruksmaskiner hette systematiskt rövades och fördes över gränsen av soldaterna.

När man under åren närmast före världskriget allmänt förvånade sig över Rysslands underbart snabba återhämtande av sina krafter efter det japanska kriget, så är det otvivelaktigt ock — vid sidan av de goda skördarna under dessa år — främst denna märkliga utveckling som man har att räkna med.

Hela denna utveckling sönderbröts emellertid genom världskriget. Varför ingrep Ryssland i detta? Var det blott för att fullgöra sin åtagna roll såsom västmakternas mäktiga paladin? De som sökt göra sig närmare förtrogna med ryska förhållanden, med de på djupet verkande samhällsfaktorerna i det dåtida Ryssland, ha icke kunnat biträda denna uppfattning. Det kvarstod alltjämt, framhålla de tyska lärde — bland dem även den nedan nämnde Paul Rohrbach — en annan vida mäktigare, ehuru kanske för den utomstående mera oskönjbar faktor, det stående problemet i modern rysk politik: det agrariska trycket från en hastigt växande befolkning.

När agrarreformen skulle genomföras, visade det sig snart, att jordlotterna i byalagen vid de många omdelningarna på grund av folkmängdens tillväxt på många håll blivit alltför små. För att skapa livskraftiga jordbruk medgav därför staten inom vissa gränser en delägare i byalaget att lösa ut en annan samt underlättade även dylika åtgärder genom kreditoperationer. Det uppstod en mängd bönder med pengar på fickan, som sökte sig ny jord. För att möta denna stigande efterfrågan började man då skrida till styckning av kronodomänerna. Statsskogarna började huggas ned för att skaffa nya odlingsutrymmen. Ryssland skulle bli en bonderepublik med tsaren i sin spets, ljöd den officiösa förkunnelsen. Men härvid kunde

man icke stanna. Kolonisationen österut återupptogs, men synes aldrig ha kommit riktigt i gång på samma sätt som före det japanska kriget. Man började då se sig om även västerut. Agrarbankerna i de västra gränsländerna fingo direktiv att vid jordförsäljningar med sin kredit företrädesvis stödja storryska köpare. Man började även planera stora sammanhängande kolonisationsföretag inom dessa västra, mera glest befolkade grannländer. I Kurland gingo dessa planer ut på expropriationer i större utsträckning av de stora adelsgodsen. Och i Litauen, där den ryska staten ägde stora skogar och länderier, huvudsakligen sådana, som tidigare tillhört den polska adeln, men konfiskerats från de förra ägarna efter det sista polska upproret 1863, voro vid tiden för världskrigets utbrott stora dylika kolonisationsplaner å bane. Dessa, låt vara ännu blott på projektets stadium varande kolonisationsföretag, betydde dock i själva verket ett alldeles nytt inslag i världshistorien. De betydde nämligen förberedelser till påbörjandet av en moskovitisk folkvandring i riktning mot västra Europa.

Men ropen på jord höjdes icke blott från dessa vid byalagens uppdelning frigjorda odlare. Det gällde även att försörja det årliga befolkningsöverskott, i runt tal inemot 3 millioner människor, som för varje år ryckte upp i ledet och krävde arbetsmöjligheter och försörjning. Blickarna riktades allt mera på de underkuvade främmande folkens jord. Från såväl bonde-representanterna i Duman som från de reaktionära chauvinisternas led började man helt allmänt tala om expropriation av den jord inom ryska riket, som befann sig i främlingsfolkens händer. Och när de ryska härarna satte sig i rörelse vid världskrigets utbrott, förkunnades såväl offentligt som enskilt målet vara att skaffa den ryske bonden mera jord.

De första, som hemföllu åt denna erövringslusta, voro de talrika tyska kolonisterna inom det ryska riket. Härmed avses de tysktalande bönder av ursprungligen tysk härkomst, som av tidigare kejsare, främst Katarina II, inbjudits att slå sig ned i olika delar av Ryssland och därvid tillförsäkrats fri och okvald äganderätt för sina hemman »till evärdelig tid». Dessa kolonister inkallades främst i ändamål att såsom ett slags mönsterfarmare verka höjande på det ryska jordbruket, och deras efterkommande förekommo nu kringspridda i ett brett område mellan Östersjön och Svarta havet samt även längre

österut omkring Donflodens mynning ävensom i ett par större sammanhängande områden omkring nedre Wolga (Samara, Saratow). Genom den märkliga, här i landet i den offentliga diskussionen föga uppmärksammade ukasen av den 2 (15) februari 1915 förstärktes dessa nu till största delen (dock icke Wolgakolonisterna), under förevändning att försvarsintresset så krävde, att ha före den 16 dec. samma år försålt sin jord vid äventyr att denna eljes komme att försälas på offentlig auktion till den högstbjudande.¹ Och då dylika frivilliga försäljningar under dåvarande förhållanden icke i någon större utsträckning kunde äga rum, så verkställdes i stor skala dessa auktioner under övergången mellan åren 1915 och 1916, oftast naturligen till rena slumppris. Därigenom berövades en bondebefolkning, som skattats till omkring 1¼ million människor, sin jord — och denna tillhörande Rysslands i jordbrukshänseende mest framåtskridna bondebefolkning. Och då främlingar överhuvud, alltsedan år 1887, endast inom vissa mycket begränsade områden fingo förvärva jordegendom i Ryssland, samt kreditanstalterna i enlighet med regeringsanvisningar dessutom företrädesvis lämnade sitt stöd åt ryska köpare, kunde expropriationsprogrammet i fråga om dessa bondegods i det stora hela anses förverkligat.

Härmed hade emellertid den moskovitiska expansionen nått sin höjdpunkt. Redan dessförinnan hade det stora bakslaget inträffat genom det stora avgörande nederlaget för de ryska härarna under sommaren 1915.

Innan detta inträffade hade en annan representant för tysk statsvetenskap, Paul Rohrbach, till börden livländare, vilken tidigare bl. a. gjort sig känd genom flera uppmärksammade studier över ryska samhällsförhållanden och därvid i stort sett företrätt samma grunduppfattning angående det ryska rikets politiska livsbetingelser som Rudolf Martin, framträtt och med en träffsäkerhet, som nästan överträffar dennes, framställt en förutsägelse om det ryska väldets sammanstörtande. Det är i hans arbete: »Russland und wir», som denna profetia framställ-

¹ Ukasen finnes intagen i det. under världskriget här utgivna samlingsverket: Moratorium, lagstiftning om betalningsansänd samt annan extraordinär lagstiftning under kriget 1914—15, i urval utgiven av A. KÔERSNER och CH. DICKSON, Del II ss. 295 ff.

des. Även den kan anses förtjänt att räddas undan glömskan. Vi skola därför till sist ägna även denna någon uppmärksamhet.

V.

Då Rohrbach nedskrev sitt arbete: »Russland und wir», hade knappt mer än ett halvt år förflutit sedan världskrigets början.¹ Och om den än, såsom profetia betraktad, i motsats till Martins förut omnämnda arbete är ställd på så att säga kortare sikt, så utmärker den sig till gengäld ock för en så mycket större träffsäkerhet.

Han börjar med att påpeka huru oerhört stor den då undgängna faran för en rysk invasion västerut i själva verket varit. Historien kommer utan tvivel att en gång giva honom fullständigt rätt däri. Redan den som tagit del av den tyska generalstabens arbete »Die Schlacht bei Lodz (nov.—dec. 1914)»² kan lätt övertyga sig om huru nära en sådan eventualitet trots Tannenbergsslaget i själva verket stod för dörren. Han framhåller vidare, vilken mycket större fara för det västra Europas framtid ett genom en lyckligt genomförd agrarreform mäktigt vordet Ryssland i en framtid skulle komma att bliva. Han påpekar vidare, hurusom mäktiga krafter inom de för denna reform intresserades led i Ryssland i det längsta motarbetat dess inträdande i världskriget, emedan de först ville avvakta agrarreformens fullständiga genomförande: »Ryssland skall vänta», var deras lösen. Ytterligare påpekar han vilka möjligheter för en dylik reforms genomförande ett förr eller senare inträffande annullerande av den ryska statsskulden skulle komma att tillföra detta rike. Någon minskning i Rysslands framtida folkökning inom praktiskt sett överskådlig framtid vore icke heller att förvänta av en genomförd agrarreform. Snarare kunde motsatsen antagas bliva förhållandet. Går därför världskriget till ända, utan att Rysslands gränser väsentligen inskränkas, så kommer Europa att inom en överskådlig tid duka under för ett nytt ryskt angrepp.

¹ I huvudsak förelåg hans skrift redan före offentliggörandet såsom en Denkschrift, utarbetad för tyska utrikesdepartementets räkning.

² I »Der grosse Krieg in Einzeldarstellungen, herausgegeben im Auftrage des Generalstabes des Feldherres», 1918.

I detta sammanhang skisserar han så upp riktlinjerna för en tysk-rysk fred, vilka sedan i så gott som alla detaljer förverkligades i den tre år senare avslutade freden i Brest-Litowsk. I fråga om Ukraina gör han emellertid det, för att komma från en så intim kännare av ryska förhållanden, mycket viktiga medgivandet, att någon verklig folkmening därstädes icke stödjer ropet: »Bort från Moskwa», ett förhållande, som även under och efter den tyska ockupationen under världskriget synes hava blivit till fullo bestyrkt genom ett flertal sakkunniga korrespondenser till ledande tyska tidningar. Han gör endast gällande, att om en sådan skilsmässa genom yttre makt verkligen kunde genomföras, skulle inom kort en självständig statsutveckling därstädes inträda, som med nödvändighet komme att föra allt längre bort från Stor-Ryssland, ungefär på samma sätt som förhållandet blivit med det då föga mer än en mansålder gamla, bulgariska riket. Ukrainas underkuvande genom Tsar Peter gav Ryssland den enorma kraft till statlig expansion, som allt sedan utmärkt detsamma. Dess frånskiljande från Stor-Ryssland skulle, säger han, »för all framtid» betaga det moskovitiska riket denna kraft. Han prisar i detta sammanhang även den grundläggande politiska idén för Karl XII:s stora angrepp, vilken just var denna. Denna hans centrala plan för det moskovitiska rikets nedbrytande har, säger Rohrbach, »intet annat fel än det, som ligger däruti, att han icke lyckades genomföra densamma».

Rysslands förvånande prestationsförmåga under världskrigets första halvår var enligt honom väsentligen grundad på de gynnsamma verkningarna av den redan delvis genomförda agrarreformen. I så måtto hade tsardömets ledande statsmän skördat just vad de önskat. Ty den var av dem planerad i ändamål att göra Ryssland till den ledande maktfaktorn på Europas kontinent. Men denna Rysslands prestationsförmåga måste nu under världskrigets fortsättning hastigt avtaga. Det har nämligen, säger han, »redan hänt något», som har paralyserat dess livskraft. Och detta »något» är den inre ryska förvaltningsapparatus fullkomliga sammanstörtande. Motsättningen mellan civila och militära myndigheter och deras ständiga inbördes kompetenskonflikter samt det stora missgreppet att i brist på tilltro till centralregeringens organisationsförmåga giva generalguvernörerna i de olika pro-

vinserna fullständig frihet att ordna kristidsfrågorna envar inom sitt distrikt, har, säger han, redan orsakat en fullständig desorganisation av Rysslands politiska liv, som visserligen kan undertryckas genom militär hänsynslöshet inom de områden, där kriget verkligen föres, men i övrigt icke längre kan hävas och i längden oundvikligen måste paralysera hela den ryska krigsföringen. Brännvinsförbudets genomförande under kriget hade dessutom berövat kommunerna deras viktigaste inkomstkälla och bidragit till att desorganisera även deras förvaltning.

Därtill kommer, säger R., inom kort att sälla sig jämväl ett ekonomiskt débâcle. De ryska skördarna komma ofelbart att nedgå, om kriget varar någon längre tid, emedan så många armar dragits bort från lantbruket; och desorganisationen inom förvaltningen kommer att omöjliggöra skördens någorlunda likformiga fördelning inom riket. Dessutom har den ukas, som berövade de tyska kolonisterna deras jord, föranlett dessa att omedelbart nedlägga allt jordbruk. Ryska regeringen har vidare för att icke nödgas utgiva för mycket pappersmynt övergått till ett rekvisitionsförfarande i stor skala, mot anvisningar, ställda på framtiden. Tilltron till dessa kvitton är emellertid redan nu ringa. Inga kreditanstalter vilja belåna desamma. Genom detta rekvisitionssystem har eggelsen till fortsatt produktion av förnödenheter redan nu undergrävt i sin innersta rot. Så länge den ryska staten kan på detta sätt helt enkelt taga vad som ännu finnes, är någon statsbankrutt vare sig indirekt, i form av utsläppande av massor av pappersmynt, eller direkt, genom inställande av amorteringarna å statslånen, icke att förvänta. Men därefter är den oundgänglig. Någon kredit från utlandet utöver de stora summor, som äro nödvändiga för gäldandet av de stora beställningarna av krigsmateriel från utlandet, kan icke påräknas.

Och i samma mån som förnödenheter icke längre kunna tillföras hären, skall denna upplösas av sig själv. Huruvida en politisk revolution skall gå hand i hand härmed eller icke, är likgiltigt. I kraft av detta ekonomiska kaos skall Tyskland med tillräckligt tålmod kunna i grund besegra Ryssland. Detta är den stora skillnaden mellan Rysslands läge nu och vid slutet av det japanska kriget. Då var det europeiska Rysslands ekonomiska liv ännu alldeles oberört; och den ryska statsförvaltningen fungerade ännu orubbad. Denna gång kommer allt

att sluta i kaos med eller utan revolution. »En armékår kommer då att kunna hålla de viktigaste provinserna av Ryssland i schack. Enstaka tyska regementen komma att erövra hela stora städer.» Tyskland får nu icke göra om det fel, som Japan på sin tid tvangs att begå — att sluta kriget för tidigt. Ryssarna äro ett hysteriskt folk. När en gång sammanstörtandet har börjat, så förlora de varje motståndskraft. Seg kamp ända till det yttersta behöver man i Ryssland icke befara. När armén brutits ned, kommer Ryssland knappast mer att erbjuda motstånd. Ett folkkrig mot de inträngande tyska härarna är mycket osannolikt; en sådan möjlighet skulle överhuvud kunna vara tänkbar blott i det egentliga Stor-Ryssland. »Det kommer att bli som vid fällandet av ett träd: ända till en viss punkt märker man icke någon verkan av sågandet; trädet står upprätt som förut. Men har man bara vid stammens genomsågande kommit till den kritiska punkten, så börjar det knaka i trädet och, utan att arbetaren ännu behöver göra så synnerligen mycket, störtar trädet omkull. Så kommer det att gå också med Ryssland — om blott vår såg förblir tillräckligt länge vid arbetet.»

VI.

Rohrbachs framställning var ju i sanning profetisk. Den slog in, kan man säga, nästan i de minsta detaljer. Men även här visar sig dock vanskligheten i förutsägelser angående samhällsligt skeende. Det resultat som han förutsagt, fick nämligen icke den varaktiga betydelse som han väntat. Om det tyska försöket att beröva Ryssland dess »enorma kraft till statlig expansion» genom Ukrainas frigörande kan numera användas hans egna ord om Karl XII:s plan, att det »intet annat fel äger, än det, som består däruti, att det icke lyckades». Liksom i fråga om Martins förutsägelser visade sig sammanhanget i skeendet vara mera komplicerat än vederbörande förmått beräkna. Båda felbedömde vissa viktiga faktorer, vilka lågo utanför det orsakssammanhang, som de hade tillräckliga förutsättningar att bedöma. Att föra fram dylika argument till hävdande av ett indeterministiskt skeende på samhällsföreteelsernas område, vore dock föga rimligt. Tvärtom talar den höga precisionsgrad, som utmärker dessa förutsägelser angående tsarväldets mili-

tära sammanstörtande och en rysk revolutions förlopp starkt för att det måste vara möjligt för det statsvetenskapligt skollande omdömet att ur en viss komplex av betingelser utsöndra vissa grundläggande och avgörande sådana och på grundval därav icke blott i största allmänhet, utan även i detaljer bestämma ett visst framtida händelseförlopps riktning.

Nämnda förhållande är därför även ägnat att förläna den allmänna grunduppfattning, från vilken dessa författare utgått, åtminstone så pass stor betydelse, att det väl kunde vara av intresse att undersöka vilket horoskop för framtida rysk samhällsutveckling, som utifrån densamma kan ställas, med iakttagande tillika av de beriktiganden, som det faktiska händelseförloppet får anses ha gjort i densamma. Ett dylikt försök skulle dock i detta sammanhang föra för långt. Blott följande slutanmärkingar må här göras.

Först och främst ledes man från en dylik utgångspunkt till ett fastslående av att *den ryska revolutionen ännu icke är avslutad*. Författningsrättsligt kan väl så synas vara förhållandet. I det tomrum, som uppstod efter det ryska tsar-väldets fall, har en ny styrelsemakt skapats och till en viss grad konsoliderats. Liksom det moskovitiska tsardömet ursprungligen grundades företrädesvis med stöd av en tartarisk härsmacht, har även detta välde ursprungligen och väsentligen grundats med stöd av en militärmacht av icke-rysk nationalitet, nämligen lettiska och kinesiska legotrupper. Detta välde offentlighetsordning, sådan den numera efter tillkomsten av det omfattande sovjetryska lagstiftningsarbetet särskilt på straffrättsens och straffprocessens område under åren 1922—23 låter sig mera i detalj överblickas, är — om man frånser olikheten i fråga om bildandet av det organ, som utövar den högsta statsmakten, samt det i förevarande hänseende tämligen betydelselösa federativa inslaget — väsentligen likartad med tsardömet. En administrativ bestraffningsmacht över medborgarna utan några rättsligt reglerade processuella garantier består liksom förut. Domstolarnas beroende av den högsta regeringsmakten likaså. Ett högsta centralt polisorgan under inrikesministerns ledning (G. P. U.) finnes likaledes och äger på grund av ovannämnda förhållanden samma maktfullkomlighet som under tsar-väldet. I ett par avseenden kan detta styrelsesystems tvångsmacht till och med anses fastare grundad än

tsar-väldets. Härvid kommer särskilt i betraktande utbrytandet ur rikshären av mycket betydande truppförband av alla vapenslag, vilka undandragits krigsministeriets ledning, och genom särskilt urval och utbildning organiserats för den inre säkerhetstjänsten samt uteslutande underlagts det högsta centrala polisorganets kommando under ledning av en särskild militär stab.¹ En än större maktillgång, visserligen dömd att med tiden förflyktigas, är ock de ryska böndernas fruktan för att en maktomvälvning skulle kunna sätta revolutionens agrarpolitiska resultat, den stora jordkonfiskationen, i fara. Och risken för en söndersprängning av den månghövdade regeringsmyndigheten inifrån synes ock för avsevärd tid framåt neutraliserad bl. a. genom samfällt begångna våldsdåds sammanhållande makt.

Men allt detta till trots är dock enligt Martins grunduppfattning den ryska revolutionen icke ännu avslutad. »Icke ens en Caesar, vore han ock alla tiders störste statsman» kan bringa den till avslutning, förrän han åstadkommit »tillräckligt näringsutrymme åt de hastigt växande ryska folkmassorna». Visserligen skapade den absoluta folkminskningen till följd av krig, revolution och hungersnöd samt den stora jorddelningen för tillfället en betydande lättnad, men ingenting antyder att tendensen i fråga om folkmängdstillväxt förändrats. De senaste tillgängliga, från den ryska statistiken hämtade uppgifterna tala tvärtom ganska bestämt för motsatsen. Enligt dessa² räknar den ryska sovjetstatistiken med en absolut folkminskning under åren 1916—20 om sammanlagt 8 à 10 %. Under åren 1921—23 föreligger därefter en folkökning av c:a 6 millioner, vilken siffra, om hänsyn jämväl tages till den betydande folkminskningen under hungeråret 1921, torde peka i riktning av en årlig naturlig folkökning ungefär motsvarande förhållandet före världskriget. I Ukraina har folktätheten per kvadratverst ökats från 68,2 1916 till 72,3 år 1923. Den straffrihet för fosterfördrivning med läkares bistånd, som sovjetregeringen införde genom ett dekret i slutet av år 1920 och därefter i huvudsak bekräftat i den nya strafflagen, synes sålunda icke

¹ Jfr härom STJERNBERG: *Sovjetrikets nya straff- och straffprocesslagar* i Svensk Juristtidning 1926.

² Se de av sakkunnig hand publicerade uppgifterna i Nordisk Familjeboks 2:a upplaga, Supplementet B. XXXVIII sp. 100—1.

ha övat någon nämnvärd inverkan. Från Rudolf Martins ståndpunkt är man därför befogad att påstå, att de egentliga svårigheterna för en rysk revolution *nu först börja*.

Vilka utvägar har nu en rysk revolutionsregering att komma till rätta med detta problem? Närmast tillhands ligger ett uppreparande av det Witte'ska försöket att, medelst en utplundring av den jordbrukande befolkningen, hastigt framskapa en storindustri i stor skala för att därmed bereda levebröd åt en hastigt växande befolkning. Ett dylikt försök läser emellertid nu, liksom då, allenast kunna lyckas under den förutsättningen, att denna investering av kapital och arbetskraft är ekonomiskt räntabel, d. v. s. verkligen är i stånd att öka den ryska bondebefolkningens ekonomiska levnadsstandard. Kommer denna storindustri att liksom då till väsentlig del tjäna rustningsändamål, undanskjutes ett dylikt ekonomiskt resultat in i det ovissa. Och med större rätt än Martin kan man *nu* påstå, att de för en dylik utvecklings påskyndande erforderliga stora statslånen icke vidare stå att ernå, i allt fall icke utan ett garanterande helt eller delvis av de genom den tidigare statsbankrutten avskrivna äldre utländska statslånen, vilket ju ur förevarande synpunkt skulle väsentligen reducera de nya lånens värde. Kortare utländska krediter för import av erforderliga maskiner må väl kunna ernås; liksom en dylik industriell utveckling kan främjas genom direkta industrikoncessioner åt främmande privatkapital. På sistnämnda väg har ju sovjetregeringen ock inslagit. Men denna utväg strider dock å andra sidan allt för mycket mot sovjetväldets egen idépolitik; liksom det ju alltid kan betvivlas, att tilliten till det revolutionära Rysslands privaträttsordning skall växa i det tempo, som är erforderligt för att åstadkomma några större resultat på nu nämnda väg. Tills vidare kan man tänkas hjälpa sig fram genom en hänsynslös exploatering av Rysslands naturtillgångar t. ex. de ryska skogarna; men även detta kräver i längden stora kapitalinvesteringar och kan för övrigt endast i begränsad mån ske med hänsyn till det stora inhemska konsumtionsbehovet.

Det kan därför svårligen undgås, att tyngdpunkten nu liksom i tsarväldets dagar måste komma att ligga på statsin-gripanden för förhöjandet av det ryska jordbrukets intensitet. Och här finnes nu i det förgångnas erfarenhet en viss källa till optimism. Martin tänkte sig detta verk möjligt allenast

såsom ett arbete på mycket lång sikt, ett småningom skeende höjande av den ryske jordbrukarens allmänna kulturstandard och en därmed hand i hand gående utveckling av jordbrukskrediten. Det får emellertid genom den före världskriget påbörjade Stolypin'ska jordreformen anses ådagalagt, att mirens söndersprängande och skapandet av självständiga bondejordbruk redan i och för sig skulle vara en betydande faktor i denna riktning, vilken på relativt kort tid skulle kunna utlösa betydande resultat. Denna inledda jordreform har nu genom revolutionen kommit fullständigt i baklås.¹ Men det är svårt att leda i bevis, att det skulle vara omöjligare för en sovjetmakt, som livligt intresserade sig därför, att energiskt genomföra densamma än det var för tsarväldets statsmakt. Men även på denna punkt möter ett väsentligt hinder i Sovjetväldets egen ideologi. Denna kräver kollektivisering och en alltjämt fortgående kollektivisering. Och skulle en sådan fullföljas även på jordbrukets område, kräves med ännu större nödvändighet än enligt Martin tillika en utomordentligt energisk kapitalinvestering för åstadkommande av ett småningom skeende höjande av den ryska jordbrukande befolkningens allmänna ekonomiska och kulturella levnadsstandard.

Ett arbete efter denna långa linje kommer man då icke ifrån. Men härvid möter ett perspektiv, vida dystrare än det som Martin frambesvurit. Rysslands småningom skeende omdaning till en modern kulturstat, på vad sätt det nu kommer att ske, betyder nämligen bl. a. även, att de hygieniska reformer, som så starkt reducerat dödlighetssiffrorna i 1800-talets västra Europa, småningom komma att göra sig gällande även i Ryssland. Ryssland kommer med andra ord att genomlöpa samma utveckling, som Tyskland, Italien m. fl. västeuropeiska länder genomlupit under de trenne sista mansåldrarna. Den stora folkmängdstillväxten i dessa länder under denna tid beror ju nämligen som bekant främst därpå, att dödlighetssiffrorna minskats i hastigare tempo än nativitetssiffrorna. I Ryssland finnes ett mycket vidsträcktare utrymme för denna faktors inverkan, då dess dödlighetssiffror ännu alltjämt äro enorma. Och denna utveckling kommer att infalla samtidigt med, att nativitetssiffrorna i västra Europa befinna sig i fortsatt starkt

¹ En intressant framställning härom gives hos KARLGRÉN a. a. s. 187.

sjunkande. Redan före världskriget hade ju Sverige i detta hänseende så gott som hunnit upp Frankrike. England var på mycket god väg i samma riktning, och även Tyskland hade glidit ganska långt in på samma väg. Nativitetssiffrorna för Berlin och andra stora städer hade sjunkit mycket starkt, och även på den tyska landsbygden hade detta fenomen ganska tydligt börjat göra sig gällande. Efter världskriget ha dessa tendenser som bekant än mera aksentuerats. Man anser sig redan nu kunna beräkna den icke avlägsna tidpunkt, då även sistnämnda rikets folkmängd kommer att bli åtminstone stationär.

Inför ett dylikt till synes ofrånkomligt framtidsperspektiv ställes revolutionens Ryssland inför ett svårt och allvarligt val — i grunden samma val, inför vilket Martin, och före honom Hjärne, ställde det ryska tsarväldet — valet mellan militär »världsbefriande» expansion för att skapa ökat jordutrymme åt de växande befolkningsmassorna eller att med ett uppgivande av den stora militära apparaten »utan alla baktankar» resolut samla rikets tillgängliga ekonomiska krafter på de inhemska kulturuppgifternas lösning. Ett försök att fullfölja båda uppgifterna samtidigt lärer lika litet som under tsarväldets dagar kunna lyckas, och kan därför svårligen i längden undgå att leda till katastrof. F. n. kunde valet icke synas svårt. Världskriget har åtminstone ådagalagt så mycket, att segern i folkens maktsträvan tillhör de högst organiserade industristaterna; och krigsteknikens vidare utveckling kan med säkerhet icke antagas försvaga denna dess innebörd. Att giva sig i strid med redan högt organiserade stora industristater kan ju därför för Ryssland icke te sig vidare lockande. Men härtill kommer ännu en sak. Ju mera tiden lider, ju mindre den ryske bonden behöver frukta en återgång av de vid revolutionen genomförda jordkonfiskationerna, desto mera har även ett sovjetvälde anledning att besinna erfarenhetens maning om att ett olyckligt fört krig kan för detsamma, liksom för tsardömet, bli dess Achilleshäla.

De under sistlidet år pågående häftiga brytningarna inom kommunistpartiet angående sovjetregeringens agrarpolitik samt ryska regeringens nyligen rätt oväntat manifesterade intresse att deltaga i en allmän avrustningskonferens bli från de här behandlade synpunkterna att anse som de första sym-

tomen av det tryck, som den fortgående revolutionen med obönhörlig makt utövar på Sovjetrikets ledande män.

* * *

I en liten essai av år 1898 över westfaliska freden skrev Harald Hjärne bl. a.: »Kanske kommer en dag, då överallt i Europa de stora internationella katastroferna ej längre ihågkommas till uppbyggelse för den särskilda nationalkänslan, utan till gemensam lärdom för alla.» Aldrig tillförene synes en dylik åskådning ha så starkt gripit människorna som i våra dagars Europa. Utvecklingen av ett dylikt tänkesätt ter sig ock såsom ganska naturlig i norra och västra Europas högt utvecklade kulturstater med deras i det närmaste stationära eller snart rent av minskande befolkningar. Men Martins ord, att Ryssland är 100 år efter Västeuropa gälla icke blott dess jordbruk. De gälla hela dess kulturutveckling, eller kanske rättare: denna är artskild från Västeuropas, därför att den icke genomlupit samma utvecklingsfaser som denna. I renessansens och humanismens stora kulturepoker har Ryssland icke haft någon del. Att verkställa en boskillnad mellan rysk revolution och rysk chauvinism blir ingen lätt uppgift för en rysk revolutionsregering. Och agrarstater med en starkt svällande jordbrukande befolkning ha sällan tillhört världens fredstiftande faktorer.

OM FÖRUTSÄTTNINGARNA FÖR LAGAR- NES UPPRÄTTHÅLLANDE.¹

(1926.)

I.

Högt ärade församling! Det är icke problemet om upprätthållandet av de lagar, vilka nu gälla i våra samhällen, som här ställes under debatt. Det är fastmera det allmänna problemet, huru det överhuvud skall bliva möjligt att i vår tids samhällen effektivt genomföra lagar och åt dem giva tillbörlig helgd. Erfarenheten har visat — i antikens värld liksom i vår egen — att demokratiens framträdande har en särskild förmåga att göra dessa problem aktuella. De vanskligheter, som i detta hänseende möta även vår egen tids demokratier belyses kanske bäst genom en jämförelse, som under den ekumeniska världskonferensen här i Stockholm förlidet år gjordes av en skotsk lord mellan den anglosaxiska rasens tvänne stora nationer. I Förenta Staterna inträffade, meddelade han, under år 1924 cirka 12,000 fall av uppsåtligt dödande, i England endast några och nittio. Även om man multiplicerar sistnämnda siffra med tre för att få ett jämförelsetal, som står i någorlunda proportion till folkmängden, var sålunda enligt dessa siffror, statistiskt sett säkerheten till liv i Förenta Staterna under år 1924 fyrtio gånger mindre än i England.

Men det är icke blott säkerheten till liv och lem det här gäller. De här behandlade problemen återkomma även i övrigt med samma styrka vare sig det, såsom i det nutida samhället, är skyddet för den privata äganderätten, eller det — såsom fallet måste bliva i ett socialiserat samhälle — är utkrävandet av rättsplikten att genom arbete bidra till samfällt väl, som står i rättsreglernas centrum. Lika litet som det nutida sam-

¹ Två föreläsningar vid den Nordiska juriststämman i Stockholm och Uppsala 1926.

hället kan bestå utan ett någorlunda effektivt rättsskydd för den privata äganderätten, lika litet kan ett dylikt framtids-samhälle i längden bestå utan ett någorlunda effektivt genomförande av en rättsligt normerad *arbetsplikt* gent emot samhället.¹

Det är emellertid icke alla förutsättningar för lagarnas hävdande och upprätthållande, som vi här kunna syssla med, kanske icke ens alla de viktigare. Jag förutskickar ock den anmärkningen, att då jag valt mina exempel till ämnets belysning, vad Norden beträffar, företrädesvis från Sverige, har detta skett ur den synpunkten, att jag uppfattat dessa möten av nordisk ungdom såsom särskilt avsedda att lära de nordiska ländernas ungdom bättre känna sina fränderiken, samt att detta syfte bäst vinnes därigenom att envar främst vittnar om det som är honom närmast — sitt eget land och dess förhållanden.

*

I allmänhet plägar man såsom en grundläggande förutsättning för lagarnas upprätthållande uppställa förhandenvaron hos samhällets medborgare av den särskilda känslöbetoning, som man brukar kalla »aktning för lagen». Det är emellertid en mycket sammansatt företeelse. Närmast kan den upplösas i tvänne komponenter — beskaffenheten hos de människor, som skola akta lagarna, och beskaffenheten av de lagar, som skola aktas.

I sistnämnda hänseende plägar man i nutiden finna en särskild garanti för nämnda känslas förhandenvaron däri, att de som skola lyda lagarna själva ha medbestämmanderätten ifråga om deras innehåll.

Det var under debatterna om Englands framtida författning mellan officerarna i Cromwells fältläger utanför London, som kravet på den allmänna och lika rösträtten tidigast fördes fram i aktiv modern politik. »*A man is not bound to a government, that he has not had a voice to put himself under*» — så lydde den stämman, som första gången gjorde detta krav aktuellt i västerländsk politik. Den gången blevo dessa röster utan

¹ Skarpt framhållet av BROCK i hans 1921 publicerade installationsföreläsning: *Till diskussionen av socialiseringsproblemet*. Däremot återfinnes intet angående detta för socialiseringsproblemet grundläggande problem i den eljest ur flera synpunkter intresseväckande skriften av GUSTAV MÖLLER: *Socialiseringsproblemen*, Stockholm 1920.

effekt; men tanken fick världshistorisk betydelse, då en av den stora nordamerikanska republikens »riksfäder», Thomas Jefferson, med orden: »*Government only with the consent of the governed*» i oavhängighetsförklaringen inskrev den berömda grundsats, som sedan särskilt inom den anglosaxiska världen blivit den ledande inom statslivet. Och i överensstämmelse därmed har man ock, särskilt inom engelsk och amerikansk rättsvetenskap, icke sällan rent av sökt lagens förpliktande kraft just i samtycket från dem, som bliva underkastade densamma.

Emellertid har med rätta blivit anmärkt, att ovannämnda grundsats av de anglosaxiska folken strängt upprätthållits endast i fråga om dem själva. Utåt, gent emot andra folk ha de icke dragit sig för att upprätta en styrelse även mot de styrdas vilja. Redan den berömda satsens upphovsman, Thomas Jefferson själv, ställde sig ingalunda avvisande mot att kort efter frigörelsen under hot om krig mot Spanien med den nya republiken inkorporera närliggande områden, koloniserade och bebodda av spanjorer. Och under strömmar av blod har Englands folk påtvungit boerfolket en styrelse mot deras vilja. Under strömmar av blod genomförde ock Förenta Staterna efter fredsslutet med Spanien sin styrelse över Filippinernas folk. Med rätta yttrar ock en modern amerikansk historiker, mr BUSENELL HART, professor vid det berömda Harvarduniversitetet: »Antingen måste vi gå i författning om att skaffa de av oss beroende folken vidsträckt självstyrelse; eller också måste vi helt uppgiva läran att regeringar rättfärdiga sin makt just genom samtycket från de styrda.»¹

För att upphäva motsägelsen ha emellertid amerikanska lärde även försökt sig på en märklig omtydning av Jeffersons sats — märklig, därför att den kommer från den stat, som först knäsatte denna grundsats, men även därför att den kommer från världens nu mäktigaste stat. »*Consent is the reward of just government, not its preliminary*» (samtycke är belöningen för rättvis styrelse, icke dennas utgångspunkt) säger den bemärkta amerikanske statsläraren H. H. POWERS². Men därmed är grundsatsen i verkligheten uppgiven. Med en dylik omtydning kan man likaväl rättfärdiga Augustus' romerska principat som ett rent demokratiskt styrelsesätt. Cesarism och demokrati rymmas

¹ *Essentials in American History*, 1905 s. 576.

² *America among the Nations*, 1921 s. 110.

likaväl därunder. Även en Mussolini har kunnat giva en dylik sats sin fulla tillslutning, då han i 1924 års valrörelse yttrade de drastiska orden: »Makt kan ej övas utan att samtycke finnes, men samtycke kan icke finnas utan att makt övas». Och då slutligen även uppfattningen om vad som är »rättvis» styrelse kan vara tvivelaktig och växlande, är det med en dylik grundsats icke ens förmenat ett ryskt oligarkiskt sovjetvälde att — låt vara först efter en lång och mödosam vandring genom dödsskuggornas dal — hysa ett hopp om sin egen framtida legitimering genom ett belönande samtycke från de styrdas sida, vilken ståndpunkt sovjetväldet ju ock åtminstone tidigare intagit i sin officiella förkunnelse.

Vad är det som gör, att den ovannämnda höga grundsatsen visat sig så svår att i praktiken handhava? Det blir kanske tydligast, om man närmare reflekterar på vad den Jeffersonska satsen även enligt sin egen upphovsmans mening i verkligheten betydde. Aldrig har däri inlagts mera än ett krav på en styrelse med samtycke av en på visst sätt bestämd majoritet av de styrda. Och på Jeffersons tid betydde den för övrigt knappast ens detta. De frigjorda amerikanska unionsstaterna voro nämligen på grund av allehanda inskränkande rösträttsbestämmelser snarast ett slags aristokratiska republiker. Först från de nya staterna i Väster'n kom omkring år 1830 den våg, som omdanade även dem till verkliga demokratier. Och i förhållande till minoriteten är i allt fall även en styrelse enligt nu nämnda grundsats maktutövning, och intet annat än maktutövning.

Med en dylik styrelseprincip uppnår man emellertid den fördelen, att ett mindretal icke kan påtvinga majoriteten lagar, som äro för dess rättsuppfattning främmande. Men i grunden är denna fördel icke så stor som den synes. Ty om de politiskt maktägande äro en minoritet inom folket, tvingar under *normala* förhållanden just denna minoritetsställning ofta till en viss moderation i lagstiftningsmaktens handhavande i strid emot en mera utbredd opinion. Och å andra sidan visar erfarenheten, att majoriteten i sitt handhavande av denna makt just i kraft av denna sin majoritetsställning är särdeles benägen för att påtvinga minoriteten lagar, som äro för dess åskådning alldeles främmande. Exempelen ligga för nära till hands för att över huvud behöva anföras. Men även i övrigt uppstår hos majoriteten just i kraft av denna dess majoritetsställning lätt en

maktkänsla, som alstrar benägenhet för ett överdrivet användande av den maktutövning, som lagstiftningsmakten innebär. Och där såsom t. ex. i Förenta Staterna under ett enda lagstiftningsår inom unionen och staterna sammanlagt ända till 18,000 lagar kunna regna ned över medborgarnas huvuden, där måste redan genom detta överdrivna bruk av lagstiftningsmaktens vapen dettas verkan förslöas. Det är icke heller något högt vitsord som den kände engelske skriftställaren H. G. WELLS i sitt efter vidsträckta resor i Förenta Staterna före världskriget publicerade arbete »Amerika och framtiden» givit Förenta Staternas folk, då han där skriver: »Föraktet för lagens bud har olyckligtvis gått varje genomsnittsamERICAN i blodet.»¹

Redan av vad nu anförts låter det sig förklaras, att demokratiens frammarsch i vår tid liksom i Hellas' dagar ofta icke åtföljts av en motsvarande stegring i den känsla, som vi kalla aktningen för gällande lag. Men icke endast härpå beror det. Visserligen har den oinskränkta demokratin i modern tid tidigast trängt igenom i Förenta Staterna. Men försprånget i tid är för ringa, och skillnaden i verkningar för betydande i jämförelse med t. ex. det stambefryndade engelska folket, för att man skulle kunna hålla tillgodo med enbart denna förklaring.

Det måste alltså finnas även vissa andra viktiga förutsättningar för lagarnas upprätthållande i nutidens samhällen; och det är några bland de viktigare bland dessa jag här avser att särskilt upptaga till behandling. Jag har valt ut tvänne grupper av sådana, var och en behärskad av en enhetlig synpunkt — detta icke därför, att dessa förutsättningar skulle innefatta någrospecifika betingelser för uppgiftens lösande i våra nutidssamhällen: människonaturens byggnad är alltför fast och likformig för att det i dessa avseenden skulle gälla några väsentligt olika villkor inom ett kultursamhälle i forntidens Hellas och ett av nutidens kultursamhällen. Men väl ha de valts därför att dessa förutsättningar synas särskilt viktiga att just nu dröja vid; och delvis också därför, att den moderna kulturmänskligheten gång på gång varit på väg att tappa bort desamma, samt de även av vår egen samtid ingalunda kunna sägas ha så beaktats och värderats, som de otvivelaktigt förtjäna. Samhällsvetenskapen, som från en sida sett ingenting annat är än en hopbringare

¹ Sv. översättning 1912 s. 112.

och ordnare av de gångna historiska släktledens samlade erfarenhet inom samhällsarbetets område, har därför i nutiden alldeles särskild anledning att syssla med dem.

* * *

Den första gruppen av dessa förutsättningar låter inordna sig under den enhetliga synpunkten, att det redan för bestående lagars fortbestånd erfordras ett ständigt fortgående arbete av samhällsmedlemmarna själva. Lagarne upprätthålla sig aldrig av sig själva. I våra gamla medeltida nordiska rättsböcker betecknas detta arbete med en utomordentligt träffande terminologi såsom ett arbete för lagens »styrkande». En oavvislig yttre makt måste ständigt möta var och en som vill åsidosätta regeln, och denna yttre makt måste uppbringas av samhällets medlemmar själva.

Huru än formerna för den högsta statsmyndighetens utövande skifta, alltid förbliver denna verksamhet lika viktig och ofrånkomlig. Gång på gång har inom den moderna kulturmänsklighetens historia riktningar och uppfattningar framträtt, som velat tillägga denna sida av rättens framträdande en oviktig och undanskjuten plats — och alltid med katastrofala följder för denna kulturmänsklighet själv.

För naturrättsfilosoferna under 1600- och 1700-talen — med HUGO GROTIUS i sin spets — var sålunda rätten övervägande en summa av sanningar angående den riktiga formen för mänsklig sammanlevnad, uppburna av människornas egen övertygelse om deras riktighet och värde: att det behövdes maktanvändning, och kontinuerlig maktanvändning, även för en dylik ordnings förverkligande och upprätthållande, den tanken trängdes av dem alldeles i bakgrunden.

Man kan numera också våga det påståendet att mänskligheten fick betala läropengarna för denna idériktning med de tilldragelser som vi bruka kalla för »skräcken» — *la terreur* — under den stora franska revolutionen. Sådana synpunkter ha starkt betonats i modern historieskrivning redan långt före världskrigets stormar. Varför kom skräckväldet? Varför kunde de män, som, fyllda av de mest ideala strävanden, tillträdde arvet efter det Bourbonska enväldet, icke fasthålla den statsmyndighet, som de sålunda kommo i besittning av, till dessa deras höga ideals förverkligande? Svaret kan i korthet framläggas

så: därför att de voro ohjälpligt hemfallna åt den föreställningen att den nya ordning, som de ville skapa, i sig var en så utomordentligt förträfflig och förnuftig ordning för mänsklig sammanlevnad, att *den hade sin tillräckliga styrka i sig själv*. Några brutala maktmedel för dess genomförande voro därför icke av nöden, knappast ens passande. Jag citerar här blott några korta satser ur ett arbete över den franska revolutionen, som utkom 1911, författat av den nutida svenska samhällsforskningens främste tänkaregestalt, professor HARALD HJÄRNE. »Man tog då på alla håll för givet», heter det, »att den verkliga statsmakten sammanföll med den abstrakta suveräniteten, att rätten att utfärda befallningar betydde detsamma som förmågan att genomdriva sin vilja.» »Man var å bägge sidor, såväl den gamla regeringens som dess politiska motståndares, befast i den tron, att de politiska konflikterna nu skulle finna sin lösning helt och hållet inom det offentliga meningsutbytetts område inför det upplysta allmänna tänkesättets domstol.» »Att statsordningen skulle hålla ihop av sig själv, medan denna utredning pågick, föreföll alldeles naturligt, eftersom man menade att folket hade givit sina representanter ett uppdrag, som det låg i dess eget intresse att få vederbörligen utträttat.» »Det var ju klart att dessa förtroendemän skulle så mycket beredvilligare åtlydas, som de i sina beslut finge antagas uttala endast medborgarnas egna meningar, varför ej heller någon tvångsmakt behövde användas.» »Under tiden hemföll denna tvångsmakt, som ingendera sidan ville eller tordes taga i anspråk, till ett med växlande framgång omstritt byte för allehanda lössläppta och förvirrade krafter inom det upprörda samhället.»¹

Ungefär så såg modern historieskrivning redan före världskrigets dagar på den psykologiska miljö, ur vilken »*la terreur*» framgick som det naturliga resultatet.

Men i samma mån som de demokratiska strömningarna i nutiden trängt sig fram, hade en dylik uppfattning ånyo vunnit insteg i vår egen samtids tänkande. Man förmenade, att om endast folket själv finge bestämma vad som skall vara lag, så komme lagen i kraft av sin egen inneboende beskaffenhet att tränga maktelementet hos rätten i skuggan. Ännu strax före världskrigets utbrott skulle det av mången stämplats så-

¹ HARALD HJÄRNE: *Revolutionen och Napoleon*, 1911 ss. 30—35.

som en brutal och oberättigad »maktlära», om man även för det demokratiska statsskickets del förkunnat den lära, som sedermera dagligen predikades i den tyska socialdemokratiens ledande organ Vorwärts: »Man måste om och omigen göra klart för sig, att ingen samhällsordning kan upprätthållas utan makt-användning och energisk maktanvändning», eller, såsom ledande stats- och rättslärare förkunnat långt före världskrigets dagar, ofta i strid med dagsmeningarnes populärare uppfattningssätt: »rättvisan är icke frihet från våld, utan kräver tvärtom våld för att kunna främjas i världen».

Och även denna gång har mänskligheten fått betala läropengar nog. Ty i nämnda psykologiska miljö rörde sig tydligen även de män, som i början togo arvet efter det ryska tsardömet. Likheten mellan Kerenski-typen och Mirabeau-typen är ur denna synpunkt påtaglig. Det hade väl ock eljest varit föga troligt, att dessa tsardömet närmaste arvtagare själva skulle tagit initiativet till den berömda arméorder, som tillade soldaterna i hären rätt att själva välja sina officerare. Därmed begingo de i själva verket, om ock i andra former, alldeles samma fel som den franska revolutionens män hundra år tidigare.

Vilket arbete gångna släktled sedan urminnes tid nedlagt på nu nämnda uppgift, därom ha vi nu levande svårt att vinna en riktig klar föreställning. Vad ha icke våra landskapslagars bondemenigheter måst underkasta sig av arbete för att med vapen inställa sig vid de många tingen, och där döma, d. v. s. övertaga ansvaret att bestämma vad lagen i visst fall krävde, samt ofta även för att detta lagens krav också blev genomfört. Och ändå kommo de icke mycket längre, än att en färd genom de obygder, som skilde våra landskapsmenigheter åt, var vida riskfylldare än en Amerikaresa i nutiden, till och med då den såsom för några år sedan företogs över ett världshav, fyllt av minor och allehanda andra förstörelse-redskap.

En verklig rättssäkerhet har i Europa skapats relativt sent. Om man därmed förstår tryggheten att lugnt kunna färdas på vägar och stigar med en så gott som till noll reducerad risk för att därvid bliva antastad till person eller egendom, är denna kulturprodukt inom de nutida europeiska statssamhällena icke så synnerligen gammal. Knappast mer än 150 år. Huru det i detta hänseende såg ut ännu vid mitten av

1600-talet i ett land som Frankrike — vilket dock redan i början av nästa århundrade kom att intaga en rangplats på den europeiska kontinenten genom sitt utmärkta landsvägsnät och sina trygga kommunikationer — därom kan en nordisk läsare få en ganska klar föreställning genom den livfulla skildring, som en svensk författare, F. U. WRANGEL, för icke så länge sedan publicerat över drottning Kristinas resa till Paris år 1656. Man finner där, huru de usla vägarna ständigt gjordes osäkra genom kringströvande band av tiggare, soldater, zigenare, gycklare och alla sorters industririddare, för att icke tala om de rövare, som överallt spreda skräck på den franska landsbygden. Man måste ha en säker bevakning och en god kaross för att över huvud taga sig fram! I England var ännu i början på 1700-talet osäkerheten i detta hänseende ganska stor. På landsvägarna möta tjuvar och »highwaymen». Landsvägsröverier utgöra ända framemot mitten av århundradet ett ständigt återkommande motiv i den då uppspirande engelska romanlitteraturen. Och må man erinra sig, att de sista resterna av det gamla organiserade rövareväsendet funnos kvar i Rhentrakterna ännu vid slutet av 1700-talet. Vid mitten av 1800-talet kvarlevde det ännu i södra Italien; och på Balkan råkade ännu på 1890-talet en svensk professor ut för detsamma. Det är egentligen den framträdande absoluta furstemakten med dess organiserade, över hela statens område utplanterade stab av över- och underordnade tjänstemän, vilka kunde skarpt tillhållas att icke lägga fingrarna emellan vid orättens beivrande och bekämpande, som vi främst ha att tacka för den kulturprodukt varom här är fråga.

Den väg, på vilken resultatet uppnåts, har varit den gamla kända: överheten bär icke svärdet förgäves. Må vara, att det ofta slog i blindo och alltid med en oerhörd stränghet, det lyckades dock någorlunda att på denna väg åstadkomma vad våra dagars metoder ännu alltjämt ganska ofullkomligt eftersträva: respekt för lagen.

Med allehanda otillräckliga psykologiska slutledningar har i nutiden läran om straffhotets onödighet förkunnats. Låt oss höra huru läran ännu kort före världskrigets dagar förkunnades även från mycket auktorativt håll. Under ett av 1900-talets första år höll den kände italienske politikern och kriminalisten ENRICO FERRI en serie populära föreläsningar inför

Roms studenter. Därstädes framfördes på följande sätt läran om straffhotets betydelse: »Ett noggrannare studium av brottsligheten visar, att om människan icke låter något brott komma sig till last, detta beror på helt andra grunder än fruktan för straff. — Den människa, som av lidelsernas stormar ledes till att besluta ett brott, honom förmår straffhotet icke att hålla tillbaka, ty hans lidelsers vulkaniska utbrott hindrar honom att överlägga; eller: han beslutar eller förbereder brottet med överläggning; även då är straffhotet overksam mot honom, ty han har städse hoppet om strafflöshet. Alla brottslingar skola på tillfrågan enstämmigt säga eder, att då de förberedde sitt brott, den kraft som drev dem därvid varit hoppet att göra det ostraffat. Om de blott i minsta mån hade varit övertygade om att de kunde bliva upptäckta och straffade, skulle de icke ha begått sin gärning.»¹ På sådana grunder förmenas straffhotets tillvaro icke vara ägnat att i någon nämnvärd mån inverka på frågan om vilka människor, som bliva förbrytare och vilka icke.

Det torde icke vara svårt att uppvisa de betänkliga luckor som förefinnas i en dylik tankegång. Först och främst: det räcker naturligen icke med att fråga dem, som verkligen blivit förbrytare. Även om resultatet av Ferri's enquête skulle bliva det av honom angivna, så återstår det dock att spörja alla dem, som någon gång varit frestade att begå en förbrytelse men avhållit sig därifrån, huruvida även de funnit straffhotet fullkomligt betydelselöst för sitt handlingssätt. Det är icke säkert, att en sådan enquête skulle utfalla på samma sätt.

Slutet av år 1917 och början av år 1918 kännetecknades i vårt land av en osedvanlig stegring av egendoms kriminaliteten. Chefen för Sveriges fångvård uttalade då offentligen, att han genom personliga samtal med fångarna ävensom på annat sätt ansett sig kunna tämligen säkert konstatera, att en av de väsentliga orsakerna till denna plötsliga och övergående stegring varit den uppfattningen hos de brottslige, att en blivande politisk omvälvning med ty åtföljande strafflöshet för de föröfvade gärningarna med största sannolikhet vore att påräkna. Straffhotets försvagande har således härvid omedelbart utmynnat i en starkt ökad kriminalitet.

¹ ENRICO FERRI: *Die positivistische kriminalistische Schule in Italien*, tysk översättning av E. Müller-Röder, Frankfurt 1902, s. 27—8.

Men det räcker påtagligen icke härmed. Det finnes en psykologisk realitet, som den moderna psykologien stundom betecknar med uttrycket »undermedvetet själsliv». Att handlingar undertryckas, kan även bero på för den handlande omedvetna hämningar inom detta undermedvetna själsliv, hämningar, som kunna ha sin grund i inflytelser och intryck, vilka påverkat redan länge sedan gångna släktled. Och dessa hämningar kunna visa sin verkan till och med på det sättet, att själva frestelsens medvetna uppkomst över huvud uteblir. Icke ens den allra modernaste utvecklingslära utesluter möjligheten av en dylik uppfattning. Vem borgar oss för, att det icke är otaliga gångna släktleds påverkan genom samhällets straffande myndighet, som ytterst uppbär det nuvarande rättstillståndet? Är detta fallet, bör ett avslappnande i samhällets reaktion mot förbrytelsen, icke på en gång och genast, utan på otaliga, långsamt verkande, fördolda vägar ådagalägga sin upplösande verkan på rättsordningen. Även om man kunde experimentellt ådagalägga, att genom straffhotets avlyftande under t. ex. 48 timmar, eller en vecka, gränsen mellan kriminella och laglydiga medborgare icke skulle märkbart förskjutas, vore då i förevarande hänseende därmed ganska litet bevisat. Är det sagda riktigt, förefinnes det sålunda alltför väl en möjlighet att det moderna kultursamhället med dess starka avtrubbnings av straffhotet i själva verket levat på gångna släktleds uppsparade kapital av med betydligt hårdhäntare metoder inskäpigt och genomdriven laglydnad.

Det är icke heller uteslutet, att samhällets efterlåtenhet på denna punkt kommer att bliva ett fenomen av relativt övergående varaktighet i de europeiska samhällenas historia. Ty när det moderna demokratiska samhället inskrider med vagare metoder mot förbrytelsen, beror detta delvis därpå att samhällets egen uppfattning av den härskande rättsordningens rättfärdighet varit utsatt för starka omvärderingar. Men i den mån detta är den bakomliggande orsaken, måste förhållandena väsentligen ändras, när de nya idealen utexperimenterats och, inom de gränser, som erfarenheten ådagalagt vara möjliga, bragts till liv i samhällets inrättningar. Vi kunna skönja detta redan nu, då vi se de nya samhällslärornas förkunnare komma till makten. Hade man t. ex. frågat någon av den nybakade tyska republikens socialdemokratiska regeringsledamöter angå-

ende deras uppfattning av straffhotets betydelse, skulle man säkerligen fått höra en helt annan lära därom än den, som Ferri förkunnade för Roms studenter för två decennier sedan — för att nu icke tala om männen på yttersta flygeln, herrar Lenin och Trotzski.

Ett land i Europa har ock länge stått främmande för hela denna uppfattning, nämligen England. Dess tankevärld stod länge på förevarande område under inflytande av den berömde samhällsfilosofen THOMAS HOBBS, han, som i fråga om jämlikhetsidén hyste den originella uppfattningen, att människorna voro varandra jämlika blott i ett enda avseende, nämligen i den fullt jämbördiga förmågan att skada varandra; och som i straffhotets styrka såg det väsentligaste medlet för staten att hålla de mänskliga lidelserna och begären i schack. I hans spår följde JEREMIAS BENTHAM, som väl högst väsentligt humaniserade denna lära, men i sitt skarpa betonande av skyldigheten för staten att till största möjliga minimum reducera antalet lagöverträdelser inom samhället och vikten av ett strängt straffhot såsom medel för detta syftes uppnående intill senaste tid kan anses ha varit tongivande inom engelsk lagstiftning och rättsskipning. Var och en, som förvärvar en mera ingående kännedom om engelskt rättsliv, har snart märkt den skarpa klon i dess strafflagstiftning. Väl har man varit redo till, ja, ofta gått i spetsen för ett flertal humanitära reformer inom densamma. Men man har gått alltför länge i Jeremias Bentham's skola för att i övrigt ha velat avsäga sig något av den intensitet i straffens bestämmande och utkrävande, som man därstädes ansett såsom ett viktigt generalpreventivt medel till inskräpande och upprätthållande av en allmän uppfattning om vissa brottsliga gärningars stora sociala förkastlighet samt därigenom ock till förhöjandet av styrkan hos de hämningar, vilka hos genomsnittsmedborgaren medvetet — eller kanske än oftare omedvetet — motverka de brottsliga tendenserna. Här må det vara nog att erinra om den skillnad i intensitet i fråga om bestraffandet av oredlighetsbrott, som förefinnes mellan t. ex. engelsk och svensk rätt. Det hårda arbetet för imperiets uppbyggande och vidmakthållande har där ock alstrat en vana att väl icke ingripa med hårdhet annat än i verkligt trängande fall, men ock att, då så måste ske, icke lägga fingrarna emellan. Här blott ett exempel. Under irländarnas hittills sista resning mot England

efter världskrigets slut, antog Englands parlament en lag, enligt vilken inom de upproriska distrikten alla vapen och alla uniformer skulle före viss uppgiven dag utlämnas till myndigheterna, samt alla personer, som efter denna dag inom de upproriska distrikten befunnos obehörigen vara i besittning av vapen eller bära uniform, ävensom alla personer, som hjälpte eller härbärgerade rebeller, utan vidare skulle bestraffas med skjutning. Den nya lagen motiverades av premiärministern Lloyd George med den nedärvda äkta engelska tankegången, att det »för fredens tryggande vore av väsentlig vikt, att detirländska folket bleve övertygat om, att lagens och rikets auktoritet stode över allting annat, och att regeringen ock ämnade sätta den över allt annat; men att, sedan detta faktum fastslagits, Storbritanniens regering vore villig att vid förhandling med de missnöjda irländarna visa varje möjligt tillmötesgående».

* * *

I nutiden ligger det ovan nämnda arbetet för lagarnas upprätthållande företrädesvis i statsorganens händer, och främst i deras, som ha den högsta makten över samtliga dessa organ i sin hand, regeringsmaktens innehavare. Har då den enskilde i nutiden icke någon del i arbetet på lagarnas upprätthållande? Det vore icke svårt att uppvisa åtskilliga vägar, på vilka han däri tager eller kan taga del. Redan i och med utövandet av sin lagliga nödvärnsrätt är han verksam i denna riktning. Och då nödvärnsrätten icke innefattar blott en rätt att avvärja angrepp som riktas mot en själv, utan ock en rätt att avvärja dylika, som riktas mot andra, kan det i länder, där en verkligt fri föreningsrätt är tillfinnandes, icke förmenas honom att i extrema fall, då sådant finnes erforderligt, sammansluta sig med andra för att enligt vissa överenskomna regler bistå varandra inbördes, eventuellt ock utomstående, till dylika angrepps avvärjande. Exempel därpå erbjuder icke blott forna tiders, utan även senare tiders utvecklingshistoria. Det förutsattes emellertid härvid, att ändamålet med sammanslutningen blott är *avvärjande* av angrepp, samt avvärjande av sådana angrepp, som enligt lag grunda nödvärnsrätt, för att det härvid skall kunna vara tal om ett arbete »för lagarnas upprätthållande». I annat fall hemfaller en dylik sammanslutning, åtminstone i länder med en i lag ordnad föreningsrätt, såsom avseende ett lagstridigt

ändamål, under myndigheternas upplösningsrätt, och leder lätteligen, där den icke kan av dessa nedslås, över till någonting annat, som är raka motsatsen till arbetet för rättsordningens upprätthållande, nämligen medborgarkriget, d. v. s. till ett försök att genom våld omkasta maktförhållandena i staten — ett försök som ju nyligen både gjorts och genomförts av fascistsammanslutningen i Italien.

Erfarenheten visar emellertid, att i sådana länder, där de statsorgan, som äro ansvariga för lagarnas upprätthållande, äro behäftade med en eller annan organisatorisk svaghet, dylika sammanslutningar — särskilt sådana av hemlig natur — kunna ganska länge parasitera på samhällskroppen utan att behöva leda till ens något försök till maktomvälvning inom staten. Så var till en viss grad fallet inom det tyska riket under senare delen av medeltiden, då rikets exekutivmakt förföll och de s. k. *Vehmgerichte* där utövade sin verksamhet. Dessa voro nämligen till sin natur övervägande ett slags av fria bondemenigheter upprättade domstolsorgan med hemlig rättsskipning och hemlig exekution. Av en liknande grund — en organisatorisk svaghet hos de organ, som äro ansvariga för rättsordningens upprätthållande (se härom nedan) — ha i modern tid en hel del liknande sammanslutningar för självhjälp yppat sig även i en så högt utvecklad kulturstat, som Nordamerikas Förenta Stater. Särskild betydelse har därvid den hemliga organisation uppnått, som bär namnet Ku-Klux-Klan¹.

Den enskilde kan även bidra till rättsordningens upprätthållande genom att frivilligt biträda de statsorgan, som arbetet för rättsordningens upprätthållande närmast åligger, i den mån dessa organ äro befogade att för dessa sina funktioners fullgörande anlita även den enskildes understöd. Den högsta statsmyndigheten får alltid anses befogad att för dylikt ändamål påkalla medborgarnas frivilliga hjälp, och kan väl därför ock delegera densamma åt underordnade organ; men det är ingalunda sagt, att dessa senare utan vidare äga en dylik befogenhet.

¹ Denna organisation skapades ursprungligen i slutet på 1860-talet närmast för att på olagliga vägar, genom våldshandlingar och mord, hålla de befriade negrerna i sydstaterna i schack samt särskilt hindra dem att utöva den politiska rösträtt, som efter inbördeskriget tillerkänts dem. I våra dagar har den fått giva namn åt en nyuppstånden dylik sammanslutning, med i flera avseenden utvidgade politiska syften.

Den enskilde medborgaren kan ock, då andra medborgare i strid med dem åliggande rättsplikter nedlägga dem åliggande arbetsuppgifter under sådana förhållanden, att fara uppstår för rättssäkerheten inom samhället (man tänke t. ex. på en belyningsstrejk, som lägger en storstads gator i mörker) frivilligt erbjuda sitt arbete för dessa uppgifters uppfyllande och efter anmaning av vederbörande enskild eller av myndighet, som är därtill befogad, bestrida desamma. I ett framtida socialiserat samhälle kan det mycket väl hända, att sådant rent av under vissa förutsättningar kan komma att åläggas de enskilde såsom en medborgerlig *rättsplikt*.

Men allt det nu sagda avser endast mer eller mindre extrema, ehuru viktiga undantagsfall. Det finnes emellertid ock andra, mera ordinära vägar, på vilka den enskilde har att taga del i arbetet för lagarnas upprätthållande. Jag skall här inskränka mig till att peka på den viktigaste.

Oföränderligen vilar på den enskilde — nu liksom i forna släktled — uppgiften att hos det uppväxande nya släktledet grundlägga och upprätthålla vanan att inordna sitt liv under regler samt insikten om nödvändigheten därav såväl för dess egen som för samhällets skull. Området för detta regelbindande behöver icke vara stort. Det kan göras ganska litet, men *att* det finnes, är grundläggande för frågan om möjligheten av lagars upprätthållande.

För gångna släktled var denna uppgift åtskilligt förenklad. Den nedärvda seden verkade här såsom en yttre tvångsmakt, föga mindre än den yttre statsauktoritetens. Och även i nutiden vill åtminstone mängen tro, att ett dylikt stöd står att finna i en allmängiltig etik, vare sig denna tänkes vila på religiös grund eller icke. Men även om man ville våga språnget: om man godtager den uppfattningen att de etiska problemen innerst äro individuella, att det ankommer på varje individ att här själv söka utfinna det psykologiska jämnviktsläge, som giver åt hans liv det högsta inre värdet för honom själv och den största verkningsförmågan utåt för andra — har väl därmed den uppgift, varom här talas, fallit bort? Svaret kan icke bliva mer än ett: *den har blott blivit så mycket viktigare.*

Dubbelt viktigt är det under sådana förhållanden att hos den spirande människan ha ingjutit vanan att över huvud inrätta sitt liv efter regler och bibragt henne insikt om värdet

därav, detta, som är den egentliga kärnan i vad vi kalla för uppfostran, och som med ett gammalt gott svenskt ord kan kallas för »tukt», förutsatt att däri icke inläggas några brutala bibetydelser. Detta är ett grundläggande värde för den spirande individen själv, men kanske allra mest för samhället.

På denna punkt har i det moderna samhället trådarna brustit; och de samhälleliga verkningarna därav ha även gjort sig kännbara. Och så ha de uppstått, dessa moderna typer, vilka man ser omtalade med beklagande även i vår socialdemokratiska press — vuxen ungdom, som vägrar underordna sig arbetets krav, som hellre ånyo tvingar ut sina gamla föräldrar i förvärvsarbetets slit, för att sedan i sus och dus göra av med vad de förtjänat. Jag har lånat typen från en artikel i Socialdemokraten för några år sedan. Om det över huvud finnes något nytt under solen i det mänskliga samhällslivets företeelser, så skulle det väl vara tillvaron av en dylik typ!

Det är helt naturligt, att en sådan utveckling måste öka antalet av friktionspunkter vid lagarnas upprätthållande. Ungdomskriminalitetens stegring, som under världskriget åtminstone tillsvidare passerade sin kulmen, är som bekant icke en företeelse, som inträtt först i följd av världskriget. De visserligen alltid relativt otillförlitliga kriminalstatistiska siffrorna visa i de flesta europeiska länder en kurva, som börjar stiga redan en mansålder tidigare, om den än ett par år före världskrigets utbrott visar en särskilt stark ansats uppåt. Vilka de speciella orsakerna till sistnämnda företeelse än må vara — därpå kan jag icke här inlåta mig — är det dock fullt tydligt och av alla erkänt, att dessa företeelser på det intimaste sammanhånga med det spörsmål jag här berört.

Vilka faktorer ha då vållat denna bristning i den enskildes arbete för samhällets välgång? Att ha en verkligt grundad mening om i tiden så nära liggande företeelser är naturligen vanskligt. För egen del skulle jag emellertid — vad vårt land angår — vilja våga den gissningen, att en av de viktigare faktorerna härvid varit en missförstådd anglosaxisk frihetsfilosofi. På 1880-talet översattes till svenska tvänne av de främsta alstren av denna filosofi: STUART MILL's bok »Om friheten» och HERBERT SPENCER's essay »Om uppfostran». Betydelsen härav kan säkerligen icke överskattas. Särskilt under inflytande av dessa arbeten — så tänker jag mig sammanhanget — spriddes

bland stora delar av den bildade allmänheten i vårt land en uppfattning om att uppfostran var en tämligen onödigt ting, och att barnet bleve bäst, om det i fullständig frihet finge utveckla sina inneboende anlag. Och denna uppfattning fick helt naturligt en mäktig bundsförvant i föräldrarnas bekvämlighetskänsla, då ju en verkligt omtänksam uppfostran kräver högst betydande tillskott av andlig energi från deras sida. Och sedan gick utvecklingen den kulturhistoriskt välkända vägen: vad som en gång blivit modernt i de högre samhällsklasserna, blir det så småningom även i de breda lagren.

Helt visst vilar nu nämnda uppfattning av uppfostrans betydelse på ett fullständigt missförstående av de nämnda verken. MILL betonar gång på gång i sin mäktiga frihetsbok, att den frihetslära han förkunnar endast gäller de fullmyndiga medborgarna. Och vad särskilt SPENCER beträffar, kan ingen med större finhet än han ha betonat vikten av att det spirande människolivet tidigt inordnas under bestämda regler. Vad han opponerar mot är äldre tiders benägenhet att till skada för personlighetens växt giva området för detta regelbindande en alldeles för stor omfattning samt den onödiga brutalitet, som i gången tid kännetecknat detta arbete. Vill man ha själva bouquet'n av Spencersk pedagogik, kunde kanske denna enda sida i hans bok vara tillräcklig: »I varje hus, där små barn finnas, förekommer dagligen, att barnen — som mammor och sköterskor säga — 'skräpa till'. Barnet har fått fram sin leksakslåda och lämnar alla leksakerna liggande på golvet. Eller den lilla flickan som syr docksaker vanpryder hela rummet med sina lappar. I de flesta fall kommer nu besväret att ställa denna oordning till rätta på alla andras lott än den det borde. Är det i barnkammaren, åtager sig barnens egen sköterska besväret under mycket knot över de odrägliga ungarna; är det i något av de andra rummen, faller lotten antingen på ett av de större barnen eller på husjungfrun, och den som ställt till alltsammans röner intet annat obehag än litet bannor. Dock i detta ganska enkla fall ser man verkligen många föräldrar, vilka äro kloka nog att mer eller mindre konsekvent genomdriva den normala planen: att låta barnet själv samla ihop sina leksaker eller lappar. Besväret att lägga saker i ordning utgör den naturliga följderna av att hava bragt dem i oordning. Varje handlande i sin bod, varje fru i sitt hushåll har en daglig

erfarenhet av den saken. Och om nu uppfostran är en beredelse till livets verksamhet, då bör även barnet från första början dagligen få erfara detta faktum. Om det naturliga straffet tages motspänstigt — vilket måhända inträffar där ett dåligt system för den sedliga disciplinen förut blivit följt — då är den rätta utvägen att låta barnet känna den ytterligare reaktion, som av dess olydnad förorsakas. Om barnet vägrar eller försummar att plocka upp och lägga undan de saker det kringkastat och på detta sätt lämnar besväret att göra detta åt någon annan, då bör man vid följande tillfällen vägra barnet medel att åstadkomma detta besvär. När det närmast vill ha sin leksakslåda, bör moderns svar lyda: 'Sist du hade dina leksaker framme, lät du dem ligga kvar på golvet och Johanna måste plocka dem tillsammans. Hon har ej tid att var dag städa, när du kastar omkring dina saker, och själv kan jag ej göra det; så att, då du inte vill lägga undan dina leksaker, när du slutat, kan jag ej låta dig få ha dem'. Detta är tydligen en naturlig följd, varken mer eller mindre, och varje barn inser dess riktighet. Straffet kommer även just i det ögonblick, då det livligast kännes. En nyss vaknad önskan bevikas i samma ögonblick man väntat sig få den tillfredsställd; och det starka intryck vilket sålunda framkallas kan näppe-ligen undgå att inverka på uppförandet för framtiden, en verkan, vilken genom ett ständigt upprepande gör allt som *kan* göras att rätta felet. Lagg härtill, att barnet genom denna metod tidigt får lära den läxa, som ej för tidigt kan inpräglas: att i denna vår värld nöjet med rätta endast uppnås på mödens väg.»

Huru många fäder och mödrar skulle icke komma till korta inför denna enda sida i Spencers frihetspedagogik!

Men om alltså här ett missförstånd föreligger, så blir dock dess verkan därför icke mindre. Kanske kunde man rent av våga den paradoxen, att de stora och mäktiga böckerna i världen övat en sådan betydande makt, icke minst därför att de blivit så rikligen missförstådda! Det gäller ju även om »böckernas bok».

Huru som helst, här gäller det för den moderna mänskligheten att efter förmåga gripa verket an. Och man må därvid icke glömma den moderna psykologiens starka betonande av att intryckens styrka är störst, då själen är spädast. Det

gäller att utsätta det spirande livet för dessa ordnande intryck redan då dess sjäsliv ännu är knappast mera än till hälften medvetet. Om de allra tidigaste levnadsårens oerhörda betydelse för människolivets senare inriktning vittnar en av vår tids störste människokännare, den italienske kriminologen GAROFALO, i följande tänkvärda ord: »Frånsett de allra första levnadsårens intryck, tror jag icke, att uppfostran övar något nämnvärt inflytande på människokaraktärens framtida daning.» Detta är den sats, i vilken en av de främsta kännarna av människosjäslens förirringar ansett sig kunna utkristallisera sin uppfattning på detta område.

Och från detta arbete kan för framtiden ingen undskylla sig. Tidigare har med icke ringa rätt kunnat göras gällande, att i den moderna industrialismens samhällen de breda lagrens fäder och mödrar till följd av förvärvsarbetets slit icke ens *kunnat* medverka vid detta arbete, även om de skulle ha velat. Men i den epok, i vilken vi nu glida in, gäller icke längre denna ursäkt. Numera komma de att därtill äga lika mycken tid och möjlighet som vilken annan arbetande medborgare som helst, kanske i många fall till och med mera. Låt oss hoppas, icke minst för föräldrarnas egen skull, att denna möjlighet också blir utnyttjad. Härför förutsättes främst, att samhällets ledande klasser giva det goda exemplet.

II.

För ett rättssamhälles uppbyggande är det emellertid icke nog att samhället och dess medlemmar på nu nämnt sätt äro verksamma för främjandet av lagarnas upprätthållande. Det kräves även garantier för att detta icke sker på ett skiftande och godtyckligt sätt. Vilka metoder ha i detta hänseende kommit till användning i de moderna kultursamhällena?

Den kanske främsta och väsentligaste av dem alla kan sägas ha varit organiserandet av ett rättskunnigt domarestånd. När lagen icke längre såsom i de gamla folkdomstolarna uppfattas såsom något evigt och oföränderligt, som man blott har att traditionsvis överlämna till de efterkommande — vilken uppfattning ännu så starkt behärskar vårt medeltida rättsliv — är denna garanti otvivelaktigt ett av de främsta medlen att förhindra godtycke inom rättsskipningen. Ett rättskunnigt

domarestånd är nämligen bundet i sin maktutövning redan genom denna sin kunskap. Liksom skogen binder flygsanden, har någon yttrat, så håller kunskapen om rätten lidelserna inom vissa skrankor. Låt vara att detta domarestånd därvid ofta, såsom särskilt äldre tiders erfarenhet visar, fördjupade sig i ofruktbara och skolastiska härklyverier; dessa voro dock i allt fall tillika ett slags dammar för godtycket.

Skillnaden i detta hänseende mellan en rättsbildad domare och en lekmannadomare må belysas genom följande lilla episod från en av de tidigaste ryska revolutionstribunalen. En svensk man hade i Petrograd mördat en annan svensk man. Inför domstolen uppträdde tvänne svenska advokater med yrkande att få den skyldige överlämnad till sig såsom antingen icke hemfallande under rysk strafflag eller i allt fall otillräknelig för sin gärning. Den månghövdade domstolen avkunnar först ett beslut, varigenom detta deras yrkande underkännes. Då framlämnar en av de sökande en kort rekommendationsskrivelse från en av det svenska vänstersocialistiska partiets mest framskjutna män. En av domstolens ledamöter mottager densamma och läser den. Den går vidare från ledamot till ledamot. Det blir en stunds viskande överläggning bland rättens ledamöter; och efter en kort stund avkunnar domstolen ett nytt utslag, alldeles motsatt det förut avgivna! Man må ha hur låga tankar som helst angående överlägsenheten hos ett rättskunnigt domarestånd; en sak får dock anses fullt säker: en domstol av rättskunniga ledamöter skulle aldrig ha kunnat förfara på ett dylikt sätt.

Men kanske ej mindre kommer lekmannadomarens svagheter till synes, då han verkligen eftersträvar hel och full rättvisa. I sin strävan att nå fram till denna råkar han då lätt att förbise även de mest självklara rättsgrundsatser. Även detta må belysas med ett exempel från dessa ryska revolutionstribunal, anfört i ett intresseväckande arbete av en förutvarande rysk advokat, GALIN¹. Tilldragelsen i fråga bevittnades av författaren själv.

En 17-årig son till en portvakt i Petrograd var anklagad för att ha i anonymt brev hotat mörda frun i huset, om hon icke på bestämd plats lade en summa av 300 rubel. Tillfrågad

¹ *Gerichtswesen und Strafsystem im revolutionären Russland* (med förord av de tyska professorerna Lederer och Liepmann), Berlin 1920 s. 24.

av domstolen angående motivet till gärningen, anförde han under tårar att han förlorat alla sina pengar på kortspel. På fråga med vem han spelat, utpekade han tvänne i salen sittande bönder. Då förhandlingarna varat en stund föreslog den ene av dessa bönder den andre, att de skulle gå ut och äta frukost. Emellertid beslöto de dock att kvarstanna för att höra vad straff den tilltalade skulle få. Sedan rätten dragit sig tillbaka för överläggning, avkunnades dom, vilken till deras förvåning innehöll, att ynglingen frikändes från straff och överlämnades åt föräldrarnas tillsyn, men att de båda bönderna dömdes till ett års tukthus vardera för »förförelse av minderårig»!

För att än mera förhöja den ifrågavarande garantien skapade den moderna staten jämväl en instansordning: tillgång till överdomstolar med särskilt högt kvalificerade bisittare, hos vilka domen i sista hand kunde överses eller slutgiltigt avgöras.¹

Den vinst för lagarnas opartiska upprätthållande som genom nämnda organisation uppnåtts kan icke skattas högt nog. Man märkte det bäst, då världsrevolutionens vågor böljade fram över länderna. Och det måste anses såsom ett av de säkraste tecknen på den dittills höga rättsbildningen i Tyskland, att då revolutionens flodvåg började rulla fram över detta land, en av de första lystringssignalerna som gavs av dem, vilka ville bygga dammar för densamma, var denna: »Upp till värn för den rättsbildade domaremakten! Först om den går förlorad för tyskt statsliv, gapar avgrunden under våra fötter!»

Det är dock icke först inför en revolutionär flodvåg, som organisationens värde framträder. I begränsad mån ha ju även de moderna kulturstaterna vågat släppa fram lekmanna-domaren till självständigt dömande funktioner, nämligen såsom juryman inom straffprocessen. Hans avgöranderätt begränsades dock därvid i huvudsak till frågan, om den anklagade förövat en viss brottslig gärning eller icke, eventuellt ock huruvida omständigheterna vid dess förövande kunde anses förmildrande eller ej. Och i moderna processordningar ha lekmännen med full rätt fått plats såsom bisittare i rätten inom såväl civil-

¹ Sovjetväldet bröt i förstone även med instansgrundsatsen under skarp polemik med de s. k. socialrevolutionära; se GALIN a. a. s. 34—5. Den har emellertid senare steg för steg återinförts. I den nya straffprocesslagen av 1922 är den huvudregel; ang. undantag se STJERNBERG: *Sovjetrikets nya straff- och straffprocesslagar* i Sv. Jurist. 1926 s. 212—3.

som straffdomstolar. En sådan lekmännens delaktighet i och för kontroll över lagarnas tillämpning måste ock i vår tid anses nödvändig, åtminstone i de lägre instanserna, för att folkets förtroende till sin rättsskipning skall vila på säker grund. Ty den allmänna *tilltron* till domstolarnas opartiskhet är för ett rättssamhälle lika nödvändig som denna opartiskhet själv. Och att i förstnämnda avseende även hos oss ett och annat brister, synes erfarenheten ha ådagalagt.¹

Men ledningen ligger dock även med en dylik anordning alltjämt i den rättskunnige domarens händer. Och detta med full rätt. Utan den bundenhet, som kändedomen om lagarnas innehåll skänker, skulle godtycket förr eller senare göra sig brett inom folkets rättsskipning. Huru väl märker man det icke redan inom det begränsade verksamhetsområde, där man tillagt lekmanndomaren en ensam avgöranderätt, nämligen i juryprocessen. Vem frikände Jaurés' mördare? Lekmanndomaren. Vem är det som alltjämt stödjer lynchjusticens utövning i Nordamerikas Förenta Stater genom att i de fall, då dylika gärningar verkligen beivras vid domstolarna, icke sällan fälla utslaget »att den döde omkommit genom inverkan av personer som äro för juryn okända» — detta även i sådana fall, då juryns medlemmar mycket väl veta att dessa personer t. o. m. äro närvarande i rättssalen? Det är den moderna lekmanndomaren, han och ingen annan.

Systemet att lägga rättsskipningen *helt* i lekmanndomares händer får ock anses utdömt av den historiska utvecklingen. Varaktigt och på fullt allvar har detta system inom kulturstaterna praktiserats allenast i ett fall — i de fornhellenska demokratierna. I dem togs vid det demokratiska genombrottet den dömande makten ur myndighetspersonernas händer och anförtroddes (i Aten delvis redan genom Solon, helt och fullt genom Perikles' reformer) åt mer eller mindre talrika kollegier av lekmanndomare. I dessa demokratier fick detta system ock helt och fullt visa sina verkningar och blev den kanske förnämsta orsaken till dessa demokratiers inre upplösning. Klart målar för oss Plato (i Gorgias) vilka möjligheter detta system öpp-

¹ Ett symptom därför är bl. a. den motion, som vid ett par riksdagar väcktes av medlemmar inom det vänstersocialistiska partiet ang. inrättande av en särskild »landsrätt» såsom högsta instans i mål mot domare och åklagare ang. tjänstefel; se t. ex. motion i 2:a kammaren vid 1920 års riksdag, nr 146.

nade för den skicklige agitatorn »att som tyrannerna döda vem de vilja, konfiskera förmögenheter och driva i landsflykt efter sitt godtycke». Och de stora attiska talarna skildra för oss de livliga domstolsscenerna inför dessa »folkdomare», som ofta på förhand fattat position i saken och ovilligt eller »med morrande» åhör den tilltalades försvar. Och under den hellenistiska tiden finna vi slutligen dessa demokratier, då det av någon anledning för dem låg vikt uppå att nå fram till ett verkligt opartiskt avgörande av sina egna inbördes tvister, utbedja sig domare från en annan stat — ett tydligt erkännande av deras oförmåga att inom egna landamären kunna uppbringa en opartisk domaremakt.¹

I de moderna kulturstaterna har ett dylikt system endast kunnat härska momentant och under inflytande av revolutionära stormar. I Frankrike avskaffades sålunda kravet på rättskunnighet hos domarne av Nationalkonventet genom ett dekret av 1792; men det infördes åter under Napoleontiden. Och icke ens Sovjet-Ryssland har i längden ansett sig kunna lita till blott lekmannadomare. Redan i november 1918 utfärdades organisationslagen ang. den s. k. enda folkdomstolen, varigenom särskilda folkdomstolar upprättades vid sidan av revolutionstribunalen för civilsaker och mindre brottmål. På ordföranden i denna domstol uppställdes där uttryckligen kravet att han skall besitta »teoretisk och praktisk utbildning». Och då det för att indraga så stor del av folket som möjligt i rättsskipningen tillika föreskrevs, att lekmännen — bisittarna — icke skulle få fungera mer än ett visst antal gånger årligen, förvärvade den rättskunnige domaren snart ett icke obetydligt inflytande över dessa.²

¹ Se det intressanta påpekandet härav hos PÖHLMANN: *Griechische Geschichte*, 5:e uppl. 1914, s. 237 not 4. — Den från den äldre engelska liberalismen härstammande, mera optimistiska uppfattningen av den hellenska demokratiens institutioner, även vad angår dess domstolsväsen, har sina representanter även i nutiden. Se t. ex. ZIMMERN: *The greek Commonwealth*, Oxford 1911, s. 158. Olikhetera i uppfattning torde främst ha sin förklaring däri, att man icke tillräckligt skarpt skilt mellan civil och kriminell rättsskipning. I förstnämnda hänseende torde även dessa lekmannadomstolar med stigande erfarenhet och träning kunna ha åstadkommit aktningvärda prestationer; men det är just den kriminella rättsskipningen, som är en domstolsorganisations verkliga prövosten.

² Se härom GALIN a. a. s. 62—65. Kompetenskraven på domarne ha därefter undan för undan blivit väsentligen skärpta.

I själva verket måste ock i en modern kulturstat försöken att hålla de rättskunniga elementen utanför domstolarna, beträffande något mera invecklade mål, i bästa fall leda antingen därtill, att dessa på en annan, mera oansvarig väg komma att göra sitt inflytande därstädes gällande, eller ock att åtminstone avgörandena onödigtvis undanskjutas och fördröjas. Ett exempel på det förstnämnda förhållandet erbjuda de franska handelsdomstolarna, vilkas ledamöter sedan gammalt uteslutande bestå av köpmän. Trots den särskilda sakkunskap, som dessa lekmanndomare i detta fall besitta, har dock därstädes den praxis allt mera utvecklats, att dessa domstolar i mera invecklade mål allenast upptaga parternas andraganden, och i övrigt hänvisa utredningen i målet till en av parterna eller domstolen utsedd juridisk expert, vilken jämväl avgiver ett motiverat förslag till målets avgörande, som regelmässigt blir bestämmande för domstolen.¹ Ett exempel i den senare riktningen åter erbjuder det land i Europa, där de gamla germanska folkdomstolarnas idé segast hållit sig kvar, nämligen Schweiz. I flertalet kantoner utgöras ännu allttjämt domstolarnas ledamöter av för viss tid valda lekmän (dock stundom med undantag för rättens ordförande och sekreterare). Och i detta förhållande har man ock funnit ett oöverkomligt hinder för alla försök att övervinna den långsamhet, som utmärker rättsskipningen därstädes.²

Icke ens på det område, där lekmanndomaren i modern tid allmänt erhållit fullt självständig avgöranderätt, nämligen inom juryn i den nutida straffprocessen, är detta hans värde oanfäktat. Detta gäller delvis även juryns ursprungsland, England. Juryns avgörande av frågan om den tilltalade gjort sig skyldig till visst brott eller icke är enligt engelsk rätt nu icke längre slutgiltigt. Genom *Criminal Appeal Act* av 1907 har den tilltalade erhållit rätt att under vissa förutsättningar överklaga ett fällande avgörande hos högre domstol, bestående av uteslutande rättskunniga ledamöter, därest det finnes »unreasonable» eller med hänsyn till förebragt bevisning ohållbart. Denna högre domstol kan efter ny förhandling upphäva juryns domslut och frikänna den anklagade eller döma honom

¹ Se härom närmare Sv. Juristtidning 1922, ss. 127 ff.

² Jfr härom WREDE i Tidskrift, utgiven av Juridiska föreningen i Finland 1923, s. 171—173.

för annat brott eller ändra straffet, och detta icke blott i mildrande, utan även i skärpande riktning.¹ Och om än alltjämt ett *frikännande* juryutslag icke kan underkastas en dylik ny prövning, så beror detta främst därpå, att den engelska rätten likvisst åt den rättsinnige domaren inrymt ett utomordentligt stort inflytande på juryns avgöranden, i det han i den muntliga framställning över sakläget, som han är skyldig framlägga för juryn innan ärendet hänskjutes till dess avgörande — det berömda »summing up» — även äger oförbehållsamt giva uttryck åt sin egen uppfattning av huru detta sakläge bör bedömas.²

Men man behöver blott låta blicken glida över till det stora anglosaxiska landet på andra sidan Atlanten för att finna de mest högljudda klagomål över juryprocessens vanmakt inför brottslighetens bekämpande. Här befinner sig nämligen institutet i en annan miljö. Man äger nämligen där av skäl, som nedan skola anföras, icke den tillgång till en för opartiskhet ansedd domarekår, som åtminstone norra Europas kulturstater f. n. besitta. En första följd därav är, att juryn därstädes på många håll inom straffprocessen anlitas i vida *större* utsträckning än annorstädes. En ytterligare följd därav är, att domarna i regel äro förbjudna att inför juryn giva uttryck åt sin egen uppfattning av de föreliggande sakförhållandena. De äga endast redogöra för lagens innehåll. I de allra flesta unionsstaterna är detta förbud t. o. m. inskrivet i dessa staters grundlagar. Men en på dylikt sätt »frigjord» jury blir naturligen själv misstänkt för partiskhet³; och så har inom den ameri-

¹ Inrymmandet av befogenheten att skärpa straffet har i lagen införts särskilt för att motarbeta obehöriga överklaganden.

² Även den engelska juryn har emellertid haft sina skuggsidor. Det är av kännare framhållet, att under 1700-talet slaveriet i de engelska kolonierna var hårdare och grymmare än annorstädes, när slavägarna vid missbruk av sin makt över slavarerna i allmänhet kunde hoppas på juryns frikännande. Se härom v. SCHWERIN: *Slaveri och slavhandel i Afrika*, Lund 1891. I själva verket är den i Förenta Staterna efter slavernas frigörelse förefintliga benägenheten att frikänna i s. k. lynchningsfall närmast att anse som en utveckling av denna äldre praxis. Under Napoleonskrigen medförde ock juryns verksamhet i mål angående politiska brott en betydande rättsosäkerhet för engelska medborgare.

³ Såsom ett exempel på de resultat, till vilka en dylik verkligt »frigjord» jury kan komma, må här efter EDIN (i Sv. Tidskrift 1922 s. 185) anföras följande rättsfall från tiden före det allmänna rusdrycksförbudets tillkomst: En präst hade å söndag, då sådan servering var förbjuden, å en bar i en stad i staten Wisconsin i vittens närvaro rekvirerat och erhållit en flaska öl, var-

kanska straffprocessen med livligt stöd av domaremakten uppmammats en omfattande verksamhet från parternas sida för juryns »rensande» genom överdrivet framställande och beaktande av allehanda invändningar mot de utlottade jurymännens opartiskhet och oförvitlighet, och som i Amerika betecknande brukar kallas »*the cross examination of the members of the jury*». Därigenom vållas ofta långa uppskov för juryns komplettering och konstituering. Domarne i överinstanserna uppmuntra ock genom beaktande av även de mest formalistiska invändningar angående felaktigheter i förfarandet, advokaternas strävan att få redan fällda jurydomar upphävida och hänvisade till förnyad jurybehandling. Därvid kommer bl. a. ock i betraktande invändningar därom att domaren under målets handläggning kommit att i juryns närvaro i något avseende giva uttryck åt sin egen uppfattning av sakfrågan. Ofta kunna ända till tre, fyra särskilda juryförhandlingar bliva erforderliga innan målet blivit slutligen avgjort, och dess behandling tänjas ut i årtal.¹ Beaktar man tillika vilka möjligheter härmed yppa sig för de starka sociala makter, som även i övrigt lägga sin tunga hand över amerikanskt statsliv (bolags- och trustväldet, de politiska partiorganisationerna, de många hemliga sammanslutningarna för självhjälp), att då deras intressen äro engagerade, åt sig betrygga en för dem förmånlig juryuppsättning — så får man först en fullt klar bild av det rätts-tillstånd, som genom dylika förhållanden alstras.

Inom den anglosaxiska världen ha dock dylika klagomål icke kunnat sätta juryinstitutets existens i fråga. De äro där endast utgångspunkter för en strävan till dess reformerande. Men på den europeiska kontinenten har juryns ställning som opar-

efter han med detta bevis i sina händer angav barens innehavare för brott mot lagen. Juryn frikände denne, men fällde på förd rekonventionstalan prästen på grund av det bedrivna spioneriet för sabbatsbrott »enär han på vilodagen utfört ett arbete, som icke var absolut nödvändigt och icke kunde karakteriseras såsom ett blott tidsfördriv».

¹ Dessa klagomål hava på ett auktoritativt sätt blivit framförda av Förenta Staternas förutvarande president TAFt, sedermera president i Förenta Staternas högsta domstol i hans skrift: *Popular government, its Essence, its Permanence and its Perils, 1913*, samt senare i en synnerligen orienterande artikelserie i ämnet i den mycket spridda amerikanska veckotidskriften *The Saturday Evening Post* under november 1923 av den framstående amerikanska domaren R. M. VANAMAKER.

tisk handhavare av straffrättsskipningen blivit starkare skakad. Genom den tyska straffprocesslagen av d. 22 mars 1924¹ har detta institut upphört att existera i tysk rätt. Och även det av FERRI utarbetade förslaget till italiensk strafflag av 1921 räknar med dess avskaffande i fråga om förbrytelser, som icke äro av rent politisk natur.²

Så har även detta, länge nästan såsom sacrosankt ansedda område för lekmannadomarens självständiga rättsskipningsmakt måst lida intrång. Tidens ström har gått fram över detsamma. Det stora huvudintresse, den medborgerliga rättssäkerhetens tryggande, som från början uppbar det, har visserligen icke förbleknat; men det har befunnits kunna lika bra om icke bättre tillgodoses på en annan väg, nämligen genom skapandet av garantier för den rättskunniga domarmaktens oberoende och självständighet.

* * *

För godtyckets utträngande ur rättsskipningen kräves nämligen ännu något mera än ett rättskunnigt domarestånd. Det är icke blott folkstämningen för dagen, som kan underminera domstolarnas verksamhet. Även trycket uppifrån, från regeringen, är här en fara. Denna fara blir större i samma mån som statsviljans högsta maktutövning är samlad på en hand. Mot det monarkiska enväldets maktmissbruk i den ena eller andra formen är det ock, som historiskt sett denna form av garanti har skapats. Det engelska folket har här gått i spetsen. Genom sin kamp mot det Stuartska enväldet tillkämpade det sig regeln om förbud mot extraordinära domstolar (*Bill of rights* 1689) samt regeln om åtminstone de högre domarnes oavsättlighet (*Act of settlement* 1701). Den ena av dessa grundsatser är tydligen ett komplement till den andra. Kan regeringsmakten när som helst genom regeringsbeslut draga en process från en domstol och överflytta den till en annan eller lägga den under för ändamålet tillskapade särskilda domstolar eller rent av draga den in under sitt eget avgörande, då är regeln om domarnes oavsättlighet icke mycket värd. Sistnämnda maktbefogenhet är just slutstenen i upp-

¹ Utfärdad av tyska regeringen med stöd av den av riksdagen godkända »fullmaktslagen» av d. 8 dec. 1923.

² Se motiven till förslaget, franska texten, s. 251—252.

byggandet av varje envælde. Den fanns i det byzantinska kejsardömet¹ lika väl som i det ryska tsardömet; och under det franska envældets dagar voro dylika beslut så vanliga, att det till och med uppstod en särskild juridisk terminologi för deras betecknande: de kallades *évocations*. En sådan makt utövades ock av »riksens maktägande ständer» under vår frihetstid (t. ex. i fråga om processerna mot Kjerrman, mot generalerna Buddenbrock och Lewenhaupt); och den har i våra dagar utövats av sovjetväldets regeringsmyndigheter, liksom även av de särskilda guvernementens styrelser, dess s. k. exekutivkommittéer.²

De båda ovannämnda grundsatserna gälla därför ock med skäl såsom det moderna rättssamhällets grundpelare och de ha ock efter hand upptagits av övriga kulturstater. I Sverige uppställdes ett förbud mot extraordinära domstolar betydligt senare än i England, nämligen först genom 1772 års R. F. § 16; i överensstämmelse därmed stadgar ock vår nu gällande regeringsform av 1809 i § 16, att »konungen skall låta en var bliva dömd av den domstol, under vilken han rätteligen hörer och lyder». Och denna regel var för visso icke heller hos oss något stadgande *pro forma*. Därmed markerades avslutningen på en utveckling, som sträcker sig ända från Stockholms blodbad över Vasatidens, den karolinska tidens och frihetstidens många-handa extraordinära dömande kommissioner.³

¹ Jfr härom J. L. HEIBERG: *Byzantinsk kultur*, 1923 s. 8.

² Ang. dessa sistnämnda uttryckligen intygat av GALIN a. a. s. 66—7. Numera har dock genom den nya straffprocesslagen av 1922 detta system ersatts av det s. k. uppsiktsförfarandet; se härom STJERNBERG: *Sovjetrikets nya straff- och straffprocesslagar*, i Sv. Juristt. 1926, s. 213.

³ Det må emellertid erinras om att för äldre tider, då någon bestämd instansordning icke var fastställd, samt då i brist på särskilda organ för utövandet av konungens högsta domsrätt denna ofta anförtröddes åt särskilda för det ifrågavarande tillfället utsedda kommissioner, gränsen mellan ordinära och extra ordinära domstolar var flytande. — Den ovannämnda regeln i 16 § R.F. riktar sig liksom övriga regler i denna paragraf mot konungen d. v. s. regeringsmyndigheten. Den förbjuder denna att undandraga någon den domstol, under vilken han enligt lag lyder. Den utgör däremot naturligen icke i sig något hinder för att genom i vederbörlig ordning av konung och riksdag stiftad lag lägga vissa slag av mål under särskilda domstolar, detta vare sig dessa anordningar framstå såsom uttryck för ett varaktigt, ordinarie behov eller allenast såsom en av förhållandena påkallad tillfällig anordning, såsom t. ex. förhållandet var med de i Tyskland i samband med världskriget skapade

Domarnes oavsättlighet åter stadfästes hos oss vida tidigare än på den europeiska kontinenten. Den inbegreps här under den för Sverige egendomliga *allmänna* grundsatsen om ämbetsmäns oavsättlighet, vilken i anslutning till äldre traditioner (Gustaf II Adolfs konungaförsäkran 1611; 1660 års adittament art. 8) slutgiltigt fastslogs redan genom 1719 års konungaförsäkran. Denna oavsättlighet gällde principiellt även för riketsråd och sålunda även för den avdelning inom detta, som alltsedan slutet av 1600-talet handhade rättsskipningen i högsta instans. Först det Gustavianska enväldet lyckades momentant genom bryta grundsatsen i fråga, i det att vid högsta domstolens inrättande år 1789 och fram till 1809, det system tillämpades, att majoriteten av dess ledamöter förordnades på allenast vissa år åt gången, ett system, som ock utsatte domarna för starka påtryckningar från regeringsmaktens sida¹ och även bidrog till att inför samtiden minska den högsta domaremaktens anseende.²

Men frånsatt denna episod kan det med rätta sägas, att Sverige tidigare och mera energiskt än staterna på Europas kon-

särskilda ockerdomstolarna för avdömande av prisockermål eller de i Bayern i samband med de revolutionära oroligheterna genom förordningen ¹⁹/₇, 1919 inrättade särskilda s. k. folkdomstolarna för avdömande av vissa slag av brottmål. Ej heller kan den anses förbjuda, att för dessa domstolar genom lag uppställas särskilda processuella föreskrifter t. ex. den, att deras avgöranden icke få överklagas, såsom t. ex. skett i ovannämnda fall och även i våra egna krigslagar ifråga om ståndrätt. Men det måste i så fall fordras, att det ifrågavarande stadgandet verkligen har karaktären av »lag» d. v. s. verkligen uppställer en allmän regel i förevarande hänseende. Att, låt vara genom samfällt beslut av konung och riksdag, lägga visst eller vissa mål rörande vissa bestämda personer under särskild domstol måste däremot anses stridande mot den rättsuppfattning, som uppbär detta grundlagens stadgande. För att helt betaga hithörande åtgärder denna karaktär, torde det ifråga om särdomstolar för brottmål ock böra iakttagas, att desamma göras kompetenta allenast för sådana förbrytelser, som förövats *efter* det lagen ifråga tillkommit resp. beslut om dylik domstols inrättande blivit fattat. Detta var även iakttaget ifråga om de bayerska folkdomstolarna; se härom HASSLER i Sv. Juristt. 1922, s. 57.

¹ Jfr härom BIEGER WEDBERG: *Konungens högsta domstol 1789—1809*, s. 76 ff.

² Så skrev t. ex. HANS JÄRTA i ett, visserligen privat ungdomsbrev, att han finner det vara »ett odrägligt yrke att försvara rättvisan inför sådana domare, som de, vilka nu utgöra högsta domstolen». — Påtryckningar på domstolarna från konungamaktens sida förekommo emellertid så väl före 1789 under Gustaf III:s dagar, som ock efter 1809 under Karl Johans-tiden. Jfr t. ex. WEDBERG a. a. s. 6—7 samt V. SÖDERBERG i Hist. Tidskrift 1910, s. 261 ff.

minent genomfört grundsatsen om domares oavsättlighet. I Preussen stadgades visserligen genom den preussiska allmänna landsrätten 1794¹, att domare endast inför överordnad domstol kunde ställas till ansvar för sin ämbetsförvaltning; men redan genom Allg. Gerichtsordnung av 1795 medgavs uttryckligen deras avsättning i administrativ väg, och först genom 1848 års författning blev nämnda princip slutgiltigt fastslagen. I Bayern däremot fastslogs i en förordning av 1805 såsom allmän grundsats att domare, liksom flertalet andra ämbetsmän, skulle inneha sina tjänster för livstid, och även dess allmänna strafflag av 1813 utgick från den grundsatsen, att avsättning endast kunde ådömas av domstol för däri nämnda ämbetsförbrytelser. I Frankrike åter utgjorde väl de berömda parlamentsdomstolarna ett sista självständiga bålverk mot enväldets maktutveckling. Domareämbetena tillhörde den klass av tjänster till vilka innehavarna ansågos äga ett privaträttsligt anspråk; de kunde sålunda köpas och säljas, men dess innehavare voro likvisst av denna grund till en viss grad skyddade i sitt innehav även gentemot statsmakten. Men revolutionen gjorde slut på detta system och införde i stället redan genom en lag av 1790 systemet med på kort tid folkvalda domare. Detta system uppgavs först genom konsularförfattningen av 1799, som i huvudsak lade utnämningssrätten i regeringsmyndighetens (förste konsuls) hand och även uppställde förbud för denne att åter avsätta dem, i det den stadgade såsom allmän grundsats, att de »innehava sina ämbeten för livstid, så framt de icke bliva dömda för tjänstefel». Dessa grundsatser ha sedan bibehållits, ehuru de i första början icke gällde utan undantag.²

Då emellertid numera på nytt ett envælde i den moderna demokratiens former börjat skymta, har den gamla striden rest sig på nytt. »Domare valda av folket för viss tid åt gången!» var ett av de många rop, som höjdes i de länder där nu revolutionsvågorna gått fram. En dylik rörelse har i nutiden även gjort sig gällande inom det s. k. oavhängiga socialdemokratiska partiet i Tyskland: de nutida rättskunniga domarna driva visserligen icke »subjektiv», men »objektiv» klassjustice, heter

¹ Zweiter Theil, Titel 17, § 99.

² Se härom ESMEIN: *Précis élémentaire de l'histoire du droit français de 1789 à 1814*, s. 294—297.

det. Dylika strävanden äro lätt förklarliga i en tid, då genom en revolution en tvär omkastning eftersträvas i ett samhälles hela allmänna rättsåskådning. Frestelsen att förgripa sig på domaremaktens självständiga ställning blir då lätt övermäktig.¹ Men i grunden: Vilken indirekt komplimang åt det rättskunniga domarståndet ligger icke i ett sådant omdöme som det ovan nämnda! Domareståndet driver allenast »objektiv» klassjustice, d. v. s. det rättar sig efter de bestående lagarna. Är felet icke något annat än detta, vilken framtidsgaranti ligger då ej däri för ett opartiskt handhavande även av andra lagar, burna av andra intressesynpunkter. Det är dock tydligtvis icke så mycket ropet på folkvalda domare, som härvid är det betänkliga. Om domarne väljas av folket eller, såsom i Förenta Staternas unionsdomstolar, utses av presidenten under förutsättning av bifall från folkrepresentationen (senaten) eller om de, såsom medlemmarna av vår högsta domstol, utses av regeringen, ehuru de kunna entledigas genom åtgärd från folkrepresentationens sida, nämligen genom omröstning utan debatt i den av riksdagen vart fjärde år valda »opinionsnämnden», är relativt mindre viktigt. Varmed dock icke må vara sagt, att det vore av någon ringa vikt vilket system man härvid valde. Särskilt för Sveriges del skulle det innebära ett betänkligt offrande av betydande samhällsvärden, om man här införde valprincipen, även i den form densamma år 1920 ifrågasattes till upptagande i den svenska socialdemokratiens partiprogram, ehuru detta då med stor majoritet avböjdes, nämligen såsom val på livstid bland rättskunniga samhällsmedlemmar. Våra grundlagsfäder av år 1809 hava här skapat en fullständigt originell organisation: en domarekår, utnämnd av regeringen men ställd under en dubbel kontroll av såväl en regeringens högste åklagare, justitiekanslern, som en av folkrepresentationen vald, med honom fullt jämnbördig högste åklagare, riksdagens justitieombudsman; och dessutom ha de därtill fogat den ytterligare säkerhetsventil i fråga om den högsta rättskipningen, som riksdagens ovannämnda opinionsnämnd utgör. Genom denna organisation är det sörjt, icke blott för att den grundläggande rättsuppfattningen inom domarekåren ej kan

¹ Under omvälvningarna i Grekland vid världskrigets slut suspenderade t. ex. Venizelos av egen maktfullkomlighet författningens föreskrift ang. domares oavsättlighet.

avvika från den härskande rättsuppfattningen inom folket — vad man ju främst med valprincipen vill uppnå — utan ock för att domarekåren, särskilt den högsta instansen, kan rekryteras med män av den höga karaktär och den höga rättsbildning, som utgör en oundgänglig förutsättning för att det höga värvet att föra rättvisans tveeggade svärd skall kunna lyckligen fyllas — något, som däremot ingalunda med någon säkerhet kan uppnås genom valprincipens tillämpning. Därest icke den politiska partikampen omhändertar dessa val, betyder densamma ofta endast, att slumpen eller den enskilda personliga intrigen träder i stället för den utnämmande myndighetens prövning.¹ Den är oss svenskar till sina verkningar icke alldeles obekant, då den ännu finnes kvar i fråga om rekryteringen av våra rådstuvurätter, ehuru den i fråga om borgmästaretjänsterna — i Stockholm även i fråga om rådmans-tjänsterna — innebär allenast en förslagsrätt.² Karakteristiskt är ock att Tysklands socialdemokratiska parti, varest kravet på domareval upptogs redan i Erfurterprogrammet 1891, på partidagen 1921 lät denna punkt utgå ur programmet och i stället ersatte den med kravet på lekmäns deltagande i rätts-skipningen såsom bisittare i domstolarna.

Verkligt betänkelig blir denna valprincip dock först, om domarna skola väljas allenast för viss kortare tid åt gången. Då har man på allvar rivit de bryggor, som leda mot det ideal, man här oundgängligen måste eftersträva: en domarekår, som i sin verksamhets utövning icke skelar efter någons gunst. Man är för att grunda riktigheten av ett dylikt omdöme icke allenast hänvisad till allmänna psykologiska överväganden, utan kan jämväl åberopa erfarenheterna från ett stort kulturland,

¹ Vid revolutionstribunalens omorganisation år 1919 borttogo sovjetmyndigheterna fackföreningarnas tidigare valrätt och lade domarnes utnämning helt i händerna på guvernementens styrelser, exekutiv-kommittéerna. Det berodde dock icke på överväganden av nu nämnt slag, utan synes företrädesvis ha haft sin grund i de »folkvalda» domarnas obenägenhet att tillämpa det i Ryssland återinförda dödsstraffet; se härom GALIN a. a. s. 49—50. — Av liknande grunder åsidosatte Konventet under franska revolutionen den 1790 antagna lagen om domareval samt till och avsatte själv domare; se ESMEIN a. a. s. 117—118.

² Ang. en övergående strömning i riktning mot domareval för viss tid i avseende å rådmän i provinsstäderna; se HERLITZ: *Utredning ang. vissa spörsmål rörande städernas domstolsväsende*, 1923 s. 11.

Nordamerikas Förenta Stater. Vid sidan av de förut nämnda unionsdomstolarna, som handhava tillämpningen av den unionella lagstiftningen, hava nämligen där även de särskilda unionsstaterna sina egna domstolar, som tillämpa den inom dessa stater särskilt gällande rätten. Och då unionens eget lagstiftningsområde är av relativt ringa omfattning i jämförelse med delstaternas, är det dessa senare domstolars beskaffenhet, som främst blir av betydelse för rättslivets allmänna utveckling. Och rekryteringen av dessa domstolar företer en rik provkarta på valprincipens tillämpning. Inom de ursprungliga 13 staterna tillsattes visserligen med ett enda undantag (Georgia) domarne från början antingen av representationen eller av regeringsmyndigheten¹ och vanligen för livstid; men då på 1830-talet demokratien på allvar bröt igenom, gick denna rörelse, liksom i det forntida Hellas, även ut över domaremakten, i det att samtliga de nya staterna i väster samt de båda största och folkrikaste av de äldre (Newyork och Pennsylvania) övergingo till systemet med folkvalda domare. Och samtidigt undanträngdes principen om deras tillsättande på livstid. Endast tre smärre stater ha intill nu bibehållit densamma.² I alla stater, där domarne äro folkvalda, väljas de på viss tid, varierande mellan ett minimum av 2 år och ett maximum av 21 år (det sistnämnda i den stora staten Pennsylvania). I nära hälften av dem är tiden blott 6 år. Nu nämnda tider avse valen till vederbörande stats högsta domstol. I de lägre instanserna äro valperioderna ofta kortare än i den högsta.³

Huru har nu detta system verkat? Jag skall här inskränka mig till att återropa en gent emot Förenta Staterna och dess offentliga institutioner synnerligen välvillig bedömare, Englands minister i Washington under mer än en mansålder, Viscount JAMES BRYCE. I alla dessa stater ha de politiska partiledningarna tagit hand om valen och sökt använda domaresysslorna såsom partibelöningar. Domarne, som visserligen kunna obegränsat

¹ Numera erfordras i den mån sistnämnda system kvarstår ofta godkännande av representationen eller dess överhus (senaten).

² Massachusetts och New Hampshire, där de utnämnas av regeringen; Rhode Island, där de väljas av representationen.

³ Se för det nu sagda, samt för den följande framställningen BRYCE: *American Commonwealth* 1919 I s. 510 ff.; ävensom en uppsats i Sv. Juristt. 1921 s. 359 ff.

omväljas, ha svårt att uppnå omval, om de i något sitt tidigare avgörande stött det parti för huvudet, som de ha att tacka för sitt val. Kandidaterna nödgas själva deltaga i valrörelsen, och det händer därvid även, att de söka vinna väljare genom att utfästa sig att på visst sätt avdöma vissa slags mål. De råka härigenom även lätt i beroende av de stora bolag och truster, av vilka partiledningarna i sin ordning äro beroende på grund av deras ekonomiska understöd åt partiet. Domar-ämbetena förlora härigenom sitt anseende för opartiskhet och bliva svåra att besätta med verkligt kvalificerade personer. De enskilda staternas domstolar äro regelmässigt i dessa båda avseenden vida sämre ställda än unionsdomstolarna. Nu nämnda nackdelar äro mindre i samma mån som valperioden är lång.

Att systemets följder icke blivit än värre än de verkliga blivit, är förnämligast att tillskriva följande omständigheter. De inom varje stat jämväl förefintliga unionsdomstolarna inverka genom sin högre kvalitet till en viss grad återhållande så väl på partiernas benägenhet att uppställa undermåliga kandidater, som på de valda domarnes benägenhet att missbruka sin ställning. Men därjämte ingripa de stora advokatorganisationerna kontrollerande på domarevalen. Då i de anglosaxiska länderna domarne tagas just ur deras krets, och de själva måste vara intresserade av att domarne icke bliva alldeles undermåliga, hava de ock en dubbel anledning att så göra. Genom att inverka på partiledningarna söka de förbygga uppställandet av alltför undermåliga kandidater, vilket de så mycket lättare kunna göra, som i dessa partiledningar ofta sitta deras egna inflytelserika ledamöter. Det kan även förekomma, att advokatorganisationerna uppträda självständigt vid valet och rekommendera egna kandidater.

Inom några stater har även en fast tradition utbildat sig att regelmässigt återvälja domare. I vissa stater har därjämte regeringen (guvernören) tillagts en befogenhet att vid inträffande vakanser utnämna domare för den återstående delen av valperioden. I en stat (Wisconsin), där båda de nämnda grundsatserna kommit till samtidig användning, och advokatorganisationen därjämte förvärvat sig en avgörande befogenhet att vid inträffad vakans rekommendera viss kandidat hos guvernören, har man på valprincipens grund kommit fram till ett system, som faktiskt innebär livstidsutnämning av guvernören efter

förslag av advokatorganisationen. Systemet erinrar därstädes i själva verket ganska nära om det svenska systemet för utnämning av häradshövdingar och ledamöter i överrätterna, allenast med det undantaget, att det hos oss icke är Sveriges Advokatsamfund, utan vederbörande Hovrätt, som uppgör förslaget.

Men i det hela har detta system med folkvalda domare visat sig vara icke blott ett system med fördärvliga verkningar, utan även ett system, som det är synnerligen svårt att åter avskaffa. Trots det stora och vidsträckta missnöjet med dessa verkningar, är det hittills endast en stat (Mississippi) som övergivit det samma och övergått till systemet: utnämning av regeringen med samtycke av representationen. Missnöjet har i stället sökt sig utlopp på annan väg. Sex stater i västern (bland dem den stora staten California) ha i stället infört en befogenhet för de valberättigade att genom allmän omröstning omedelbart återkalla mandatet för en redan vald domare, s. k. *recall*.¹ Därigenom minskas emellertid blott ytterligare domaremaktens självständiga ställning. Anledningen till denna utveckling är enligt BRYCE, att det rådande systemet hos de breda lagren redan skapat en så stark misstanke om domaremaktens allmänna beroende av de stora bolagen och trusterna, att de ansett nu nämnda metod vara den enda framkomliga vägen att någorlunda tillvarataga sina egna intressen.²

Sådana ha verkningarna av detta system visat sig vara i en modern kulturstat under i övrigt normala samhällsförhållanden. Än värre bliva de naturligtvis i orostider; och uppställer man en sådan regel som den, vilken infördes i den av finska lantdagen år 1917 strax före utbrottet av den röda revolutionen antagna lagen om högsta domstolens organisation, enligt vilken dennas medlemmar skulle väljas på allenast fem år åt gången

¹ I en stat (Illinois) har man i stället inrymt åt ett samfällt utskott från representationens båda hus en befogenhet att med $\frac{3}{4}$ majoritet besluta en domares entledigande.

² Att systemet också inverkar menligt på domarnes plikt känsla torde kunna slutas av sådana bestämmelser som den i en stat befintliga, att om domaren icke infunnit sig inom en halv timme efter den utsatta tiden för domstolsförhandlingen, parternas ombud kunna ena sig om någon annan att såsom domare handlägga och avdöma målet. Ett utslag av den allmänna misstron är även bestämmelsen i staten California, att en domare icke får lyfta sin lön, förrän han med bevis från domstolens kansli ådagalagt, att intet mål, som överlämnats till hans avgörande mer än 90 dagar förut, kvarstår oavgjort.

samt kunna ställas under åtal av lantdagen inför en domstol, vars sammansättning denna för varje särskilt fall ägde att bestämma, då har man därmed ock ganska fullständigt förstört de rättsgrundvalar, på vilka nutidens kultursamhälle är uppbyggt. Att en revolution skapar en mängd nya lagar av längre eller kortare livslängd, det betyder ännu icke att rättssamhället går under. Men underminerar man därjämte själva grunden för de sålunda stiftade lagarnas opartiska tillämpande och genomförande, då betyder det rättssamhällets upplösning — despoti eller anarki.

Vill man till sist få en tydlig bild av i vilken grad stormen nu gått fram över de kulturvinster, som mänskligheten under tusenårigt arbete tillkämpat sig, samt huru man tilltrott sig att med några penndrag rasera vad sekler ha uppbyggt, kan man lämpligen sätta sig ned och studera den processordning, med vilken Bela Kun's ungerska republik lyckliggjordes under den kortlivade ungerska revolutionens första genombrottsdagar. I korta satser omskrivna, voro dess paragrafer i huvudsak som följer: 1. Genom den nya regeringens försorg upprättas nya domstolar. 2. Dessa domstolar skola döma i de mål regeringen behagar till dem hänskjuta. 3. Dess medlemmar skola allenast tillsättas för viss kortare tid åt gången. 4. De behöva icke vara rättskunniga. 5. Dessa domstolars domar kunna icke överklagas. 6. De skola gå i verkställighet omedelbart efter deras avkunnande. I verkligheten betyder detta ett återförande av samhällsstrukturen till ett tillstånd av barbari, som ligger bakom t. o. m. forntidens orientaliska despotier. Ty *då* stod likvisst rätten under gudarnas hägn samt skipades av dessas mäktiga prästerskap; och även den egenmäktigaste österländske despot kände sin maktbegränsning inför de krafter som här mötte.

*
*
*

Den organisation för rättens opartiska skipande i de moderna kulturstaterna, för vilken ovan redogjorts, kan emellertid ingalunda ännu anses fullgången. Ännu vidlåda många svagheter densamma, vilka i olika länder med större eller mindre styrka göra sig gällande. Med proklamerandet av domarnes oavsätthet är ingalunda allt gjort för skapandet av en mot regeringen fullt självständig domarekår. På många andra vägar

kan dennas självständighet undermineras. Där såsom t. ex. i Frankrike fasta regler för domarnes utnämning saknats, samt dessas utnämning i verkligheten helt ligger i vederbörande ministers händer, kan en önskan angående ett måls handläggning, även om den uttalas i ett rent privat handbrev från ministern, lätt bliva likvärdig med en befallning. Från de mest kompetenta håll vitsordas ock en dylik inre upplösning av den franska domarekårens självständighet. Icke ens de regler, som skapats i den nordamerikanska unionen och vissa dess delstater, nämligen att regeringens utnämning skall godkännas av folkrepresentationen eller dess överhus, kunna anses såsom en tillräcklig garanti i detta avseende. Då majoriteten inom denna korporation tillhör annat parti än det som valt presidenten resp. guvernören verkar det väl i denna riktning, men i annat fall icke. Och det torde numera vara erkänt, att de politiska synpunkterna icke kunnat hållas helt borta ens från rekryteringen av en så mäktig och ansedd dömande korporation som Förenta Staternas högsta domstol. Icke minst de amerikanska arbetarna ha flera gånger under senare tid ansett sig ha haft skäl att däröver beklaga sig.¹

I vårt land förefinnas garantier mot en dylik utveckling främst genom den i 1809 års R. F. § 28 inskrivna grundsatsen, att ämbetens och tjänsters tillsättande skola ske efter förslag av vederbörlig myndighet.²

En viktig sida av förevarande spörsmål är ock frågan om domarnes löner. De måste till att börja med vara fasta, d. v. s. icke kunna under deras livstid nedsättas. Först genom en parlamentsakt av 1760 genomfördes emellertid i England den grundsatsen, att domarnes löner skulle vara oberoende av parlamentets årliga beivringar, ehuru detta i princip redan stadgats genom *Act of Settlement* år 1701. I Förenta Staternas konstitution intogs likaledes redan från början den grundsatsen att kongressen icke kan minska domarnes löner. Och ehuru icke uttryckligen uttalat i grundlagen, följer detsamma även hos oss av de regler, som enligt härskande rättsuppfattning generellt

¹ Jfr härom MIKAEL LIE: *Domstolene og grundloven*, 1923 s. 17 ff.

² Även vid utnämningar av ledamöter i högsta domstolen inhämtas enligt praxis alltid dess mening. Och densamma tillägges regelbundet bestämmande inflytande vid personfrågans avgörande.

gälla angående oavsättliga ämbetsmäns anspråk på de till deras ämbete knutna ekonomiska förmåner.

Av vikt är vidare i icke ringa mån dessa löners belopp. Denna sida av det föreliggande spörsmålet, vilken det engelska samhället tillagt så stor betydelse, särskilt på grund av domarnas rekrytering ur advokatkårens leder, har t. ex. i Förenta Staterna alls icke tillvunnit sig samma beaktande. Domarne i unionsdomstolarna och i flera av de särskilda staterna hava synnerligen låga löner icke blott i jämförelse med de inkomster, som advokatycket erbjuder, utan även i och för sig, särskilt i de västra staterna.¹ Förhållandet har delvis sin grund i den bristande tilltron till domaremakten, men bidrager ock i sin tur till att ytterligare sänka dess allmänna standard. Och om än de fall, då direkta mutor tagits, i nutiden äro sällsynta, så förekomma de dock.²

Särskilt den högsta domaremakten bör åtnjuta löner, som möjliggöra en fullständig avkoppling från annan handläggning av privata intressetvister utan att likvisst dess höga standard riskeras.³

Av betydelse är vidare ock, att det icke ligger i regeringsmyndighetens makt att i särskilda fall åt domare bevilja större förmåner i tjänstehänseende än de i lag och författning bestämda t. ex. i fråga om tjänstledighet, rätt att kvarstå i tjänsten efter uppnådd pensionsålder o. dyl. Även dessa grundsatser äro hos oss i stort sett iakttagna. En befogenhet av sistnämnda slag är enligt gällande pensionslag K. M:t förvägrad i fråga om domare. Tjänstledighet beviljas i allmänhet av vederbörlig domstol; i de fall, då sådan ledighet utöver eljes föreskriven

¹ Ännu 1919 ansågos där i många stater 4—5,000 dollars vara en tillräcklig avlöning för de högsta domarne inom staten.

² Även en välvillig bedömares ord lyder: »Så långt en utomstående kan bedöma, äro de sällsynta, i de flesta stater mycket sällsynta»; BRUCE: *American Commonwealth* I 1919 s. 513.

³ Inom riksdagen har hos oss vid flera tillfällen anmärkningar riktats mot högsta domstolens ledamöters fungerande såsom skiljedomare i privata rättstvister. Vid 1926 års riksdag ha ock deras befogenhet i sådant hänseende väsentligen inskränkts. I princip synes ock denna ståndpunkt fullt riktig. Skillnaden mellan »the Bench» och »the Bar» bör strängt upprätthållas. Man synes emellertid icke ha tillräckligt beaktat, att genomförandet av denna grundsats sammanhänger med de andra, härövan i texten framhållna synpunkter.

gräns må medgivas, av K. M:t, men först efter vederbörlig domstols hörande.

Även i fråga om själva oavsätlighetsprincipens innebörd förefinnas vissa skillnader mellan olika länder. I allmänhet innebär den, att domare endast genom laga domstols beslut och endast på grund av i lag bestämda, honom till last lagda förfaranden kan för viss tid eller för alltid berövas sitt ämbete, ej heller kan mot sin vilja till annat ämbete förflyttas. Men redan inom denna ram finnes utrymme för olika nyanser. Strängast är grundsatsen genomförd, om han endast i vanlig process inför allmän domstol kan för viss tid eller för alltid berövas sitt ämbete. Denna grundsats gäller hos oss.¹ I andra länder åter, såsom Tyskland och Frankrike, ha däremot dessa påföljder kunnat åläggas honom genom ett särskilt disciplinärt förfarande. Därest detta är genom lag ordnat på sådant sätt, att den tilltalades processuella intressen äro fullt tillgodosedda, samt det ifrågavarande disciplinära ingripandet tillkommer domstolen själv resp. överordnad domstol (såsom t. ex. fallet var i Preussen enligt lag av 1851) blir emellertid skillnaden icke stor. Ej heller gör det någon större skillnad ur förevarande synpunkt, om detta disciplinära ingripande tillkommer ett för ändamålet skapat organ, en s. k. disciplinarrätt, därest denna är på förhand organiserad enligt de grundsatser, som gälla för domstol i allmänhet. Men förefinnes någon möjlighet för regeringsmyndigheten att därutöver öva någon inverkan på densamma, är garantien förflyktigad.²

Med det nu sagda äro emellertid icke alla nyanser i fråga om domares oavsätlighet uttömda. Särskilt kommer härvid de anglosaxiska staterna i betraktande. I England, varest något disciplinärt förfarande inför särskilda disciplinärdomstolar icke

¹ R. F. § 36 talar väl endast om att han icke kan »utan laga rannsaking och dom avsättas»; men då någon disciplinär bestraffningsrätt icke hos oss förefinnes ifråga om domare, gäller regeln för dem även ifråga om suspension.

² Ett exempel på en dylik utveckling erbjöd tsardömets Ryssland. Genom kejsar Alexander II:s domstolsukaser av 1864 hade stadgats, att domare för viss tid eller för alltid kunde berövas sina ämbeten endast genom straffdomstols beslut. På grund av de administrativa myndigheternas missnöje, särskilt med domstolarnas frikännande utslag i tryckfrihetsmål, underkastades emellertid domarna genom nya förordningar av 1885 disciplinärt ingripande från annan myndighet, för vars verksamhet kejsaren ägde utfärda särskilda bestämmelser; se härom GALIN a. a. s. 13—14.

förekommer vare sig i fråga om domare eller andra ämbetsmän, kunna väl domare regelmässigt icke berövas sina ämbeten annat än genom process inför vederbörlig domstol.¹ Men vid sidan härav känner den engelska rätten allt sedan *Act of Settlement* 1701 jämväl en annan metod för domares avlägsnande ur ämbetet, i det att de kunna av regeringen entledigas efter en av representationens båda hus därom beslutad adress. Regeln gäller principiellt alla domare; emellertid fordras av parlamentariska grunder för dess antagande i underhuset att ministrarna godtaga densamma.

Sistnämnda institut, som avser att ställa domaremakten under en lagstiftande maktens särskilda kontroll, har vunnit spridning även inom den övriga anglosaxiska världen. Det har sålunda upptagits i nästan alla de särskilda nordamerikanska unionsstaterna, även i sådana, varest domarna tillsättas endast på viss tid. Vanligen fordras dock härvid två tredjedels majoritet inom representationens båda hus. För unionsförfattningen är emellertid detta institut okänt. Dess fäder uppställde i sitt stora intresse att skapa en fullt självständig domaremakten den grundsatsen, att en ledamot av en unionens domstol endast kan berövas sitt ämbete genom ett av kongressens underhus i laga ordning beslutat åtal inför dess överhus, senaten, vilken i sådant fall fungerar såsom vanlig domstol, s. k. »*impeachment*».² Såsom folkligt kontrollmedel över domaremakten är emellertid ifrågavarande institut knappast att rekommendera. Vad underinstanserna beträffar, är det förutnämnda deltagandet av lekmän i deras avgöranden vida att föredraga. Och vad den högsta instansen beträffar, utgör vår opinionsnämnd ett på en gång

¹ Se härom HATSCHKE: *Das Staatsrecht des Vereinigten Königreichs Grossbritannien-Irland*, 1914 s. 142, 263. — Hit bör emellertid även hänföras det i England mera sällan använda förfarande, som kallas *impeachment* d. v. s. anställande av åtal mot vederbörlig domare inför överhuset genom beslut av underhuset, detta när överhuset därvid fungerar såsom domstol. Detta institut finnes även i Förenta Staterna; och är där den enda laga formen för rannsaking och dom ifråga om domares avsättning; jfr nedan.

² Principiellt vidhålla även de särskilda unionsstaterna grundsatsen, att domare kunna entledigas endast efter laga rannsaking och dom i form av *impeachment*. Alldeles bortsett från att domarne i de flesta av dessa äro valda allenast för vissa år, är denna princip dock där genombruten ej blott genom det härövan i texten omnämnda förfarandet utan även genom införandet i vissa stater av det ovan (s. 39) omnämnda institutet »*recall*».

mera djupgående och i vida försiktigare former verkande kontrollmedel.

Men vidare. För det fullständiga förverkligandet av en opartisk rättsskipning fordras även skapandet av en fullt självständig och av intet annat än lagarna bunden åklagaremakt. I detta avseende brister ävenledes i många länder ännu mycket. Det gäller även här att motverka såväl trycket nedifrån, som trycket uppifrån, från regeringens sida. I båda avseendena finnas på många håll ännu betänkliga luckor att fylla. I Nordamerikas Förenta Stater väljas t. ex. i regel även åklagaremaktens organ av folket för viss kortare tid åt gången. Och häri har man att söka ännu en viktig anledning till den inre upplösning i det amerikanska rättslivet som bl. a. kommit lynchjusticen¹ att trivas och frodas även inom en så högt utvecklade kulturstat. De hinder som resa sig mot lynchjusticens undertryckande bestå nämligen icke blott däri att juryn, då åtal anställes, ofta frikänner de anklagade. Det är ofta ens möjligt att få en åklagare att anställa åtal mot de personer som utövat denna trafik. Ett dylikt tilltag skulle nämligen lätt kunna medföra, att det önskade omvalet uteblir. Dylika hänsyn grunda på många håll inom Förenta Staterna även i övrigt en benägenhet hos åklagaremyndigheterna att i sin verksamhet för lagarnas upprätthållande rätta sig efter opinionen bland väljarna, ja, man har till och med exempel på att kandidater till dessa ämbeten på förhand utfästa sig att icke använda sin myndighet för genomdrivandet av viss lagstiftning, som de förmoda vara för deras väljare osympatisk. Sådant har bl. a. hänt i fråga om genomförandet av lagstiftningen ang. rusdrycksförbudet.

¹ Denna gäller ingalunda blott färgade: jfr härom art. *Lynchning* i Nord. Familjebok samt där införd statistik. Då vid Förenta Staternas inträdande i världskriget lynchningarna av tysk-amerikaner togo sin början, nödgades man tillgripa utvägen att vädja till de folkrättsliga sanktionerna och genom pressen hos allmänheten inskärpa, att ett fortsättande på denna väg lätt kunde leda till att Tyskland övade talion å tillfångatagna amerikanska krigsfångar. — Lynchning är f. ö. ingalunda det enda utslaget av denna upplösning. Den tager sig uttryck på flera andra sätt. Ett sådant är t. ex. strafflöst egenmäktigt förstörande av misshagliga tidningars tryckerier genom »a mob», till minoritetens undertryckande, en sport, som övats icke blott i äldre tider, t. ex. i kampen mot mormonerna, utan även förekommit i senaste tid.

I denna och övriga ovan omnämnda bristfälligheter i det amerikanska rättssamhällets organisation har den inre upplösning av rättslivet därstädes, varom förut talats, sin huvudgrund. Den kan icke, såsom man stundom velat göra gällande, förklaras med en blott hänvisning till en från kolonialstadiet kvarlevande benägenhet för att taga rätten i egen hand. Ty då borde t. ex. motsvarande företeelse i än högre grad framträda inom den australiska Commonwealth. Men så är ingalunda förhållandet. Denna statsbildning företer tvärtom i förvarande hänseende synnerligen sunda förhållanden.¹ Icke heller är den förklarad blott genom en hänvisning till rasmotställningen mellan negrer och vita. Den borde i så fall i minst lika hög grad göra sig gällande i t. ex. Brittiska Sydafrika. Men ehuru vissa tendenser till en liknande utveckling även där visat sig, ha de dock hittills alltid varit av rätt sporadisk natur.² Den viktigaste förklaringsgrunden är den, åt vilken den främsta representanten för Förenta Staternas domarekår givit uttryck med orden: »*The lax administration of our criminal law is a national disgrace.*» (Det slappa handhavandet av vår straffrättsskipning är en nationell vanära.)³ Och på det att detta yttrande icke må framstå som ett överord, må här till sist ock anföras den sammanfattning, som BRYCE nyligen gjort av de huvudsakliga bristerna i denna rättsskipning.⁴ Dessa äro enligt honom följande: 1) Åklagare- och polismyndigheternas i vissa stater ådagalagda ovillighet att gripa och åtala delinkventer; 2) svårigheten att få en jury konstituerad; 3) en viss benägenhet för partiskhet hos jurymännen; 4) frånvaron av en befogenhet för domaren att delgiva juryn, huru enligt hans mening bevismaterialet bör bedömas; 5) det i många stater uppställda kravet på enhällighet hos juryn; 6) lättheten att genom allehanda formella invändningar få en fällande jurydom kullkastad i högre rätt; 7) domarekårens i flera stater relativt låga standard; 8) svårigheten att få en slutgiltig dom verkställd. Guvernören bestormas ofta av nådeansökningar, enskilt och i pressen, samt är dessutom, såsom själv utsedd genom allmänna val, stundom även benägen att taga politiska

¹ Jfr härom BRYCE: *Modern Democracies* II 1921 ss. 187, 279.

² Jfr härom POWELL: *Det sista gränslandet*, Sv. översättning 1920 s. 211—212.

³ TAFT i sin förutnämnda skrift: *Popular Government* av år 1913.

⁴ *Modern Democracies* II s. 95 ff.

hänsyn vid benådningsrättens utövande. I *flera* avseenden kan ju ett lands rättsskipning svåriligen undermineras!¹

Men icke mindre viktigt för lagens opartiska handhavande är att förebygga ett tryck på åklagaremyndigheten uppifrån, från regeringsmyndigheternas sida. Det parlamentariska styrelse-sättets framträdande har gjort detta problem särskilt aktuellt. I Frankrike kvarstår t. ex. en makt för regeringsmyndigheten att av eget initiativ inblanda sig i åklagarmyndighetens tjänste-åtgärder, som i mycket erinrar om dylika intrång under det forna enväldets dagar. Någon har träffande yttrat, att man bäst får en föreställning om en fransk ministers maktbefogenhet om man föreställer sig honom inom sitt maktområde — och så länge han är minister — utöva samma oinskränkta makt över de under-ordnade förvaltningsorganen som någonsin den enväldige franske konungen före revolutionen 1789. På ifrågavarande område yttrar sig denna hans makt bl. a. i direkta order till de honom underordnade åklagarna angående nedläggandet av processer, ofta under förhållanden, som göra åtgärden i fråga i hög grad stötande för den allmänna rättskänslan. Ett exempel må vara nog. I början av 1900-talet stod en släkting till en minister tilltalad för försnillningar, enligt uppgift uppgående till mil-joner, till vilka han skulle ha gjort sig skyldig under förvalt-ningen av de några år förut genom Aristide Briands bekanta skilsmässolag till staten indragna kyrkogodsens. En dag läste man i tidningarna en kort, så lydande notis: »På order av justitieministern har generalprokuratorn i X. nedlagt åtalet mot herr N. N.» Därmed var den processen ur världen!

Även på denna punkt erbjuder emellertid det svenska rätt-samhället särskilda garantier. Förefintligheten av en av rege-ringsmyndigheten oberoende högsta åklagaremakt i en riks-dagens förtroendemans, justitieombudsmannens, person utgör redan en sådan. En annan sådan ligger i den hos oss gällande grundsatsen, att målsäganden äger en egen fullt självständig

¹ Då flera av de nämnda bristerna i mindre mån göra sig gällande i fråga om den unionella rättsskipningen, har man genom den efter världskriget an-tagna s. k. antilynchlagen (den senaste med detta namn i en hel serie av lag-stiftningsåtgärder) konstruerat lynchning såsom ett särskilt brott, hemfallande under den *unionella* lagstiftningen, varigenom detta brott också kommer att handläggas vid unionens domstolar. Enligt uppgifter i pressen skall den till en viss grad ha visat sig effektiv. Ännu år 1923 förekommo emellertid 26 lynchningar i Förenta Staterna.

åtalsrätt. Skulle också den offentliga åtalsmyndighetens organ svika, alltid kan — fränsett ämbetsförbrytelser av vissa högre ämbetsmän, i fråga om vilka justitieombudsmannens självständiga åtalsrätt ansetts utgöra en tillräcklig garanti, — den kränkte själv träda fram och utkräva ansvar. Ett monopol för åklagaremakten i detta hänseende, vilket är regel i staterna på Europas kontinent, är för vår rätt, liksom för engelsk rätt, okänt. Och det torde knappast heller komma att hos oss införas.¹

Vissa svagheter vidlåda dock i nu nämnda hänseenden även vår rättsordning. Detta gäller särskilt i fråga om åklagaremyndigheternas beroende ställning gent emot regeringsmakten. Då allenast publika intressen lidit intrång, och sålunda någon enskild målsägande icke finnes, kan detta förhållande komma att medföra vissa vådor. Visserligen torde, utan att någon generell grundsats därom är uttalad i lag, den regel hos oss gälla, att en åklagare icke utan vidare är skyldig att hörsamma en befallning av överordnad myndighet att underlåta resp. nedlägga åtal. Men då det stora flertalet av våra allmänna åklagare (landsfiskaler och stadsfiskaler) kunna i administrativ väg entledigas, öppnar sig därmed i varje fall en möjlighet till en privat påverkan i sådan riktning från högre myndighets sida, ifall benägenhet därtill hos oss en gång skulle uppstå. För närvarande låter sig denna anordning försvaras, då dessa åklagare icke fylla de kvalifikationer, som i en modern stat ställas på ett åklagarestånd. Det är emellertid att hoppas, att när en gång genom en ny processlagstiftning ett modernt rättsbildat åklagarestånd även hos oss skapas, dess ställning, liksom domaremakten, varder genom lag reglerad samt att därvid å detsamma kommer att tillämpas den grundsats, med vilken 1812 års konstitutionsutskott² avböjde regeringens förslag att göra de rättsbildade åklagarna vid våra överrätter, advokatfiskalerna, till förtroendeämbetsmän, nämligen att dessa åklagare »såsom ingående i domaremakten åtgärder, icke heller böra sättas uti annat förhållande».

En annan sådan svaghet ligger särskilt däruti att i tryckfrihetsmål justitieministern i åtalshänseende utrustats med befogenheter, vilka faktiskt kommit honom att framstå såsom högsta åklagaremyndighet, ett förhållande, som icke kunnat

¹ Jfr härom ock GRANFELT i Sv. Juristt. 1924 s. 292.

² Se Bih. till riksständens prot. 1812, B. III s. 1650.

undgå att till en viss grad indraga frågan om åtals anställande i dylika mål i dagspolitikens kastvindar. Detta förhållande kan emellertid till en viss grad anses såsom ett utslag av den hos våra grundlagars stiftare dominerande uppfattningen, att tryckfriheten är den yppersta av alla medborgerliga »friheter», i vilken lagen endast i verkligt trängande fall bör göra intrång.

*
*
*

Mina damer och herrar! Det finnes, såsom av den föregående framställningen torde framgå, knappast något kulturfolk, som förstått att skapa större och mera effektiva rättsliga garantier för lagens opartiska skipande än det svenska. Men så ha vi ock på detta område traditioner som inga andra. Om det finnes något, som kan komma bröstet att vidgas hos en svensk medborgare och komma denna eljest så blygsamma nation att till och med lyfta sitt huvud något högre än andra folk, så är det väl tanken på den seghet och uthållighet, med vilken detta folk under kamp och strid burit fram på sina händer den kulturens gyllene klenod, som heter: lagens majestät. Hur än författningsformerna hos oss skiftat, har den ständigt fortlevat och eggat till kamp och seger. Det karolinska enväldet kunde icke förstöra den. Den är tvärtom en av de mäktigaste levande krafterna inom detta envælde, vilket ock gör detsamma till något helt annat än t. ex. det Bourboniska enväldet i Frankrike. Det Bourboniska enväldet är systemet med godtyckliga, nattliga husundersökningar, godtyckliga häktningar utan påföljande dom (de s. k. *lettres de cachet*). Huru helt annorlunda det karolinska enväldet i sina glansdagar var beskaffat, må här till slut belysas genom följande lilla, utomordentligt karakteristiska episod. Den är bevarad åt eftervärlden av författaren till en anonym relation över Karl XII:s ryska fälttåg¹, en källa, som på grund av den allmänna tillförlitligheten i sina uppgifter tillvunnit sig allt större uppmärksamhet bland nutidens svenska historici.

Vi förflyttas i tanken till det svenska högkvarteret i Rawitz i Storpolen år 1705. Karl XII sitter just vid taffeln, omgiven av sina generaler. Och så talar den gamla källan: »Så kom berättelse hur zaren låtit knuta en wiss knös. Om detta taltes wijd konungens bord. Då konungen frågade, hwad knös var

¹ *Karl XII i Ukraina. En Karolins berättelse*; utg. av C. HALLENDORFF, 1915 s. 47—8.

för ett stånd, då general gref Welling svarade, det knös betydde prince och att de mästa knösarne härstammade antingen af gamla storförstliga stammen i Ryssland eller utur Littauen. Däruppå frågade konungen, om icke en skattbonde i Swerje wore egare af sin egendom och herre i sitt hus, hwar uppå swartes ja. Wijdare frågade konungen, om häradzfogden hade något att befalla öfwer en sådan skattbonde, när han lefde effter lagen och riktigt betalte sine utlagor, och om icke bonden då kunde kiöra fogden på dören i sitt hus, om han där intet wille låta wäl, då däruppå ja swartes. Däruppå sade konungen, det han häldre wille vara skattbonde på desse wilkor än konung i Polen, drottningens man i Ängland, eller knös eller prince i Ryssland.» Det är en dråplig bild detta: enväldets bärare undervisande sina generaler om en svensk undersåtes rätt att göra motstånd mot olaglig överhet. Men den är alltigenom svensk. Och när Karl XII själv här gör sig till tolk för en dylik åskådning, är det säkert ingalunda under något inflytande av den lära, som just då började tränga fram ute i den europeiska världen: läran om några individens medfödda oförytterliga rättigheter, som sätta en gräns för statsmaktens utövning gentemot den enskilde; utan det är helt enkelt den gamla nedärvda svenska lagandan — idén om lagen, som är lika för hög och låg, för konungens ämbetsman likaväl som för den enkle undersåten.

Djupt sitter även denna känsla, om ock hos mången i nutiden på ett omedvetet eller förvirratsätt, inristad i alla svenska bröst. Och har den en gång i det förflutna mäktat bära oss även genom ett politiskt enväldes kastvindar, så kan den säkerligen mäktat att så göra en gång till, likwisst under ett villkor: att varje man är på sin post. Och så visar det sig även på denna punkt, att de enskilda samhällsmedlemmarnas eget oförtrutna arbete är den grundläggande förutsättningen för lag-samhällets bestånd.

OM DE NUTIDA RÄTTSLIGA GARANTIERNA FÖR MEDBORGARFRIHET OCH RÄTTSSÄKERHET.¹

Då man har äran att tala inför en skara blivande ledare av nordiskt kulturarbete — ty det är ju Nordens studerande akademiska ungdom — väljer man gärna ett ämne som ligger en mycket om hjärtat att bära fram just i denna krets.

Jag har valt att belysa de väsentliga rättsliga förutsättningarna för medborgarfrihet och rättssäkerhet, de båda rättsliga grundvalar, på vilka den västerländska mänskligheten uppbyggt sin kultur.

Då här talas om de rättsliga garantierna för medborgarfrihet och rättssäkerhet, åsyftas emellertid med sistnämnda uttryck allenast den form av rättssäkerhet som direkt hänför sig till medborgarfrihetens skyddande gentemot statsmakten. Jag lämnar således alldeles å sido den rättssäkerhet, som består däruti att existerande lagar och rättsregler överhuvud effektivt och opartiskt tillämpas och genomförs inom en stats rättsskipning. Detta är otvivelaktigt en sida av rättssäkerheten i ett samhälle, och en mycket viktig sådan; men denna sida av rättssäkerhetens problem kan icke i detta sammanhang upptagas till behandling.² Här syftas med nämnda uttryck allenast på den intensitet i rättsskydd, som förlänats den medborgerliga friheten gentemot statsmakten själv.

Värdet av detta rättsskydd är relativt oberoende av vilka former ett lands författning ikläder sig och i viss mån även av, i vilken omfattning staten inrymmer rörelsefrihet åt sina

¹ Uppsatsen, ursprungligen publicerad i Statsvetenskaplig Tidskrift (årg. 1920 och 1921), återger i omarbetad och utvidgad form innehållet i ett föredrag över detta ämne, hållet vid Nordiskt Studentförbunds möte i Voss den 28 juli 1919.

² Om detta spörsmål, se den närmast föregående uppsatsen i detta arbete.

medborgare. Även om det i en framtid skulle bli fråga om att till det yttersta genom rättsregler klavbinda medborgarnas ekonomiska rörelsefrihet, kvarstår dock kravet på ett likformigt skydd mot statsmakten och dess organ för den frihetsfär, som verkligen tillerkännes den enskilde, lika starkt, ja, med förökad styrka.

Jag förutskickar till sist ock den anmärkningen, att då jag valt mina exempel till ämnets belysning, vad Norden beträffar, företrädesvis från Sverige, har detta skett ur den synpunkten, att jag uppfattar den nordiska akademiska ungdomens möten såsom bland annat även avsedda att lära de nordiska ländernas ungdom bättre känna sina fränderiken, samt att detta syfte bäst vinnes därigenom, att en var främst vittnar om det, som är honom närmast — sitt eget land och dess förhållanden.

* * *

Vad det praktiskt taget innebär att leva i ett rättssamhälle och njuta den medborgerliga frihetens och rättssäkerhetens förmåner, det ha vi visserligen alla en slags omedelbar känsla av; men det är därjämte av en viss vikt för medborgarna att jämväl söka något för sig klagöra på vilka vägar och genom vilka medel dessa kulturens gåvor under gångna tider långsamt och mödosamt skapats genom gångna släktleds svett och möda, och på vilka rättsliga betingelser det ytterst hänger, att dessa gåvor kunna framgent åtnjutas och bevaras. Det skänker ock på samma gång ett visst högre mått av förståelse för vad som skett och sker i världen inför våra ögon, och även ett visst begrepp om på vilka punkter motståndet inför stundande omvälvningsförsök i sådant hänseende främst bör inriktas samt på vilka punkter ett ytterligare utbyggande eller ombyggande av dessa rättsregler kan anses erforderligt.

Visserligen utgöra dylika rättsliga anordningar ingen ofelbar garanti, då det på allvar börjar knaka i samhällets fogar, och den stora stormlöpningen om makten begynner; men de utgöra dock i allt fall hinder, vilkas genombrytande kan komma att absorbera rätt mycket av den revolutionära flodens energi och understundom rent av komma den att rinna ut i sanden. Det är därvid icke alltid en eller annan särskilt iögonenfallande rättsgrundsats, på vilken det främst kommer an. Ofta

kan det förefintliga inre sammanhanget mellan ett flertal var för sig relativt underordnade och av den stora allmänheten i regel förbisedda detaljer inom rättssystemet i sådant hänseende välla vederbörande betydligt större besvärligheter. Någon världshistorisk patina äga dessa inrättningar i allmänhet icke. Mycket är sådant, som först de sista hundrafemtio årens europeiska kulturmänsklighet varit verksam för att utexperimentera och pröva, och som för övrigt ännu då den stora världskrisen kom över oss alltjämt var ofullgånget och bristfälligt.

I.

En av de viktigaste riktlinjerna för skapandet av medborgerlig frihet har inom den europeiska kulturmänskligheten varit strävandet att så vitt möjligt eliminera godtycke och maktmissbruk hos den högsta viljan i staten, den vilja som stiftar lagen.

Ledstjärnan har därvid länge varit det etiska postulat, som för c:a 200 år sedan uppställdes av den berömde statsläraren Montesquieu och som ännu, åtminstone teoretiskt sett, står oemotsagt, nämligen att den vilja, åt vilken utövandet av denna den högsta statsmyndigheten anförtros, naturnödvändigt drives att utöva densamma för egna egoistiska intressens tillgodo-seende, därest icke vid dess sida finnes någon jämlike i makt, som kan inverka hämmande och kontrollerande till maktmissbruks förebyggande.¹ Denna grundtanke kan sägas ha varit fälttecknet för strävandena till de västerländska absoluta furstemonarkiernas störtande; och på dess grund framväxte omsider de konstitutionella monarkier, som, med den slutgiltiga engelska revolutionen mot Stuartarne år 1688 såsom förebild, särskilt efter februarirevolutionens stormar uppstodo inom Centraleuropa och som voro byggda på den tanken att ett monarkiskt maktcentrum skall finnas, som självständigt uppbär staternas regeringsmakt, men som endast tillsammans med en folkrepresentation utövar de lagstiftande funktionerna i staten.

Denna utvecklingslinje blev dock icke överallt den bestämmande. På engelsk mark hade tidigt en annan utvecklingslinje

¹ Den berömda grundläggande satsen lyder: »Det är en evig erfarenhet, att hvarje människa som har makt, är benägen att missbruka densamma»; se *De l'Esprit des Loix*, Bok XI, c. 4.

framvuxit, fullt utbildad först från och med den stora parlamentsvalreformen av 1832, som i stället eftersträvade att från en utgångspunkt alldeles motsatt den absoluta furstemaktens uppnå samma styrka och koncentration i statsmaktens utövning, som utmärkte denna. Det är den s. k. parlamentarismens idé, enligt vilken regeringsmaktens verkliga bärare äro regentens rådgivare, vilka tillika skola utgöras av förtroendemännen inom den folkvalda representationens majoritet, i det att regentens enda eller huvudsakliga uppgift förblir att enligt nämnda regel medverka vid regeringsmaktens uppbyggande. Redan från början var motsättningen mellan dessa båda utvecklingslinjer fullt medveten. Montesquieu, som redan under sin livstid uppmärksammat de redan då framträdande tendenserna till denna utveckling inom engelskt författningsliv, karakteriserade dessamma betecknande nog som en urartning av den författningsnorm, som han uppställt såsom den viktigaste grundvalen för ett modernt rättssamhälle — maktfördelningsgrundsatsen.

Från England överfördes denna författningsutveckling till den europeiska kontinenten, särskilt med tillkomsten av den belgiska författningen av 1831, och vann sedan allt större och större utbredning, främst inom Europas romanska länder. Och den växte ständigt i styrka särskilt genom att med sig förbinda en annan princip, den moderna demokratiens idé. I samma mån som den folkvalda delen av representationen blev en den allmänna rösträttens kammare, växte kraven hos den i den allmänna rösträttens form manifesterade folkviljan på ensam bestämmanderätt i staten. Visserligen sökte det stora statsmannasnitet Bismarck rida spärr emot denna utveckling genom att jämväl på den konstitutionella staten på en gång ytterst energiskt och försiktigt inympa den allmänna rösträttens idé genom dennas upptagande i det av honom skapade tyska rikets författning. Det nya tyska kejsarrikets allmänna politiska rösträtt blev i själva verket vid sin första tillkomst formellt sett den mest vidsträckta i det dåtida Europa. Den engelska parlamentarismen kan knappast sägas hava på denna punkt övertrumpat densamma förrän genom 1918 års rösträttsreform. Först från detta år kan den verkliga allmänna rösträtten, detta även vad männen beträffar, sägas ha hållit sitt intåg i Englands statsliv.

Ingen har heller klarare än Bismarck insett den motsats

inom europeisk statsutveckling som på nu angivet sätt framträtt och den politiska kris, som därav sannolikt skulle bliva en följd. I sina »Gedanken und Erinnerungen»¹ skisserar han den av honom fruktade »i en eller annan form förestående kampen mellan de båda europeiska riktningar, som Napoleon kallade den republikanska och den kosackiska, och som jag», tillägger han, »efter nutida begrepp skulle vilja beteckna å ena sidan såsom systemet av ordning på monarkisk grund, och å andra sidan som den sociala republiken, till vars nivå den antimonarkiska utvecklingen långsamt eller språngvis plägar sjunka ned, intill dess odrägligheten av de därigenom skapade tillstånden gör den desillusionerade befolkningen mottaglig för ett våldsamt återvändande till monarkiska institutioner i cäsarisk form». Åt framtiden må det bli lämnat att avgöra, huruvida även slutorden i denna profetia äro riktiga. Till sin första del har den i allt fall slagit in. Den stora striden mellan det »republikanska» och det »kosackiska» Europa har i varje fall stått, om ock med en något annan uppställning än Bismarck för sin del tänkte sig. Och dess resultat blev statsrättsligt sett, åtminstone i förstone, den demokratiska parlamentarismens fullständiga genombrott i Europa.

I samma mån den parlamentariska utvecklingen gått fram till seger, hava maktfördelningselementen inom författningarna alltmer förflyktigats. En sista återstod därav var den mer eller mindre självständiga kontrollerande maktställning som överhusen inom de olika länderna kunnat åt sig bibehålla. Men även dessa fästen föllo efter hand, antingen genom en ombildning efter franskt föredöme av även dessa överhus till organ för den allmänna rösträttens folkvilja, såsom i Danmark (1915), Nederländerna (1917) och 1918 även hos oss, eller ock genom det formella upphävandet av deras dittillsvarande författningensligna maktbefogenheter i förevarande hänseende, såsom skedde i England genom en parlamentsakt av år 1911, vilken så gott som undantagslöst berövade överhuset dess veto i lagstiftningsfrågor.

Av verkliga maktfördelningselement kvarstodo därefter inom den demokratiska författningens ram egentligen endast tvänne — och de voro båda så gott som husvillan i Europa.

¹ Volksausgabe 1913, B. II s. 257.

Det ena är *det cäsariska inslaget*: den av folket självt valde, jämte folkrepresentationen självständig makt utövande republikanske statschefen. Det andra är *förbundsstatsidén*: idén att folkrepresentationens makt är i viktiga avseenden begränsad av förbundsmedlemmarnas samtycke till av densamma fattade viktigare beslut, främst sådana som avse förbunds författningens ändrande. - Båda dessa maktfördelningselement kvarstå ännu orubbade i den stora Nordamerikanska republiken; men de kommo endast undantagsvis, och även då i mycket försvagad form, till uttryck i de många efter världskriget nyskapade europeiska republikerna. Enligt den nyskapade finska författningen av 1918 (§ 23) skall presidenten visserligen för framtiden väljas av folket självt och icke av folkrepresentationen. Och han har (enligt § 27) t. o. m. rätt att upplösa riksdagen samt förordna om nyval. Han äger jämväl (enligt § 19) ett suspensivt veto i lagstiftningsfrågor. Men detta sista är av väsentligt svagare valör än den nordamerikanske presidentens; och den för Förenta Staternas rättsliv främmande grundsatsen, att ministrarna böra åtnjuta representationens förtroende, är uttryckligen inskriven i den finska grundlagen (§ 36). Enligt den tyska riksförfattningen av 1919 skulle presidenten ävenledes väljas av folket och ägde även upplösningsrätt samt därutöver jämväl enligt dess art. 73 en allmän rätt att underställa av riksdagen antagna lagar allmän folkomröstning. Men till gengäld hade även riksdagen enligt art. 43 en rätt att medelst ett kvalificerat majoritetsbeslut framtvunga en folkomröstning rörande presidentens avsättning. Det avgörande var dock även i detta fall, att ministrarna enligt grundlagens föreskrift skulle åtnjuta riksdagens förtroende. Denna grundsats var i den tyska riksförfattningen ännu skarpare utmejslad än i den finska. »En var av dem» hette det i dess art. 54, »måste träda tillbaka, när riksdagen genom uttryckligt beslut undandraget honom sitt förtroende.» Några motsvarigheter till de maktelement, på vilka den nordamerikanske presidentens makt är uppbyggd: hans starka veto i lagstiftningsfrågor samt ministrarnes ansvarighet för sina ämbetsåtgärder allenast inför honom själv, saknades i varje fall i båda dessa författningar.

Men även förbundsstatsidén utgick vid det tyska rikets ombyggande väsentligen försvagad. Riksrådet, det gamla förbundsrådets arvtagare, som alltjämt bestod av delegerade för

de särskilda förbundsstaternas regeringar, hade visserligen en viss befogethet att framkalla en folkomröstning angående av riksdagen antagna lagar och författningsändringar (art. 74 och 76), men intet verkligt veto; och ej ens författningsändringar voro för sin giltighet beroende av de särskilda delstaternas samtycke.

Frånsett vad här ovan anförts — och det var ju, vad Tyskland beträffar, egentligen framtidsmusik — stod i förstone den allsmåttiga demokratiska folkrepresentationen såsom allena-härsnkare inom de europeiska kulturstaternas samhällsutveckling. Jag frånser då i detta sammanhang alldeles från tilldragelserna i det stora ryska riket. Ryssland tillhör icke och har aldrig tillhört de europeiska kultursamhällena. Dess utveckling under den stora krisen har i stort sett förlupit efter äldre ryska linjer; och resultatet kan, åtminstone tillsvidare, i korthet uttryckas så, att en ny tsar Ivan den förskräcklige med tillhjälp av kinesiska och lettiska soldnärer besteg tsarernas tron.¹ Även tsar Ivan var en högt begåvad man, som satte som sin politiska uppgift att blodigt röja upp bland den tidens besittande klasser och därvid ock sökte stöd i en mer eller mindre fingerad folkvilja. Dock plögade han alltid samvetsgrant upprätta noggranna förteckningar över de avrättade för att i de ryska klostren låta bedja för deras själar, medan man i nutidens »upplysta» Ryssland syntes kringgårdade dessa förrättningar med så stor hemlighetsfullhet som möjligt.

Med det historiska utvecklingsresultat, som här ovan skisserats, hade det författningsproblem, varmed vi här syssla, i själva verket återförts till sin utgångspunkt. Ty liksom det om den ryske tsaren hette, att »lagen utgår av hans mun och uppsväljes ånyo av densamma», så gäller detta även om den moderna demokratiska folkrepresentationen. *Faktisk* maktfördelning kan väl där förefinnas, så länge flera skilda politiska partier måste enas om den högsta statsviljans bestämmande, men en rättslig sådan är icke längre, eller endast under vissa särskilda ytterligare förutsättningar för handen. Detta författningsproblem — medborgarfrihetens problem — uppstod därför i själva verket ånyo, om ock i en annan form. Mellan folk-

¹ Parallellen sträckte sig även till symboliken. Lenins byst blev — liksom förut tsarens — uppställd i ämbetslokalerna i Moskwa; se BRUSEWITZ: *Det röda tsarriket*, Stockholm 1920 s. 52.

representationens allmakt och medborgarnas frihetsrätt synes författningsrättsligt sett ett svalg befastat.

Maktfördelningskravet har emellertid icke kunnat nedtystas. Det söker sig blott fram på andra vägar. Inom de nutida demokratierna möter det främst i ett krav på skärpt kontroll över folkrepresentationen själv från det röstberättigade folkets sida. Även på denna väg kan det nödortfigt varda sörjt för att träden icke växa ända upp i himmelen, att icke ett enda organs vilja kan tillvälla sig all makt i staten.

Detta slags maktfördelningskrav är i grunden lika gammalt som den moderna demokratien själv. Dennas andlige lärofader, Jean Jaques Rousseau, har icke blott klart och tydligt insett behovet av, utan även jämväl teoretiskt grundat kravet på en dylik kontroll. En folkrepresentant, sådan är hans tankegång, kan aldrig helt vilja för de representerades räkning. Han vill och kommer att vilja i första hand för sin egen räkning, även då han utövar statens vilja. Han är i detta hänseende i ingen mån fullkomligare, snarare ofullkomligare än den absolute fursten såsom den högsta statsviljans utövare. En folkrepresentation kommer därför enligt honom att med nödvändighet enligt sin egen idé undanskjuta den verkliga folkviljan i staten. Vi veta alla, huru sannspädd han blev ifråga om *den* folkrepresentation, som närmast erhöll den historiska uppgiften att utexperimentera demokratiens idéer: den franska revolutions-tidens folkrepresentation. Sedd ur denna synpunkt, är den franska revolutionens historia egentligen endast en serie av från folkrepresentationen själv eller delar av densamma utgående statskupper, varigenom dess medlemmar åt sig betryggade sin fortsatta funktion såsom folkrepresentanter oberoende av det väljande folkets vilja. Detta är emellertid ett hos de flesta demokratiska revolutioner med till synes hart när psykologisk nödvändighet inneboende drag — till överflöd bekräftat även i våra dagar — nämligen att den verkliga folkviljan därvid endast med svårighet kan komma till sin rätt, och gärna undanskjutes, sedan den fått tjänstgöra såsom den nödortfiga legitimationen för den revolutionära omvälvningen.

Men Rousseau har blivit sannspädd även ifråga om den moderna demokratiska folkrepresentationens så att säga normala sätt att funktionera. Även därvid har det visat sig, hur svårt den verkliga majoritetsviljan i själva verket har att komma

till sin rätt. Först och främst möter här problemet att bereda ett effektivt skydd för den enskilde valmannens valrätt, så väl mot obehöriga påtryckningar från andra medborgares sida som emot obehöriga manipulationer från de valförrättande myndigheternas sida. Redan genom bristfälligheter i detta hänseende kan hela det demokratiska systemet fullständigt undermineras. På denna metod är det just som det ryska sovjetväldet i våra dagar är uppbyggt. Detsamma vilar nämligen icke blott på en begränsning av den allmänna rösträtten till allenast »bönder, soldater och arbetare», utan framför allt därpå, att icke ens dessa få fritt utöva sin rösträtt. Alla dess så väl vänner som fiender synas nämligen på en punkt vara fullständigt ense i sina vittnesbörd: de primärval, på vars grund detta välde är uppbyggt, äga icke rum genom slutna omröstning samt äro fullständigt oreglerade och formlösa. Endast på denna väg har det varit möjligt att upprätthålla fiktionen, att diktaturen är en »proletariatets» diktatur.¹ Då emellertid västerlandets arbetarmassor säkerligen icke skola befinnas villiga att avstå från sina valsedlar och noggrant reglerade valförrättningar, kan det redan av denna grund förutsägas, att även med en organisation, som lägger den politiska makten uteslutande i »bönders och arbetares» händer, en sovjetmakt av rent rysk typ aldrig skall kunna skapas i västerlandet. I full insikt härom är det väl ock, som »den tredje internationalen» organiserat en centralstyrelse (med ryssar i majoriteten) som skall äga att efter behag underkänna de västerländska delorganisationernas valda förtroendemän.

Av det nu sagda följer dock icke att den politiska valfriheten överallt i västerlandet skulle vara i nu nämnda hänseende tillfredsställande skyddad. Åtskilligt har dock därför åtgjorts. I spetsen går här Englands *Corrupt and illegal Practices Act of 1883* med dess stränga straffbestämmelser mot missbruk å förevarande område. I Sverige finnas dylika, delvis mycket ofullständiga straffbestämmelser i Str. L. 10:16 samt R. F. § 112, vilka dock, kanske på grund av den allmänna politiska beskedligheten hos nationen, kanske ock på grund av den korta tidrymd, under vilken demokratin ännu hos oss praktiserats, hittills visat sig någorlunda tillräckliga.

¹ Det förmäles nu, att reformer på detta område äro att vänta. Samtiden avvaktar med intresse, huru de komma att se ut.

Men även med ett dylikt betryggande av valfriheten är problemet att göra majoritetsviljan till den utslagsgivande i staten ingalunda löst. De felkällor, som här yppa sig, äro förnämligast trenne. Den första är den, som man skulle kunna beteckna såsom »det moderna partiprogrammens psykologi». Då ett visst partiprogram framgår med majoritet ur den allmänna rösträttens smältdegel, är ju detta frukten av en invecklad psykologisk process, i kraft av vilken det mycket väl är möjligt, att de särskilda programpunkterna, även de viktigaste, i verkligheten endast uppbäras av en minoritet inom väljarna. Av dem, som gruppera sig omkring detsamma, drivas en del av intresse för en viss punkt på programmet, för vilken de tilläventyrs offra även sin motvilja mot andra punkter på detsamma; en annan grupp åter av intresse för någon annan punkt däri. Och det är ingalunda blott en teoretisk möjlighet, att till och med varje punkt på detta program i verkligheten uppbäres blott av en väljarminoritet, ehuru summan av de väljargrupper som uppbära de olika strävanden, vilka däri kommit till uttryck, tillsammansantagna skapa en majoritet för partiet. Denna synpunkt torde icke här behöva genom särskilda exempel belysas. De länder, varest en allmän folkomröstning fungerar såsom kontrollmedel över folkrepresentationens beslut erbjuda rikliga exempel på dess riktighet. Nyligen ha vi t. ex. sett ett flertal lagar med majoritet antagna i den schweiziska förbundsstatens och vissa schweiziska kantoners folkrepresentationer, men med överbärande majoritet avslagna av det röstberättigade folket självt.

En annan viktig källa till bristande motsvarighet mellan folkrepresentationens vilja och det väljande folkets egen vilja ha vi att söka i den omständigheten att det praktiska statslivet uppställer en mängd, ofta för folket livsavgörande frågor, som omedelbart kräva sin lösning, och som icke ens *kunnat* av väljarna förutses vid det tillfälle då de utsågo sina representanter, eller som i allt fall på grund av efter valet inträffade händelser framstå i en helt annan belysning än vid valtillfället, men vilka icke förty genom sina ofrånkomliga följder kunna bliva avgörande för hela folkets framtida öde. Ett enda exempel må i detta avseende vara nog: Italiens inträde i världskriget. Fanns det väl en enda väljare vid de parlamentsval i Italien vilka närmast dessförinnan ägde rum, som haft ens

en tanke på huru han skulle ha röstat, därest frågan varit om Italiens indragande i ett världskrig? En modig italiensk man, sedermera officiell ledare av Italiens politik, den dåvarande senatoren Nitti, vågade ock i en parlamentssession hösten 1917 offentligen uttala, att Italiens inträde i världskriget vid den tid då detsamma beslöts, med säkerhet icke stöddes av någon majoritet bland de politiskt röstberättigade medborgarna, ehuru folkrepresentationens majoritet sedan fann sig böra falla undan för de krafter av skilda slag, som framdrevo detsamma. Demokratien kan på dessa vägar, för att tala med en författare i Socialdemokraten, »bli allenast en formel, som i nationernas avgörande ögonblick kan användas av habila politici för att snärja folkmajoriteten och ställa denna inför fullbordade fakta».

Vi komma så till den tredje felkällan: den som består däri, att folkrepresentanten sätter hänsynen till sin egen privata fördel över väljarnas intressen vid en viss frågas avgörande. Detta kan dock naturligen icke ske annat än på relativt förstuckna vägar. Klarast kommer den måhända till synes i sådana fall, då det åligger folkrepresentanterna att fatta beslut angående grunderna för folkrepresentationens egen framtida sammansättning. De svårigheter som då uppstå att inom folkrepresentationen genomdriva även sådana programpunkter, varom väljarna vid de föregående valen tämligen mangrant synas ha enat sig, helt enkelt därför att många folkrepresentanter genom ett dylikt beslut riskera att själva förlora sina mandat, äro ofta iakttagna, senast vid en av de många omläggningarna av grunderna för den franska deputeradekammarans sammansättning. Jag erinrar i detta sammanhang därjämte endast om de möjligheter till folkviljans förfalskande, som erbjuda sig i form av en mer eller mindre starkt utbildad korruption av folkrepresentanterna. I vårt land ännu i huvudsak verkande endast i de relativt mycket blygsamma former, som man kunde beteckna såsom »kommittéuppdragens psykologi», existerar den i vissa länder såsom t. ex. i Frankrike i mycket mera påtagliga former, främst genom beredande av offentlig anställning eller andra offentliga förmåner åt folkrepresentanternas anförvanter och vänner, en utveckling, mot vilken i vårt land åtminstone tills vidare en synnerligen effektiv spärr regelmässigt är för handen i form av grundlagens föreskrift, att

förslag till offentliga tjänsters besättande i allmänhet skola uppgöras av vederbörande ämbetsverk.

Det kan därför med hänsyn till nu nämnda förhållanden ingalunda anses såsom någon orimlighet, att just den man som förvärvat sig äretiteln »den moderna demokratiens fader», också tillika är den, som tillåtit sig uttala den berömda satsen: »i samma ögonblick ett folk giver sig en representation, upphör det att vara fritt».

I den ovan nämnda kritiken av den demokratiska folkrepresentationens idé, till sin väsentliga kärna skarpast belyst av Rousseau, ligger emellertid även en anvisning på de riktlinjer, utefter vilka den moderna demokratien sökt lösa det författningsproblem varom vi här tala: att förebygga godtycklighet och maktmissbruk vid den högsta statsviljans utövande. Den består helt enkelt uti att i största möjliga omfattning söka underordna folkrepresentationens maktutövning under det väljande folkets vilja. Även detta är emellertid en utvecklingsprocess, som kunnat genomföras först småningom och under strid, samt i många länder ännu i denna stund endast mycket ofullständigt.

Det minsta som man i denna riktning måste kräva för att tillerkänna ett representativt statsskick egenskapen av demokrati är påtagligen att folkrepresentationen skall genom folkets val med vissa regelbundna mellantider till sin sammansättning förnyas. Denna tanke är ingalunda årsbarn med den moderna representativa idén. För det engelska parlamentet under 1600-talet gällde den t. ex. icke. En sådan företeelse, som det beryktade »långa parlamentet», hade icke varit rättsligen tänkbar, därest denna grundsats då varit gällande. Först efter den stora omvälvningen 1688 fixerades genom en parlamentsakt av 1695 ett visst maximum för underhusmandatens giltighetstid (3 år), vilken år 1715 genom den s. k. *Septennial Bill* förlängdes till 7 år, men genom 1911 års parlamentsbill ånyo förkortades till 5 år. Efter engelskt mönster har en dylik grundsats sedan vunnit insteg i alla kulturländer.

Men för att denna grundsats skall kunna anses vara fullt genomförd kräves tydligen också, att någon ändring i den sålunda fastslagna maximitiden för mandatens giltighet icke skall kunna av folkrepresentationen själv, utan folkets hörande i val, egenmäktigt beslutas. Så självklar denna sats från de-

mokratisk synpunkt än borde vara, är den emellertid ingalunda genomförd ens i nutidens mest framskridna demokratier.

I vårt land gäller visserligen att, då valperiodens längd är i grundlag inskriven, densamma icke kan lagligen ändras utan mellankommande val till riksdagens andra kammare. Men i så gott som alla de stora stater, som voro inblandade i världskriget, var märkligt nog förhållandet det motsatta; i det att regeln om valperiodens längd antingen var fastställd allenast i en vallag eller i allt fall på sådant sätt, att bestämmelserna därom kunnat utan folkets hörande ändras. Det sistnämnda var förhållandet i England. I den förutnämnda 1911 års parlamentsakt, som berövade överhuset dess veto i lagfrågor, var visserligen undantag gjort för det fall, att underhuset vidtog någon ändring i mandatstidens längd. För detta enda fall skulle ett verkligt veto även för framtiden tillkomma överhuset. Men något hinder för underhus och överhus att i samförstånd och utan folkets hörande prolongera mandatens giltighetstid fanns och finnes icke. I Frankrike var valperiodens längd icke inskriven i grundlagarna (*les lois organiques*), utan allenast i vallagen. Och även om förhållandet varit det motsatta, hade dock i förevarande hänseende saken ej förhållit sig annorlunda, enär i Frankrike även grundlagarna kunna av folkrepresentationen ändras utan att folket i val dessförinnan höres. Och de i det tyska kejsarriket gällande reglerna angående mandattidens längd kunde visserligen icke ändras i annan ordning än den för författningsändringar bestämda¹; men ej heller enligt det tyska kejsarrikets författning förutsattes för författningsändringar något mellankommande nyval till den tyska riksdagen. Och vi fingo ju också under världskriget uppleva, hurusom inom samtliga dessa stora stater folkrepresentationerna själva ensidigt befriade sig från skyldigheten att underkasta sig omval. Endast i Förenta Staterna måste kongressvalen, jämlikt grundlagens föreskrift, även under världskriget hållas å därför föreskriven tid.

Det kunde vara av intresse att ett ögonblick dröja vid den världshistoriska betydelsen av nu nämnda förhållande. Ty utan tvivel ha vi här att söka en av de många psykologiska anledningarna till att världskriget kunde bli så långvarigt

¹ Se härom LABAND: *Das Staatsrecht des deutschen Reiches*, 5:e Auflage, I s. 340; jfr II s. 39—43.

och föras ut i sina yttersta konsekvenser till fullständig katastrof för den ena av de stridande sidorna. På grund av nu nämnda förhållanden blevo nämligen, kan man säga, folkrepresentanterna direkt intresserade i krigets prolongerande, så visst som det för den moderna folkrepresentanten väl knappast finnes någon mera inkommoderande omständighet än skyldigheten att ånyo underkasta sig omval. Och det kan överhuvud icke anses vara någon för världsfreden betryggande anordning, att folkrepresentanter kunna påräkna en automatisk förlängning av sina mandat på obestämd tid, därest de medverka till att indraga staten i utrikespolitiska äventyr. Det är heller icke svårt att inse, med vilken förökad styrka ett regeringens upplösningshot under dylika förhållanden måste komma att verka, och vilken betydande förstärkt makt över folkrepresentationen den för tillfället sittande regeringen härigenom blev i stånd att utöva. Det är icke heller utan, att man flera gånger under världskriget tyckte sig kunna förmärka denna förstärkta verkan av upplösningshotet. Så t. ex. vid ett visst tillfälle i Frankrike under Briands ministär. Det mest eklantanta exemplet är dock måhända det, då Lloyd George såsom premiärminister under världskriget genom ett dylikt hot ned slog allt motstånd från arbetarpartiets representanter i underhuset mot hans beslut att inhibera de engelska arbetarrepresentanternas avresa till en planerad internationell socialistkongress i Stockholm.

Författningsrättsligt sett kan innebörden av den nu nämnda situationen sägas vara, att diktaturen trädde i demokratiens ställe. Diktaturen var visserligen månghövdad, i det den utövades av regering och representation samfällt, ehuru med en bestämd övervikt för den sittande regeringen på grund av dess ovannämnda förstärkta makt över representationen. En dylikt diktatur i en eller annan form torde visserligen vid utomordentliga situationer vara en nödvändig organisationsform, även i demokratiska stater. Men det egendomliga i förevarande fall var, statsrättsligt sett, att diktaturen icke förlänats av den, som var suveränitetens verkliga innehavare i staten, nämligen det röstberättigade folket självt. En annan egendomlighet var ock, att denna diktatur i sig var till tiden obegränsad. I den gamla romerska republiken utslocknade som bekant diktaturen av sig själv efter viss tid; men i detta fall bestämde diktatorn själv,

huru länge densamma skulle räcka. I åtskilliga av de nu nämnda länderna räckte den som bekant även en ganska avsevärd tidrymd efter fientligheternas avslutande. Och det var påtagligen något mera än ett skämt, då Clémenceau som ministerpresident under en debatt i franska deputeradekammaren år 1919 till svar på några anmärkningar angående den förmenta olagligheten av vissa regeringens åtgärder i en replik tillät sig en erinran om att den främsta olagligheten vid tillfället dock utgjordes av »kammarledamöterna själva»!

Behovet av kontroll över folkrepresentationen har under den moderna samhällsutvecklingens fortgång manifesterat sig även i en annan riktning nämligen genom uppställandet och hävdandet av krav på att folkrepresentationen även innan mandatens giltighetstid utslöcknat skall kunna upplösas och ställas under omval — och detta även i strid med den inom densamma härskande majoritetens vilja. Även denna grundsats har emellertid endast med svårighet och högst ofullständigt kunnat tränga igenom. Äldst sökte man lösa problemet i den formen, att man förlänade regeringsmaktens bärare rätt att när han så funne för gott upplösa den folkvalda delen av representationen.

Den engelske rättsfilosofen John Locke torde vara den förste, som uttryckligen proklamerat en dylik rätt för regenten såsom »*a fiducial trust for the safety of the people*»; och första gången en dylik upplösningsrätt utövats av en regent torde ha varit 1784, då konung Georg III avskedade sin förutvarande ministär, omgav sig med nya rådgivare och sökte ett stöd för sin nyinaugurerade politik genom en upplösning av underhuset, varvid nyvalen på ett mycket avgörande sätt utföllo till den nya regeringens förmån. Men huru föga detta steg då ansågs självklart och naturligt framgår därför, att underhuset vid detta tillfälle antog en adress i vilken det betecknade envar, som tillrådde konungen ett dylikt steg emot underhuset, såsom »högförrädare». Formellt har emellertid sedan en dylik befogenhet vunnit insteg i de flesta länders författningar. I vissa demokratiska länder såsom Förenta Staterna och Norge, har den dock förblivit ett okänt regeringsprerogativ. Och i de länder, vars författningssliv utvecklats i parlamentarisk riktning, har detta prerogativ alltmer förlorat sin ursprungliga innebörd, i det att detsamma praktiskt taget allenast blivit ett

prerogativ för den sittande partiregeringen, förnämligast verkande såsom ett medel för densamma att medelst hot om upplösning förstärka sin makt över den folkvalda kammaren. Väl har även senare såväl i England som i vissa andra parlamentariskt styrda stater, såsom t. ex. i Sverige 1914 och senare jämväl i Danmark, även i praktiken hävdats, att denna upplösningsrätt jämväl tillkommer regenten personligen, i det att denne även i strid mot den sittande majoritetsregeringens vilja kan genomföra en dylik upplösning genom att omgiva sig med nya rådgivare och vädja till folket i val. Men dylika ansatser torde dock snarast vara att betrakta såsom en slags parlamentarismens barnsjukdom. Även om de icke varit utan sin betydelse såsom en reaktion mot en alltför stor benägenhet hos de ur en nybakad parlamentarism framgångna partiregeringarna att klänga sig fast vid regeringsmaktens utövning och för att vänja den framträdande parlamentarismen, särskilt i dess första genombrottstider, vid att lojalt underordna sig de demokratiska principer varpå den själv är grundad, äro de nog dock egentligen historiskt sett att anse såsom en övergångsfas mellan ett konstitutionellt styrelsesätt och ett rent parlamentariskt sådant. I stort sett kan det därför säkerligen påstås att även detta försök att fastare förankra folkrepresentationen i den verkliga majoritetsviljan inom folket icke visat sig vara av något verkligt bestående värde, även om man ännu alltjämt i ett eller annat land (såsom t. ex. Frankrike) ser även ledande parlamentariska politici sträva efter att i författningen uttryckligen fastslå en dylik rätt för regenten.

I parlamentarismens föregångsland sökte man i stället realisera förevarande strävanden genom att inom doktrin och författningspraxis giva den innebörd åt överhusets veto i lagstiftningsfrågor, att detsamma utövande närmast innebure en vädjan till den sittande partiregeringen att genom upplösning av den folkvalda kammaren förvissa sig om det väljande folkets verkliga vilja, vars utslag överhuset sedan vore skyldigt att underkasta sig. Denna grundtanke, här i Sverige med sådan styrka hävdad av den Staaffska regeringen år 1906, var i själva verket kärnan i det engelska överhusets ställning under parlamentarismens glansdagar. Men av prerogativet i fråga återstår för Englands del numera intet, sedan överhusets veto i lagfrågor genom 1911 års parlamentsakt de-

finitivt brutits, i det att enligt denna en lag som trenne gånger antagits av underhuset och förkastats av överhuset, även utan att parlamentsupplösning och nyval mellankommit, skall föreläggas konungen till sanktion och såsom lag promulgeras.

I nutiden ha dock dessa strävanden att åstadkomma en upplösning av folkrepresentationen även mot den inom densamma härskande majoritetens vilja sökt sig fram på andra vägar. Ett av de nyaste utslagen därav är den i nya danska grundlagen 1915, § 80, uppställda rätten för en minoritet inom Folketinget ($\frac{1}{3}$ av dess medlemmar) att fordra tingets upplösning och nyval före det definitiva avgörandet av vissa lagstiftningsfrågor, nämligen sådana som röra expropriationslagstiftningen. Ett annat uttryck för dylika strävanden är ock den särskilt i Frankrike tidvis framträdande rörelsen för att i författningen införa bestämmelser om rätt för ett visst antal medborgare inom det väljande folket självt att under vissa förutsättningar framtvunga en upplösning av den folkvalda kammaren (den s. k. *dissolution populaire*), ett institut, som ock upptogs i en del av de efter världskriget nyskapade tyska delstatsförfattningarna.

Men den viktigaste vägen, på vilken man i nutiden söker sig fram till ökad kontroll över folkrepresentationen i syfte att förebygga maktmissbruk är som bekant införande av en bekräftande folkomröstning såsom obligatorisk eller fakultativ förutsättning för giltigheten av vissa viktigare beslut av folkrepresentationen. Man förmenar därvid icke utan skäl att redan möjligheten att tid efter annan skilja ut den ena eller andra friktionspunkten i den parlamentariska partistriden inom representationen och bringa den till avgörande av en utanför stående tredje man, det röstberättigade folket självt, bör vara ägnad att inverka dämpande på detta partiliv i det hela samt motverka dess överdrifter och maktmissbruk, liksom den även kan vara ett verksamt medel till motverkande av förstuckna revolutionära omvälvningar, genomförda enligt metoden att genom hot om utomparlamentariska maktåtgärder »die Volksvertretung einzuschüchtern». Och även för en politisk parti-regering själv kan det säkerligen mången gång visa sig vara av värde att till förebyggande av det politiska bakslag för partiet, som ett misstag angående den verkliga uppfattningen bland väljarna lätteligen kan framkalla, äga möjlighet att få en viss

viktig fråga hänskjuten till valmännens eget slutliga avgörande. Det är icke heller uteslutet, att införandet av ett dylikt institut i framtiden kan bliva nödvändigt för att upprätthålla folkrepresentationens egen auktoritet inom statslivet. T. o. m. erfarenheter från parlamentarismens egentliga föregångsland, England, ha visat, hurusom tidvis stora och inflytelserika arbetareorganisationer inom nationen velat taga suppositionen om en förmodad motsättning i uppfattning mellan folkrepresentationen och nationen till intäkt för att framtvunga viktiga frågors avgörande enligt sina speciella önskingar med undanskjutande av parlamentets egen inställning. Detta är varsel, med vilka man för framtiden gör klokt att räkna. Faran blir större i nu nämnda riktning, i samma mån som valmanskårernas ofantliga ökning tenderar till att göra valens utslag allt mera oberäkneliga och växlande.

Även vid nu nämnda strävanden fullföljer man i verkligheten en typiskt Rousseau'sk tankegång, nämligen att en verklig demokrati med nödvändighet förutsätter att folket självt i största möjliga utsträckning skall kunna i sista hand avgöra alla viktiga frågor. Men även maktfördelningssynpunkter göra sig i nutiden härvid gällande och ingå på denna punkt ett slags förbund med mera renodlade demokratiska ideal, vilket åt förenämnda strävanden ger en alldeles särskild bärkraft.

För de skiftande former, i vilka detta institut praktiseras eller eftersträvas inom nutidens stater, skall här icke redogöras. Det må vara tillräckligt att framhålla, att det egentligen ännu endast är i de demokratiska förbundsstaterna, i vilka det i större utsträckning praktiserats, främst inom Schweiz och Förenta Staterna; i de sistnämnda dock endast uti delstaterna. I Tyskland nådde det efter världskriget momentant en rik, men föga praktisk utformning.

Inom övriga demokratier är detsamma ännu i stort sett endast framtidsmusik, låt vara att dess genomförande i flera länder, bland dem ock vårt eget, tidvis stått uppfört på de stora demokratiska arbetarpartiernas program och tidvis även vunnit betydande sympatier på konservativt håll, så t. ex. inom betydande delar av det svenska högerpartiet vid 1919 och 1920 års riksdagar. Men före världskrigets avslutande hade endast en enda europeisk demokrati utanför förbundsstaternas krets genomfört densamma, nämligen Danmark, vars nya grundlag

av 1915 i sin 93 § för grundlagsändringars giltighet uppställt kravet att densamma blivit godkänd vid allmän folkomröstning, i vilken minst 45 % av landets samtliga röstberättigade väljare röstat för beslutet.

Allt är emellertid icke färdigt därmed att en dylik regel inskrives i ett lands författning. Man måste också äga någon garanti för att en dylik regel även i det praktiska statslivet kommer att respekteras; och det är betecknande, att även en av Danmarks statsrättslärd, professor Knud Berlin, uttalat vissa dubier angående möjligheten att strängt upprätthålla densamma i danskt författningsliv.¹ Frågan är denna: vad vill man egentligen göra, om den härskande majoriteten inom folkrepresentationen och den av densamma stödda partiregeringen helt enkelt sätter sig över nämnda regels efterlevnad? I en förbundsstat ligger frågan i detta hänseende betydligt gynnsammare. En författningsändring eller en lagändring, som icke tillkommit i den i författningen föreskrivna ordningen, framstår därstädes tillika såsom ett brott mot förutsättningarna för förbundsstatens bestånd och möjliggör för de enskilda förbundsstaterna en rättsligen grundad reaktion av en alldeles särskild intensitet och betydelse, då densamma i sådant fall uppbäres av redan existerande samhällsorgan, bakom vilka jämväl står en organiserad makt. Det är därför säkert heller icke någon tillfällighet att det på sätt förut framhållits hittills egentligen endast varit de demokratiska förbundsstaterna, som utgjort härdarna för detta instituts tillkomst och utveckling.

Skall utanför dessas område verkligt effektiva rättsliga garantier kunna skapas för dylika reglers upprätthållande kräves därför i själva verket något mera än deras inskrivande i grundlagarna. Det kräves därjämte att domstolarna tilläggas en självständig kompetens att pröva de av folkrepresentationen stiftade lagarnas författningsenlighet och därigenom bli kontrollanter över att författningens föreskrifter icke överträdas vid lagarnas stiftande och ändrande. Det erfordras alltså ett ytterligare utbyggande av maktfördelningsgrundsatsen i fråga om statsmaktens högsta utövning.

Men även i detta avseende är det emellertid egentligen förbundsstaten, som visat sig vara den gynnsamma jordmånen för

¹ Se t. ex. hans uttalanden i: Det nordiske Studenter-Jurist-Staevne i Köpenhamn 1918, s. 106.

maktfördelningsprincipernas genomförande. I den demokratiska förbundsstaten är nämligen författningen en norm icke blott för folkets deltagande i statsmaktens utövning utan även en norm för rättsförhållandet mellan de särskilda delstaterna och förbundsstaten. Särskilt för att skapa en högsta instans för kompetenskonflikter inom sistnämnda område mellan den Nordamerikanska unionsstaten och dess delstater ha de nordamerikanska unionsdomstolarna lyckats tillkämpa sig en allmän befogenhet att pröva stiftade lagars grundlagsenlighet, ehuru delvis med ett ganska svagt stöd i grundlagen själv¹; och denna deras befogenhet att pröva de stiftade lagarnas författningens enlighet betecknas av de amerikanska statsrättslärde såsom det mest originella inslaget av amerikansk författningsutveckling i modernt statsliv: »*In the American state there is a power above the legislature.*» Och av denna sin befogenhet ha de amerikanska unionsdomstolarna som bekant även gjort ett vidsträckt bruk.

Endast sällan har en dylik makt uttryckligen tillagts domstolarna i andra nutida stater; och endast tvekande ha de här och var vågat utan stöd av uttryckliga sådana stadganden hävda en dylik maktbefogenhet. Vad Sveriges beträffar, ha domstolarna icke tillerkänt sig någon dylik generell befogenhet. De ha sålunda tillämpat vår gällande tryckfrihetsförordning av 1812 i över hundra år utan någon tvekan, ehuru den är av grundlags natur och det knappast lärer kunna bestridas, att den tillkommit i strid med grundlagens föreskrifter om grundlagsstiftning. På 1840-talet restes visserligen hos oss särskilt genom dåvarande justitieombudsmannen Theorell en stark propaganda för att de svenska domstolarna borde tillägga sig en dylik prövningsmyndighet, men Riksdagens lagutskott uttalade vid 1853—1854 års riksdag, att »den av justitieombudsmannen uttalade satsen, att varje domare utan vidare föreskrifter skulle äga att efter sitt enskilda omdöme bedöma huruvida en i grundlagsenlig ordning promulgerad lag vore giltig eller ej, vore för allmänna rättssäkerheten äventyrlig och skulle därjämte leda till inskränkningar av regeringsmaktens verksamhet av icke mindre betänklig art». Historiskt sett måste den ock enligt gällande rätt anses oförenlig med svensk rätts-

¹ Jfr härom ovan s. 61 ff.

uppfattning. De grundlagsstiftare, som 1809 inrymde en befogenhet åt den av representationen valda opinionsnämnden att genom sluten votering avlägsna medlemmar ur Konungens högsta domstol, ha säkerligen icke tilltänkt denna domstol något dylikt prerogativ. Och redan den omständigheten, att såväl högsta domstolens domar som regeringens beslut skulle utfärdas i konungens namn, kan sägas peka i samma riktning.

Ungefär på liknande sätt synes förhållandet vara i Danmark. Därstädes har dock på allra senaste tid, just i samband med folkomröstningsinstitutets införande i författningen, bestämda krav rests på, att den dömande makten skall tillägga sig en dylik prövningsrätt. I ett antal domar har Danmarks högsta domstol ock på senare tid ingått på en prövning av dylika spörsmål, likvisst utan att i något fall underkänna giltigheten av en av folkrepresentationen antagen lag.¹ Men för genomförandet av en dylik grundsats utan stöd av föreskrift i lag kräves påtagligen, att en utbredd opinion inom folket självt giver denna uppfattning sitt kraftiga stöd, såsom fallet åtminstone hittills varit i Nordamerikas Förenade Stater.² Det förutan kommer en dylik maktbefogenhet säkerligen alltid att förbliva en tynande planta.

*
*
*

Den här givna översikten torde tydligt giva vid handen, att problemet om kontroll över den demokratiska folkrepresentationen, ehuru historiskt sett lika gammal som den moderna europeiska demokratien själv, för de flesta staters del alltjämt kvarstår i det väsentliga olöst. Endast inom det schweiziska edsförbundet och inom den stora republiken på andra sidan

¹ I ett uppmärksammat publicistiskt inlägg från ledande parlamentariskt håll förklarades för en del år sedan, att så länge högsta domstolen inskränkte sig till »akademiska diskussioner» av ifrågavarande spörsmål, ingen anledning förefunnes till parlamentariska reaktioner däremot, men att förhållandet med säkerhet komme att bli ett annat, därest högsta domstolen i kraft av dylika argumenteringar skulle förklara en av riksdagen antagen lag i någon del ogiltig.

² Ehuru unionsdomstolarna icke äga att *ex officio* pröva frågan om en lags grundlagsenlighet, utan först på yrkande av part i en rättegång kunna upptaga denna fråga till prövning, har det numera ifråga om varje i konstitutionellt hänseende tvivelaktig lag blivit allt vanligare att intresserade parter anställa rättegång för att medelst ett s. k. *test-case* få dess grundlagsenlighet prövad.

Atlanten, eller just den statsbildning som ur världskriget framgått som den ojämförligt mäktigaste och mest framtidsgestaltande av alla världens stora makter, kan problemet om maktfördelning på rent demokratisk grundval på allvar sägas ha upptagits till lösning. Av det följande skall dock visa sig, att även denna lösning ur medborgarfrihetens synpunkt i andra avseenden är behäftad med vissa allvarliga brister.

II.

Med det förut sagda äro de juridiska element, varav medborgarfrihet och rättssäkerhet bero, ingalunda uttömda.

Det återstår ännu en hel grupp av rättsregler, egendomliga för den moderna staten, genom vilka den enskilde medborgaren tillerkännes en särskild rättssfär även gent emot statsmakten, i det vissa hans intressen ställas under ett särskilt rättsskydd gent emot intrång från statsmaktens sida.

Denna tanke är ett den moderna mänsklighetens kulturförvärv. För den antika kulturvärlden var den i stort sett okänd. Att det skulle finnas något, som en antik demokrati icke skulle ha rätt att avhända eller utkräva av sina medborgare, därom finnes inga påtagliga antydningar i källorna till antik historia. Av maktfördelningselement fanns eller kunde finnas icke så litet, framför allt i den romerska republikens statsförfattning, men ock inom hellenska demokratier.¹ Men av någon rättssfär för den enskilde, som vore skyddad även mot den högsta statsmaktens viljeyttringar, finnes inga tydliga spår. För den athenske medborgaren var medborgarfriheten uttömd därmed att han hade sin lika andel med övriga fria medborgare i statsviljans bestämmande. Men till gengäld fick han ock obönhörligt foga sig i vad denna sålunda fixerade statsvilja angående honom hade bestämt. Genom beslut av det röstberättigade folket kunde t. ex. en athensk medborgare utan vidare

¹ Även sedan den attiska demokratien nått sin fulla utveckling, kvarstod alltså ett visst element av maktfördelning genom den alljämt upprätthållna regeln, att intet ärende fick göras till föremål för omröstning i folkförsamlingen, som ej av prytanerna, d. v. s. den vid tillfället fungerande avdelningen av det genom lotning utsedda rådet (βουλή) blivit förelagt densamma; se Aristoteles' *Athenaion politeia* cap. 43. — Ang. den i den romerska republiken genomförda maktfördelningen mellan folkförsamling, senat och magistratur, jfr den klassiska analysen därav hos POLYBIOS i bok VI, kap. 11—18.

drivas i landsflykt (den s. k. ostracismen). Mången minnes ännu helt säkert från sin Cornelius Nepos den ypperliga berättelsen om athenaren Aristides, som vid ett dylikt tillfälle fick se en person stå och nedskriva sin röst för hans egen landsförvisning och därvid frågade denne, »varför han röstade så, och vad Aristides egentligen hade gjort för att han skulle underkastas ett så hårt straff», och därvid fick till svar av denne sin medborgare, att han »alls icke kände Aristides, men att han inte tyckte om, att han så ivrigt bemödat sig att framför övriga medborgare förvärva sig hedersnamnet den rättrådige». Med sådant fick den athenske medborgaren utan vidare lov att hålla till godo!¹ Vi känna visserligen relativt litet om de grekiska demokratiernas egentliga urartningstid. Källorna flyta någorlunda rikligt endast i fråga om den athenska demokratiens glansdagar och första begynnande förfall. Men vi skymta dock i nästan alla de sen-grekiska demokratierna efter Alexanders död de mest energiska inbördes partiförföljelser med ömsesidiga landsförvisningar och förmögenhetskonfiskationer i det suveräna folkets helgade namn.

Tanken att det finns rättsliga gränser för vad staten kan tillåta sig mot den enskilde har i modern tid trängt fram till seger egentligen främst under inflytandet av de extrema protestantiska riktningarnas opposition mot den anglikanska högkyrkan i England. Inom dessa de s. k. independentisternas läger är det man första gången i det praktiska statslivet på allvar hör förkunnas den berömda läran om »oförytterliga rättigheter», vilka statsmakten icke rättsligen äger frånhända den enskilde medborgaren. Ursprungligen och främst är det religionsfriheten som hävdas i denna form. I dessa kretsar uppväxte och rörde sig ock den berömde engelske samhällstänkaren John Locke. Han är ock den, som skarpast genomfört denna lära och därmed givit den dess klassiska form. »Oförytterliga» kallades dessa rättigheter därför, att man tänkte sig staten konstituerad genom ett avtal mellan dess blivande medlemmar, det s. k. samhällsfördraget, samt grundade sin uppfattning om deras oåtkomlighet från statsmakternas sida därpå, att de icke kunnat genom nämnda samhällsfördrag av-

¹ Röstsedlar (ostraka) från dylika omröstningar har på senare tid anträffats vid utgrävningar i Athen, däribland även en som avgivits för landsförvisningen av Aristides.

händas de enskilda statsmedlemmarna. Enligt den av Locke utvecklade uppfattningen kunde genom detta samhällsfördrag tvärtom endast avstås så mycket makt över den enskilde, som var oundgängligen nödvändig för att skydda honom i åtnjutandet av dessa oförytterliga rättigheter. Handlings- och rörelsefriheten (liberty) samt äganderätten (property) voro därvid de båda huvudgrupperna av oförytterliga rättigheter, vilka emellertid i kraft av samhällsfördraget tillika fingo tåla jämt så mycket intrång som rättsordningens handhavande och uppehållande krävde i och för deras skyddande. Inom dem rymdes därför ock enligt honom icke blott religionsfriheten, utan tankefriheten överhuvud.

I den form, i vilken denna lära sålunda fick sin klassiska utformning, ter den sig för oss, sena tiders barn, närmast såsom ett kuriosum. Att det överhuvud en gång för alla skulle vara genom tiderna rättsligen fastslaget vad samhällsmyndigheten kan avhända sina medborgare och vad icke, det förekommer oss fullständigt främmande. Och att särskilt äganderätten för alla tider skulle vara ett juridiskt tabu för statsmakten, därom äro ju i nutiden, lindrigast sagt, meningarna delade. Men själva tanken att det bör uppdragas gränser för statens maktutövning gent emot den enskilde, och att det bör skapas rättsliga garantier för att dessa gränser icke av statsmakten överskridas, det är en tanke, som alltsedan Locke's dagar genomryr modern rättsuppfattning och statsutveckling.

I sitt närmare genomförande har denna uppfattning särskilt kommit till uttryck däri, att vissa viktigare sidor av individens gent emot andra medborgare rättsligt skyddade intressesfär, särskilt ock vissa sidor av hans allmänna handlingsfrihet¹, gjorts till föremål för ett särskilt rättsskydd

¹ d. v. s. det intresse som ställts under ett generellt straffskydd genom sådana straffbud som svenska strafflagens kap. 15 § 22.^k Ett dylikt straffbud innefattar emellertid naturligen icke utan vidare något rättsskydd gentemot intrång i detta intresse från de statliga förvaltningsmyndigheternas sida. Tvärtom måste detta rättsskydd för den allmänna handlingsfriheten kunna av administrativ myndighet genombrytas i alla sådana stater, i vilka regeringsmyndigheten såsom sådan äger en självständig polismyndighet över medborgarne, vilket torde vara förhållandet i nästan alla existerande stater utom de anglosaxiska; jfr nedan i texten. I dylika stater kan det därför endast bliva fråga om att uttaga vissa sidor av handlingsfriheten till särskild behandling samt ställa dem under ett särskilt rättsskydd gent emot ingrepp från statsmaktens sida.

gent emot intrång från statsmaktens sida. Det första historiska inslaget i denna rättsutveckling är uppställandet av grundsatsen, att medborgaren icke får berövas liv eller rörelsefrihet annat än genom laga dom, samt regeln, att å häktning för brott skall, i allt fall om detta för den häktades räkning påyrkas, inom viss kortare tid följa rannsaking inför domstol. Detta senare är innebörden i den berömda engelska Habeas-Corpus akten av 1679, vilken än i dag anses såsom själva hörnstenen i engelsk medborgarfrihet. För belysandet av den historiska betydelsen av denna grundsats' genomförande från den allmänna rättsutvecklingens synpunkt, kan det vara nog att erinra om det Bourbonska enväldets berömda »lettres de cachet», vilka i verkligheten voro ett slags anhållanden¹ för brott, som ofta aldrig åtföljdes av någon påföljande rannsaking, och vilka främst voro anledningen till att Bastiljen blev det första angreppsprojektet för den utbrytande franska revolutionen.

Sverige torde ha varit ett av de första länder, som, näst efter England, upptog en sådan allmän regel i sin lagstiftning. Det skedde redan genom 1720 års regeringsform (§ 23), ehuru i en något vagare form än den engelska förebilden. Medan det nämligen i Habeas-Corpus akten föreskrevs en fix tidrymd, inom vilken den häktade skulle ställas inför sin domare, hette det där: »skolandes ingen, eho han vara må, hållas uti arrest, utan att *strax* ställas under rannsaking och dom». 1772 års regeringsform (§ 15) tummade emellertid rätt väsentligt även på denna formulering: ordet »strax» uteslöts, och i stället stadgades, att ingen skulle »länge» hållas uti arrest utan att ställas under rannsaking och dom, ett stadgande, som icke blev utan sin betydelse vid de godtyckliga häktningar av riddarhusets medlemmar, medelst vilka Gustaf III inledde sin statskupp 1789. Märkligt nog blev emellertid denna viktiga grundsats icke 1809 inskriven i grundlagen, utan upptogs allenast såsom en rent processuell regel i en särskild »K. F. ^{10/4} 1810 angående tiden, inom vilken häktad person bör ställas inför rätta», och som för övrigt icke gav uttömmande regler i ämnet, ehuru tiden, inom vilken den häktade skulle ställas inför domstol, i densamma bestämt angavs (1 vecka, räknat från den dag, då

¹ De voro icke häktningsåtgärder i egentlig mening. Jfr härom Historisk Tidskrift 1892 s. 355.

häktningen blivit hos domaren behörigen anmäld, i fråga om stadsdomstol; 3 veckor i fråga om domstol å landet).¹

Men ehuru nämnda regel sålunda icke är hos oss i grundlag inskriven, har likvisst alltifrån det nya statsskicket tillkomst densamma hos oss upprätthållits och genomförts med betydligt större noggrannhet och stränghet än i de flesta andra kulturländer. Därför ha vi främst att tacka den genom 1809 års Regeringsform skapade justitieombudsmannainstitutionen. Ett genombläddrande av justitieombudsmannens ämbetsberättelser under förra delen av 1800-talet visar, med vilken utomordentlig energi denna institution redan från början inskred till nämnda rättsregels upprätthållande, samt huru stort det antal fall var, då ett dylikt inskridande befanns erforderligt. Frånsett England, torde intet annat europeiskt land under denna tid erjudit en motsvarande rättssäkerhet på detta område. Och huru svag densamma även i nutiden kan vara i moderna stater, därpå erjuder ju särskilt processen mot Jaurès' mördare ett exempel. Denne satt häktad i c:a fyra och ett halvt år, innan han omsider blev ställd inför sina domare!

I 1809 års regeringsform § 16 återfinna vi däremot grundsatsen att konungen icke skall någon »från ort till annan förvisa» och icke beröva någon liv, ära eller personlig frihet »utan han lagligen förvunnen och dömd är». Visserligen innehåller denna regel enligt en riktig tolkning, liksom flertalet övriga regler i nämnda §, närmast endast en inskränkning i regeringsmyndighetens befogenheter. Den uppdrager icke några gränser för den av konung och riksdag samfällt utövade lagstiftningsmaktens befogenhet att göra intrång i en svensk medborgares rättssfär.² Men då §:n i fråga likvisst uttryckligen förutsätter,

¹ På sedvanerättslig väg hade vid sidan härav hos oss utbildat sig en befogenhet att under viss, kortare tid »anhålla» en för brott misstänkt person i avbidan på häktningsbeslut, men denna var hållen, inom mycket snäva gränser.

² En viss osäkerhet vidlåder väl ifrågavarande grundlagsstadgande i förevarande hänseende, emedan konungamakten enligt den svenska grundlagen även äger en fullt självständig lagstiftningsmakt, den s. k. ekonomiskt administrativa lagstiftningsmakten, och det i kraft härav är möjligt att intrång i den medborgerliga rörelsefriheten kunna göras även på grund av dylik lagstiftning. Sålunda har hos oss intill senaste tid tvångsintagning på hospital ägt rum på grund av allenast i administrativ väg utfärdade föreskrifter (K.St. ang. sinnessjuke ¹⁴/₆ 1901, § 31). — Stundom har även frihetsstraff föreskrivits i på dylik väg tillkomna författningar, så senast under världskriget.

att den slutgiltiga grunden för dylika ingrepp alltid skall utgöras av en *dom*, vilket åtminstone förutsätter tillämpning av en allmännare regel å ett enskilt fall¹, är likvisst genom detta stadgande åtminstone uteslutet, att ens den högsta lagstiftande makten rättsligen skulle kunna genom ett beslut för visst enskilt fall, en *lex specialis*, göra intrång i nyssnämnda intressen. En »ostracism» är sålunda en enligt den svenska grundlagen otänkbar statsakt. Märkligt nog saknas däremot en dylik grundsats i den engelska rätten. Att regeringsmyndigheten *som sådan* icke i dessa stycken kan göra intrång i en engelsk medborgares rättssfär, följer visserligen av de allmänna rättsgrundsatser, från vilka man utgick vid kampen mot det Stuartska konungadömet och som nådde fram till slutgiltig seger genom 1688 års revolution samt allttjämt utgöra grundvalen för Englands nuvarande samhällsskick. I enlighet därmed är det i engelsk rättsuppfattning fastslaget, att statsmakten överhuvud icke kan göra intrång i en engelsk medborgares rättsligt skyddade intressen, annat än med stöd av nedärvd sedvanerätt (*common law*) eller av en parlamentsakt.² Men något rättsligt hinder för att genom en formell lagstiftningsakt även för ett speciellt fall göra ett intrång i även en medborgares viktigaste intressen föreligger icke i engelsk rätt. Tvärtom bestod sedan gammalt en engelsk rättsfigur, den s. k. »Bill of attainder», vilken just har denna karaktär. Det mest berömda fallet av en dylik »ostracism» i Englands författningshistoria är den parlamentsakt, genom vilken earlen av Stafford berövades livet. Mot honom hade i vederbörlig ordning och inför vederbörlig domstol, lordernas hus, förts talan för högförräderi. Då emellertid på grund av brister i processmaterialet denna talan icke syntes kunna vinna framgång, antogs i stället av parlamentets båda hus och sanktionerades av konungen en dylik »Bill of attainder», varigenom han utan vidare förklarades skyldig till livets förlust.³

¹ Att regelns tillämpning skall handhas av domstol (i teknisk mening) kan enligt härskande rättsuppfattning icke fordras. Såväl åläggandet av tvångsarbete vid lösdriveri som tvångsinternering av alkoholister sker sålunda hos oss åtminstone i första hand av administrativ myndighet, Konungens Befallningshavande. Det förstnämnda åläggandet betecknas f. ö. i lagstiftningen såsom en akt av »dömande».

² Jfr härom HATSCHER: *Das Staatsrecht des vereinigten Königreichs Grossbritannien-Irland*, Tübingen 1914 s. 242 ff.

³ I Förenta staternas konstitution (Art. I Sect. IX: 2 och X: 1) förbjudas

Jämte nu nämnda sidor av den enskilde medborgarens rättsfär har under rättsutvecklingens gång även vissa sidor av den allmänna handlingsfriheten utsöndrats och ställts under särskilt rättsskydd gent emot statsmaktens ingripande. I Sverige har detta framför allt och tidigare än i så gott som alla andra länder skett med tryckfriheten, vilken redan av denna grund historiskt sett kan betecknas såsom den svenska medborgarfrihetens grundpelare. Detta skedde nämligen redan genom 1766 års tryckfrihetsförordning, ehuru med åtskilliga bakslag under den följande tiden, tills den slutgiltigt fastslogs i 1809 års regeringsform § 86. I Regeringsformens 16 § nämnes vidare, ehuru säkerligen endast såsom en allmän legislativ princip, religionsfriheten; men såväl denna som åtskilliga andra intressen ställas genom nämnda § under lagstiftningsmaktens skydd gent emot godtycke från regeringsmyndighetens sida. Så är fallet med en svensk medborgares hemfrid¹; och vidare även med den privata äganderätten genom stadgandet att konungen må »ingen avhända eller avhända låta något gods, löst eller fast, utan rannsaking och dom i den ordning Sveriges lag och laga stadgar föreskriva». Genom sistnämnda stadgande är visserligen icke något hinder lagt för varjehanda lagstiftning angående expropriation, ej ens för en sådan, som underkänner varje slags ersättningsanspråk för dem mot vilka

såväl unionen som de särskilda delstaterna »to pass any bill of attainder». — Besläktade med dylika statsakter äro de romerska proskriptionerna. De bygga, även de, på grundsatsen om en oinskränkt rätt för den allra högsta statsmakten över medborgarnes liv (*»ut dictator quem vellet civium aut indicta causa impune posset occidere»*; CICERO: *De legibus* 1, 15, 42.) Men å andra sidan betraktas de ock såsom akter av en de högsta statsorganens irreguljära dömande verksamhet i det dessa framstå såsom *»iudices qui nulla certa pronuntiandi forma tenentur»* (*Quintilianus*: 5, 13, 5). I grunden voro de dock från den republikanska statsförfattningens ståndpunkt till sitt väsen författningsvidriga och revolutionära; jfr MOMMSEN: *Römisches Strafrecht* s. 256—7. Till och med en Julius Cæsar behandlade exekutorerna av Sullas proskriptionsedikt såsom mördare; se SÆTONIUS: *Cajus Julius Cæsar* cap. 11.

¹ I fråga om denna gäller dock att de i strafflagen givna ålderdomliga befogenheterna att göra intrång däri medelst husrannsakan, av domstolarna väsentligen utvidgats på sedvanerättslig väg; varjämte stundom intrång även i detta intresse gjorts genom konungens ekonomiskt-administrativa lagstiftning, så t. ex. genom föreskrifterna om rannsakan efter olovligen i riket infört gods enligt äldre tiders tullstadgor. Numera äro emellertid även dessa befogenheter hos oss reglerade genom allmän lag.

expropriationen riktas.¹ Men väl innebär stadgandet även i detta fall ett krav på att ett dylikt avhändande skall ske på grund av en allmän regel², och ett hinder för att en svensk medborgare skulle kunna ens av den lagstiftande makten berövas sin egendom genom ett för speciellt fall fattat beslut, en *lex specialis*. Sådana beslut, som de för de hellenska demokratierna icke okända, varigenom man ålade vissa bestämda medborgare att bestrida vissa bestämda statsutgifter (*leitourgiai*) måste, även de, anses såsom enligt svensk grundlag otänkbara statsakter.

Vari består nu det rättsskydd, som rättsordningen förlänar dessa medborgerliga »friheter» gent emot den moderna staten? I sin svagaste form består det däruti, att regeringsmyndigheten och dess underlydande organ icke utan uttryckligt stöd av stiftad lag rättsligen kunna göra intrång i desamma. Någon rättslig inskränkning i lagstiftningsmaktens befogenheter föreligger då icke. Denna grundsats är i vissa länder icke ens uppställd i författningen, utan i de särskilda lagar, som normera den ifrågavarande formen av medborgarfrihet. Så var t. ex. före 1919 års författning förhållandet i det tyska riket, varest en sådan grundsats ofta allenast kommit till uttryck i den särskilda lagstiftningen t. ex. angående förenings- och församlingsrätten. Men det kan också vara inskrivet i grundlagen såsom en allmän regel, att något intrång från statsmaktens sida icke får göras i vissa dylika, där särskilt uppräknade sidor av handlingsfriheten eller andra rättsligt skyddade intressen annat än med stöd av stiftad lag. Detta är ock, såsom ovan framhållits, den principiella innebörden av den svenska regeringsformens § 16.

Värdet av ett dylikt rättsskydd är emellertid väsentligen beroende på i vilken omfattning maktfördelningsgrundsatsen kommit till uttryck i fråga om lagarnas stiftande. I samma

¹ Tillvaron av Konungens ekonomiskt-administrativa lagstiftningsmakt medför att i vissa fall även intrång i den enskildes äganderätt hos oss kan ägarum på grund av allenast i administrativ väg tillkomna föreskrifter; se t. ex. K. F. 9/12 1898 ang. hämmande av smittosamma sjukdomar bland husdjuren. Även bötesstraff och konfiskationspåföljder ha föreskrivits i dylika, på administrativ väg tillkomna författningar.

² Icke heller i detta fall handhaves regelns tillämpning alltid av domstol i teknisk mening. Så t. ex. ålades konfiskation av till riket införda varor med oriktig ursprungsbeteckning enligt lag d. 4/6 1913 av administrativ myndighet.

mån som lagstiftningsmyndigheten övergår i ett enda organs händer, det må nu vara en enväldig furstemakt eller en i detta hänseende enväldig folkrepresentation, blir detta skydd lätt illusoriskt. Man kan därför säga att detta system är det karakteristiska för den på maktfördelningsgrundsatsen vilande konstitutionella monarkiens metod att skydda medborgarfriheten.

För att förläna vissa av dessa »friheter» ett än större skydd har man emellertid i åtskilliga länder givit ifrågavarande rättsskydd den formen, att det i grundlagen uttryckligen angivits, att intrång i desamma, åtminstone i vissa hänseenden, icke kan göras från statsmaktens sida ens genom vanliga lagstiftningsåtgärder, utan allenast genom ändring av grundlagen själv. I vårt land är detta förhållandet endast med tryckfriheten. Dennas omfattning och innehåll är bestämt angiven i regeringsformens § 86, varjämte även den lag, som närmare reglerar densammans utövning, genom § 85 tillagts karaktären av grundlag. Och denna frihet kan sålunda även ur nu nämnda synpunkt betecknas såsom den svenska medborgarfrihetens hörnsten. I vissa länder, så t. ex. i vårt grannland Danmark, liksom till en viss grad även enligt Förenta Staternas författning, har ett dylikt grundlagsskydd beretts även äganderätten i den form, att man i grundlagen inskrivit en regel om att expropriation endast kan äga rum mot full ersättning för egendomen i fråga. Vill man i sådana länder genom lag införa expropriation utan att därvid stadga full ersättning, måste sålunda först grundlagen ändras. I den tyska riksförfattningen av 1919 hade denna sida av äganderätten icke gjorts till föremål för ett sådant skydd. Det hette där (art. 153) blott, att expropriation »erfolgt gegen angemessene Entschädigung — soweit nicht ein Reichsgesetz etwas anderes bestimmt». Dock var därstädes uttryckligen fastslaget att en expropriation endast kan ske »zum Wohle der Allgemeinheit und auf gesetzlicher Grundlage».

I vissa andra länder har nu nämnda metod kommit till användning i mycket stor utsträckning, ehuru därvid det konkreta innehållet i de friheter, som gjorts till föremål för dylikt rättsskydd, ofta icke tillräckligt noggrant angivits. Sålunda har genom den Nordamerikanska unionsförfattningens tilläggsartiklar, de s. k. »Amendements», helt allmänt föreskrivits, att

kongressen icke får stifta någon lag, som gör inskränkning i religionsfriheten, yttrandefriheten, tryckfriheten, församlingsfriheten, rätten att bära vapen. Frågan, huruvida genom lagstiftningen intrång skett i någon av dessa genom grundlagen garanterade rättigheter blir det sedan domstolarnas uppgift att avgöra vid utövändet av den dem tillkommande, förut omnämnda kontrollen över den lagstiftande makten. Vad åter England beträffar, är denna form av rättsskydd för medborgarfriheten därstädes alldeles okänd, vilket sammanhänger därmed att den engelska författningen överhuvud icke känner det moderna formella grundlagsbegreppet, d. v. s. tillvaron av lagar, som för sin tillkomst eller sitt ändrande äro omgivna med särskilt större garantier än andra lagar.¹ Till gengäld är emellertid den engelska medborgaren i större omfattning än i andra länder skyddad mot ingrepp i enbart administrativ väg från regeringens och dess organs sida, i det att från och med författningsomvälvningen 1688 den uppfattningen där är härskande, att intrång i en engelsk medborgares rättssfär, även vad angår hans allmänna handlingsfrihet överhuvud, icke får ske annat än med stöd av *common law* eller av en parlamentsakt. En av lagstiftningsmakten oberoende, regeringsmyndigheten självständigt tillkommande polismakt över medborgarna, är sålunda för den engelska rätten okänd.

Betydelsen av det nu senast avhandlade förstärkta rättsskyddet för vissa sidor av medborgarnas rättssfär gent emot statsmakten är naturligen väsentligen beroende av huru pass försvärande formerna för grundlagsändring enligt författningen äro i jämförelse med formerna för ändring av den allmänna lagen. I detta avseende tager den Nordamerikanska unionsförfattningen ledningen, i det att densamma är omgärdad med så många betingelser i fråga om sättet för dess ändring, att det praktiskt taget ytterst sällan visat sig möjligt att åstadkomma ändringar däri. Även på denna punkt röjer sig sambandet mellan medborgarfriheten och förbundsstatsidén. Ty dessa försvärande former för grundlagsändring äro främst grundade i de olika delstaternas intresse, i det jämväl deras samtycke i stor utsträckning är erforderligt för

¹ Såvida man icke dit numera skulle vilja räkna bestämmelserna ang. maximtiden för underhusmandatens giltighet; jfr ovan s. 172.

grundlagsändringars genomförande. I andra stater däremot äro nämnda garantier väsentligt svagare. Relativt svag är i detta hänseende den typ av regler för grundlagsändring, till vilken de i vårt eget land gällande höra, och enligt vilka för sådan ändring endast erfordras ett vanligt majoritetsbeslut inom folkrepresentationen, upprepat efter nyval till den folkvalda kammaren. Att i ett dylikt arrangemang söka någon säker garanti mot förhastade grundlagsändringar innebär tydligen ett psykologiskt misstag. Tvärtom kunna strävandena härigenom inriktas på att till varje pris om ock med ringa majoritet få till stånd ett dylikt beslut före nyvalen. Har det väl en gång lyckats åstadkomma ett dylikt, kan därmed saken i regel anses avgjord. Långt ifrån att bereda tillfälle till en förnyad prövning av frågan, föranleder en dylik regel snarast partiledningarne att vid nyvalen icke åter uppriva densamma. År 1909 beslöts t. ex. det proportionella valsättets införande i Sverige med allenast några få rösters majoritet inom den andra kammaren. Men även detta ytterst svaga majoritetsbeslut blev för partierna närmast en anledning att vid nyvalen låta motståndet mot reformen falla. Såsom i viss mån starkare te sig då de garantier i denna riktning, som i de nyare författningarna trätt i förgrunden, nämligen kravet på ett enda, men kvalificerat majoritetsbeslut inom representationen i en eller annan form, vanligen $\frac{2}{3}$ majoritet. Men även denna garanti kan i upprörda tider visa sig ganska svag. En under sådana tider hoptrummad, låt vara kvalificerad majoritet blir då i stånd att plötsligt från grunden omstöpa hela statsskicket. I den omständigheten, att enligt den tyska, riksförfattningen av 1919 en författningsändring kunde genomföras genom ett enda riksdagsbeslut, fattat med $\frac{2}{3}$ majoritet, är juridiskt sett grunden ytterst att söka därtill, att Hitler-väldet så plötsligt kunde kasta denna författnings grundvalar över ända. Större garanti föreligger, om vid sidan av förstnämnda alternativ jämväl en bekräftande allmän folkomröstning kräves såsom t. ex. fallet är enligt den nya danska grundlagen av 1915. I jämförelse därmed måste den svenska grundlagens garanti mot förhastade grundlagsändringar anses mindre effektiv. Å andra sidan är det tydligt, att folkomröstningssgarantien i nutiden icke erbjuder verklig trygghet i andra kultur-stater än sådana, vars statsskick är uppbyggt på fasta demo-

kratiska grundvalar. I de länder, där demokratien saknar fasta traditioner och väsentligen har karaktären av en svag, utifrån inympad planta, kan frestelsen hos statsmakterna att undanskjuta den såsom författningsgaranti stadgade allmänna folkomröstningen lätteligen bliva ganska stor. Erfarenheterna inom de nya baltiska randstaterna peka ganska tydligt i en sådan riktning.

Ytterst beror nämligen effektiviteten av ifrågavarande förstärkta rättsskydd för medborgarfriheten på i vilken mån garantier finnas för att en grundlagsändring icke av de lagstiftande organen kan på grundlagsstridig väg genomföras. I detta hänseende erbjuder, såsom förut i denna uppsats framhållits, förbundsstaten större garantier än andra stater. Även ur den ifrågavarande synpunkten är man därför berättigad uppställa det påståendet, att förbundsstaten erbjuder en bättre jordmån för medborgerlig frihet och rättssäkerhet än andra statsformer, för så vitt de rättsliga garantierna för densamma äro i fråga. Och då såsom förut antytts de nordamerikanska unionsdomstolarna jämväl äga rättslig makt att öva kontroll över att den allmänna lagstiftningen icke gör intrång i de fri- och rättigheter, som genom unionsförfattningen inrymts åt de amerikanska medborgarna, är ock det omdömet fullt befoget, att denna statsbildning överhuvud representerar den högsta utbildning av rättsskydd för medborgarfriheten, som modern statsutveckling hittills presterat. Ur det världshistoriska perspektivets synpunkt, kan det snarast ifrågasättas, huruvida man icke därstädes på detta sätt erhållit nästan allt för mycket av det goda. Felet ligger dock icke så mycket i domstolarnas makt att öva kontroll över de stiftade lagarnes grundlagsenlighet som fastmera i den stelhet, som utmärker författningen själv på grund av de i densamma uppstaplade svårigheterna att överhuvud på lagliga vägar genomdriva ändringar i densamma. Och då man i nutiden från ett och annat håll velat beteckna denna stora statsbildning rent av såsom en av de förnämsta härdarna för framtida revolutionära omstörtningar »såsom ett väldigt krutmagasin för framtidens socialrevolutionära explosioner», är det egentligen *denna* sida av amerikanskt statsliv, icke maktfördelningsgrundsatserna såsom sådana, som kan lämna stöd för dylika framtidsvisioner. Att genom en praktiskt taget så gott som oföränderlig

grundlag fastslå gränserna för statsmaktens utövning mot den enskilde medborgaren, gör det nämligen ock vanskligt att efter förändrade tidsförhållandens krav förskjuta denna gränslinje på det ena eller det andra sättet — på lagliga vägar. Det är icke utan att dessa olägenheter inom amerikanskt statsliv på senare tid ganska påtagligt kommit till synes. Och därigenom att folkviljan på detta sätt en gång för alla så att säga låst fast sig själv eller, för att tala med H. G. Wells, »i stället för att fördela sin makt, förskingrat sin makt», kunna våldsamma omvälvningar av författningen därstädes en gång bliva oundgängligare än i andra stater. Säkerhetsventilen mot en dylik utveckling ligger — förutom i delstaternas ännu starka självständighetsbegär — ytterst i en tånjbar, efter ändrade tidsförhållanden avpassad grundlagstolkning från unionsdomstolarnas sida.

Ofullgången är emellertid i flera hänseenden den rättsutveckling, vi här ovan skisserat. Stundom är — och detta, såsom förut nämnts, till och med i det fria Amerika — själva innebörden av de på nu angivet sätt med särskilt rättsskydd kringgärdade medborgarfriheterna ganska obestämd. Att detta icke är utan sina vådor ha även svenskarna i Amerika fått kännning av i fråga om tryckfriheten, genom den i vissa delstater vidtagna åtgärden att i lag förbjuda utgivande av tidningar på annat språk än engelska, för såvitt icke en engelsk översättning bifogas. Och under världskriget har i Förenta Staterna ett starkt tryck utövats på tidningspressen i den formen att det amerikanska postverket vägrat distribuera tidningar, som intagit en enligt regeringens uppfattning olämplig politisk hållning. Det må i sådant hänseende vara nog att anföra följande betecknande notis ur den svensk-amerikanska pressen från världskrigets dagar: »Den illojala pressen försvinner. Det går nu knappast någon dag förbi, utan att en eller flera tidningar, som bedriva propaganda mot regeringen, nekås befordringsrätt med posten. Vilket betyder, att de måste nedläggas. Tredje 'assistent postmaster' i Washington leder personligen razzian med dessa tidningar och utvecklar härvid hela sin kraft.»¹ En dylik företeelse kan ju äga ett särskilt intresse

¹ Jfr härom närmare i den sista uppsatsen i detta arbete.

även för oss, då det ju icke är uteslutet, att en framtida regering även hos oss skulle kunna sätta i fråga, huruvida svensk medborgares tryckfrihet, sådan den enligt Regeringsformen definierats, nämligen såsom en »rättighet att, utan några av den offentliga makten i förväg lagda hinder, utgiva skrifter, att sedermera endast inför laglig domstol kunna tilltalas för deras innehåll, och att icke i annat fall kunna därför straffas än om detta innehåll strider emot tydlig lag», även innefattar en rätt att utan hinder från postverkets sida eller åtminstone en rätt att på ett för alla likformigt sätt få en lagligen utgiven periodisk skrift befordrad till abonnenterna. På denna punkt öppnar sig åtminstone en möjlighet till maktmissbruk från en allsmäktig regeringsmakts sida.

I vissa länder är även *antalet* av de intressen, som ställts under ett dylikt rättsskydd skäligen snävt. I vår regeringsform nämnes sålunda icke bland de friheter, vari regeringsmyndigheten såsom sådan icke får göra intrång, en så viktig form av handlingsfriheten som församlingsfriheten. Och detta är utan tvivel *en* av anledningarna till den ovisshet och rättsosäkerhet, som hos oss tidigare utmärkt rättsläget på förevarande område. Ett annat intresse, som icke heller därstädes är uttryckligen omnämnt, är brevhemligheten. Mot olovligt brytande av brev från andra personers sida giver ju strafflagen ett påtagligt rättsskydd i 22 kap. 10 §. Men är därmed ett rättsskydd givet även mot dylika intrång från administrativ myndighets sida utan stöd av lag? Huru förhåller det sig med regeringsmyndighetens befogenhet att däri göra intrång? Frågan blev som bekant brännande under världskriget. Jag tillåter mig att i sådant hänseende citera följande meddelande, som i dec. 1918 tillställdes den svenska pressen: »I fråga om påståendet att brevcensur skulle förekomma i svenska postverket har civilministern meddelat att, enligt vad som utretts, någon censurering av postförsändelser icke förekommit genom *postverkets* personal. Förhållandet är emellertid, att vid världskrigets utbrott Generalpoststyrelsen erhållit *hemlig muntlig* befallning att, före utlämnandet, till viss av regeringen uppgiven myndighet överlämna postförsändelser, adresserade till personer, som misstänktes att för främmande makts räkning bedriva för riket *skadlig verksamhet*. Uppgift å de personer — *huvudsakligen* utlänningar — vilkas korrespondens

sålunda skulle omhändertagas hade i varje särskilt fall meddelats Generalpoststyrelsen och postförsändelser till sådana personer hade överlämnats till nämnda myndighet, varifrån de sedermera i *allmänhet* återstälts till postverket. I intet fall hade postförsändelser till personer, vilka icke varit upptagna å sagda uppgifter, kvarhållits, utan alltid expedierats i vanlig ordning. Efter erhållen kännedom om ovannämnda anordning, som förresten *sedan åtskillig tid tillbaka icke nämnvärt* tillämpats, har meddelats vederbörande, att postförsändelser icke böra på angivet sätt kvarhållas av postverket, utan skola i vanlig ordning komma adressaterna tillhanda.»¹ Härav synes i allt fall framgå, att regeringsmyndigheten ansett sig kunna genom hemliga muntliga order göra intrång i svenska medborgares brevhemlighet, *utan att dessa ens blivit därom på förhand varskodda* och även utan samband med ett straffprocessuellt förfarande mot vederbörande. Detta torde vara något ganska betänkligt i en modern rättsstat. Och vägen därifrån till ett s. k. svart kabinett efter det ryska tsardömet's mönster² synes, *juridiskt sett*, icke vara så synnerligen lång. Även i ett land som England, varest brevhemligheten dock är relativt svagt skyddad, fordras dock för dylikt fall åtminstone *skriftliga* order till vederbörande, över vilka skall föras särskilt register. I nyare statsförfattningar är emellertid även angående nu nämnda intressen uttryckligen fastslaget, att regeringsmyndigheten icke däri äger göra intrång annat än med stöd av allmän lag. De nyare statsförfattningarna, såsom t. ex. den finska och den tyska riks-författningen av 1919, ha på motsvarande sätt skyddat jämväl telegraf- och telefonhemligheten.

Men i samma mån som rättsskyddet för de medborgerliga rättigheterna göres intensivare eller mera omfattande, i samma mån gäller ock, att detta rättsskydd icke för alla fall kan upprätthållas. I tider, då dess upprätthållande kommer i strid med staternas egna livsintressen, måste det kunna suspenderas. Metoderna därför äro olika. I de kontinentala europeiska staterna har det vanligen plägat ske genom ett särskilt beslut av regeringsmyndigheten: proklamerandet av s. k. belägrings- eller krigstillstånd, vars förutsättningar, verkningar och bety-

¹ Kursiveringarna gjorda av mig.

² Ang. dettas organisation se Svensk Tidskrift 1918 s. 238.

delse i författningslagarna eller i särskild lagstiftning närmare angivits. I den anglosaxiska världen åter har det pläгат ske genom en särskild lagstiftningsakt för varje särskilt fall, vilken noggrant bestämmer, *vilka* ökade maktbefogenheter som genom densamma skall tilläggas statsmakten. En sådan var t. ex. den temporära engelska *Defence of Realm Act*, gemenligen benämnd »Dora», som tillkom vid världskrigets utbrott men som sedermera efter världskriget utbyggts till en lag av mera permanent natur, den s. k. *Emergency Act*. »Dora»-lagens amerikanska motsvarighet var »*the Espionage Act*» av 1917, även den sedermera ersatt med en permanent lagstiftning i ämnet.

På denna punkt hotar emellertid en ny fara den medborgerliga friheten. Den omfattning, i vilken det medborgerliga frihetsskyddet i dylika ögonblick suspenderas, kan lätt bliva onödigt stor. Under världskriget har ock i alla de krigförande stora länderna åtminstone intrånget i tryckfriheten enligt vad allmänt erkännes varit alldeles för vidsträckt. Presscensuren var så gott som oinskränkt och omfattade icke blott utrikespolitiska och militära angelägenheter, utan även rent inrikespolitiska sådana — där man nu verkligen allenast nöjde sig med preventiv censur och icke såsom den engelska »Dora»-lagen t. o. m. gav regeringsmyndigheten befogenhet att sönderslå eller oskadliggöra tryckerimaskinerna. Även inskränkningarna i församlingsfriheten överskredo på många håll, särskilt i Tyskland och Frankrike, säkerligen det för ändamålet nödvändigas gränser. I nu nämnda avseende vidlåder vissa olägenheter särskilt det tidigare anglosaxiska systemet. Då dylika lagstiftningsakter givetvis föreläggas representationen först i det ögonblick, då de omständigheter, som motivera desamma, redan äro förhanden, föreligger särskilt i parlamentariskt styrda stater den faran, att regeringen under utnyttjande av den psykologiska överraskningens moment i hastigheten avtvingar representationen långt större maktbefogenheter än denna vid närmare eftertanke skulle varit sinnad att bevilja. Påtagliga exempel på en dylik efterföljande »bondånger» inom representationen kommo ock under världskriget flerstädes tillsynes, så t. ex. i Schweiz, varest nationalförsamlingen i krigets första dagar åt förbundsrådet inrymde befogenheter för obestämd tid, som den sedan förgäves strävade att återtaga. I England medförde den ovannämnda »Dora»-lagen

t. o. m. intrång i den för engelsk medborgarfrihet som grundläggande erkända Habeas-Corpus-akten.¹

Den kontinentala metoden för suspendering av de medborgerliga friheterna erbjuder i detta hänseende åtminstone *den* möjligheten till större garanti, att lagstiftaren blir i tillfälle att på förhand noggrannare avväga, huru mycket därav som för dylika exceptionella fall verkligen bör offras. Men detta system kräver ock med nödvändighet, att det noggrant tillses, att förutsättningarna för en proklamering av dylika belägrings- eller krigstillstånd i lagen omgärdas med så stora kauteler, att missbruk därav icke lätteligen kan äga rum. I den tyska riksförfattningen av 1919, § 48, medgavs det presidenten att, låt vara provisoriskt, suspendera de medborgerliga frihetsrättigheterna, så snart »die öffentliche Sicherheit und Ordnung *erheblich* gestört oder *gefährdet* wird», vilken bestämmelse tydligen var alldeles för obestämd och just till följd av denna sin obestämdhet spelade en ganska väsentlig roll vid hela författningens slutliga genombrytande. Vidare bör denna befogenhet till ingripande från statsmakternas sida helt förbehållas åt eller — om den inrymmes åt underordnade förvaltningsmyndigheter — i allt fall strängt kontrolleras av den centrala regeringsmyndigheten. Eljest hamnar man lätteligen i ett tillstånd, varigenom rättsskyddet för medborgarfriheten även på denna väg förflyktigas. Huru långt man på denna väg kunde komma, därpå erbjöd det forna ryska tsardömet ett slående exempel. Utåt, gent emot det västra Europa, ville ju detta tsardöme gärna pråla med en, åtminstone i den yttre formen västerländsk rättsordning. Man hade sina moderna, ganska genomarbetade processförfordningar, man utarbetade en ny strafflag och kunde till och med stoltsera med att i densamma föreslå dödsstraffets avskaffande. Man hade ock skapat ett ingalunda alldeles undermåligt domarestånd. Men bakom denna till synes moderna rättsapparat verkade förvaltningsrättsliga befogenheter, som till stor del illuderade densamma. Genom de befogenheter att proklamera en hel serie av dylika, varandra till intensiteten överträffande »tillstånd», skyddstill-

¹ Suspensioner av Habeas-Corpus-akten ha dock även tidigare vid flera tillfällen förekommit, så särskilt — liksom under världskriget — i fråga om Irland. F. n. synes nationalitetsstriden i Ulster ha föranlett en suspension av nämnda akt för denna landsändas del.

stånd, förstärkt skyddstillstånd, beläringstillstånd och krigstillstånd, vilka i fråga om de lägre graderna även lagts i händerna på underordnade administrativa myndigheter, t. ex. generalguvernörerna, och redan i sina lägre grader medförde allvarliga rubbningar i det normala rättssystemet, samt genom ett energiskt utnyttjande av dessa möjligheter, kunde man under de sista decennierna av tsardömet bestånd sägas hava förverkligat ett rättstillstånd, i vilket dylika undantagsförhållanden utgjorde så att säga den normala formen för statslivets sätt att funktionera, i det att så gott som i varje ögonblick dylika undantagstillstånd voro gällande i ett flertal ryska guvernement. I nu nämnda hänseende har man i de nyare författningarna sökt träffa vissa försiktighetsmått. I den tyska riksförfattningen av 1919 uppräknades sålunda (i art. 48) noggrant de medborgerliga friheter, vilka på dylikt sätt kunde suspenderas. Befogenheten att fatta dylika beslut tillkom rikspresidenten. Men han var skyldig att därom underrätta riksdagen; och på dess begäran skulle dessa hans åtgärder åter annulleras. Endast undantagsvis ägde de särskilda delstaternas regeringar en dylik myndighet; och dessa deras åtgärder kunde på begäran av rikspresidenten eller riksdagen åter försättas ur kraft. Icke ens dessa försiktighetsmått visade sig emellertid för ändamålet tillräckliga. Det avgörande är givetvis, att själva *förutsättningarna* för dylika åtgärders företagande äro i författningen strängt begränsade. För andra fall än krigstillstånd eller ett utbrutet omfattande inre uppror borde de knappast komma i fråga.

Här i Sverige har ifrågavarande problem icke alls i lagstiftningen beaktats. Vår rätt känner icke något proklamerande av beläringstillstånd eller krigstillstånd i nu angiven mening¹, oaktat det hos oss måste bli förenat med stora vanskligheter att på laglig väg genom en *lex in casu* med nödig snabbhet göra än så behövliga intrång i en så starkt kringgärdad medborgerlig frihet som tryckfriheten. De ändringar, som år 1915 vidtogos i tryckfrihetsförordningen för att vid krigstillfälle

¹ Det proklamerande av belägrings- eller krigstillstånd för landfästning m. m., som förekom i K. K. ²²/₈ 1914 hade alls icke någon sådan betydelse. Dess verkningar, som i författningen icke angävos, voro, fränsett dess betydelse för utlännings rätt att uppehålla sig inom dylik fästnings skyddsområde (se K. K. ²⁰/₂ 1915, § 22) allenast av militär-administrativ natur.

säkerställa landets försvarsintressen, voro nämligen, såsom av justitieministern framhölls redan vid förslaget öfverlämnande, ingalunda betryggande. Utan en, låt vara noggrant kontrollerad, preventiv censur lärer intet modernt krig kunna genomföras. En dylik situation skulle därför under givna förhållanden säkerligen hos oss med nödvändighet framtinga grundlagsbrott. Systemet har hittills kunnat bestå, emedan vi sedan 1809 knappast fått i verkligheten pröva på de utomordentliga förhållanden, varom här är fråga. Och redan under de förhållanden, som den utrikespolitiska världskrisen under åren närmast efter tillkomsten av 1809 års författning framkallade, ledde förefintligheten av denna lucka i vårt rättssystem till ett grundlagsbrott, i det att den s. k. indragningsmakten etablerades utan iakttagande av de regler som för intrång i tryckfriheten enligt grundlagens bud voro erforderliga. Skulle krig eller revolution i framtiden på allvar hålla sitt intåg i vårt land, återstode sannolikt, vad angår tryckfriheten, för en svensk regering heller ingen annan väg än denna.

Men detta är icke någon tilltalande eller i en modern stat riskfri väg. Jag tillåter mig att i detta sammanhang erinra om några tänkvärda ord, som en framstående svensk rättslär, Christian Naumann, vid ett tillfälle år 1884 uttalade angående behovet för den moderna staten att i tid beställa om sitt hus: »Det vore en ovis lagstiftare, som vare sig ifråga om privat eller offentlig rätt förutsatte, att tiderna alltid skola förbliva fredliga och lugna, att medborgare av en eller annan klass alltid med sans skulle begagna de rättigheter han givit dem och därför uraktläte att för dessa rättigheters utövande ställa sådana skrankor, som omtanke om andra medborgares väl och i allmänhet statens ändamål kräver. Andra tider kunna komma, då politiska eller sociala stormar gå över land och rike och splittra medborgarna i partier, som ömsesidigt söka bekämpa varandra samt därvid använda medel, vilka icke alltid äro aktningvärda.»¹

Av en viss betydelse för medborgarfrihetens tryggande är slutligen ock anordnandet av de rättsliga former, enligt vilka den enskilde medborgaren kan reagera mot orättmätiga intrång

¹ Se Naumanns Tidskrift 1884 s. 259.

i hans rättssfär från de underordnade statsorganens sida, huruvida t. ex. prövningen av besvär över ett sådant obehörigt intrång är förlagd till överordnad administrativ myndighet eller till de allmänna domstolarna (såsom fallet principiellt är i England) eller till särskilda, för bl. a. detta ändamål inrättade myndigheter (de s. k. förvaltningsdomstolarna i vissa kontinentala stater). I de båda sistnämnda fallen kunna givetvis garantierna för en självständig och opartisk prövning vara större. Värdet av dylika anordningar är dock relativt. I ett land som Sverige, varest de centrala förvaltande myndigheterna sedan gammalt ägt ett stort mått av självständighet gent emot den högsta regeringsmyndigheten, har man utan större olägenheter kunnat reda sig med den förstnämnda anordningen. Endast för dylika måls prövning i högsta instans har man numera (sedan 1909) hos oss inrättat en högsta särskild förvaltningsdomstol, Regeringsrätten. Och synpunkten var därvid icke i första rummet något behov av förstärkt rättssäkerhet för den enskilde medborgaren, utan huvudsakligen att minska den högsta regeringsmyndighetens arbetsbörd.

Är det däremot fråga om att utkräva straff å underordnade samhällsorgan för obehörigt intrång i den enskilde medborgarens frihetssfär, är det i regel de allmänna domstolarna, det tillkommer att träffa avgörande angående dylika yrkanden. I detta hänseende lider den enskilde medborgarens frihet emellertid ett väsentligt intrång i sådana länder, som upprätthålla den regeln, att för sådant åtals anställande erfordras samtycke av överordnad administrativ myndighet. Härigenom blir denna i tillfälle att hålla sin skyddande hand över sina egna underordnade och eventuellt tillförsäkra dem strafflöshet för deras åtgärder. Detta system kan, särskilt om även prövningen av besvär över de underordnades ämbetsåtgärder i övrigt ligger i dessa överordnade organs händer, lätt leda till fullständig rättslöshet för den enskilde medborgaren gent emot statsmakten. Detta system var det ock, som var det rådande inom det forna ryska tsarriket.¹ Men samma system infördes märkligt nog även i revolutionens Frankrike år 1799 och var där gällande ända till 1870. I skarp motsättning härtill står det

¹ Under Bobrikoff-epoken infördes även i Finland en förordning, enligt vilken det för åtals anställande mot en ämbetsman erfordrades samtycke av den myndighet, som utnämnt honom.

engelska systemet, som principiellt tillåter enskild medborgare att vid domstol föra talan om ansvar för alla obefogade ämbetsåtgärder. Hos oss infördes i detta hänseende redan före tillkomsten av 1809 års statsskick genom Kungl. Förklaringen d. 23 mars 1807, p. 40, en regel, som visserligen enligt nämnda författning egentligen avser domares ämbetsfel, men av rättstillämpningen utsträckts till att gälla ämbetsmän överhuvud, vilka för sina förseelser ha att i första instans svara inför Hovrätt eller Högsta domstolen (d. v. s. flertalet högre ämbets- och tjänstemän), och enligt vilken den enskilda part, som förmenar sig vara förorättad genom en obehörig ämbetsåtgärd allenast äger anmäla förhållandet för Hovrätt eller den högsta åklagaremyndigheten i riket (justitiekanslern) samt det ankommer på dessa myndigheter att bestämma, huruvida åtal vid domstol skall äga rum. Efter tillkomsten av justitieombudsmannainstitutionen i 1809 års regeringsform, vilken enligt dess 97 § tillagts samma befogenheter som justitiekanslersämbetet, kan dock denna organisationsform hittills icke sägas ha medfört någon minskning i den enskilde medborgarens rättssäkerhet gent emot statsmakten, så mycket mindre som den enskildes åtalsrätt ej på något sätt är begränsad gent emot övriga, lägre förvaltningsorgan.¹

*
*
*

Kasta vi nu en blick tillbaka på vad här ovan framlagts, kan man ej sluta ögonen för att det problem, som här diskuterats, i stort sett hittills fått sin lyckligaste och allsidigaste

¹ En under alla förhållanden tillräcklig rättslig garanti erbjuder naturligen denna anordning icke. Det kan givetvis tänkas, att under förhållanden, då ett starkt partiblock behärskar så väl riksdag som regering, både justitiekanslerns (som är förtroendeämbetsman) och (den av samma partiblock valde) justitieombudsmannens arm komme att förlamas, då det gällde att inskrida mot av en regering föranledda obehöriga administrativa ingrepp mot enskilda medborgare. Den högsta formen av garanti erbjuder givetvis den engelska regeln. Den är ock upptagen även i sådana länder, som, i motsättning till vårt eget, eljes icke tillerkänna målsäganden en egen åtalsrätt. Behovet av ett dylikt förstärkt rättsskydd kan emellertid icke hos oss sägas föreligga, så länge den för vårt land specifika, allmänna grundsatsen om de egentliga förvaltningsämbetsmännens, ej blott domarnas, oavsättlighet, förlänar en hög grad av självständighet åt de underordnade statsorganen.

lösning i den stora republiken på andra sidan Atlanten. Därstädes är det *rättsliga* skyddet för medborgarfrihet och rätts-säkerhet gent emot statsmakten ojämförligt mera effektivt än i alla andra stater på vår jord. Slagskuggor finnas såsom ovan är påpekat även där. Men de ligga egentligen utanför det här diskuterade problemet. Författningens stelhet och oböjlighet är såsom ovan framhållits en sådan. En annan dylik är den brist på rättsskydd för även de mest elementära rättigheter gent emot laglöshet från andra medborgares sida, som föreligger i och med den s. k. lynch-justicen.¹ I senaste tid, liksom f. ö. även tidigare, synes denna t. o. m. ha kommit till användning för att illudera även en så viktig medborgarfrihet som tryckfriheten. Där man icke på något annat sätt kan komma till rätta med en misshaglig tidning, kan ju samma mål uppnås genom att helt enkelt organisera »a mob», som strafflöst tillåtes att förstöra tryckerilokalerna. Men även denna slagskugga ligger på sidan om det förevarande ämnet och bottnar i helt andra brister i det amerikanska rättssystemet.²

Vad Sverige beträffar kan det även med skäl sägas, att skyddet för medborgarfriheten sedan gammalt varit högeligen effektivt, då ju vårt författningssliv så gott som alltid kännetecknats av en verklig maktfördelningsgrundsats i fråga om lagstiftningen. I det ögonblick, då den parlamentariska demokratien på allvar även hos oss hållit sitt intåg, blir förhållandet otvivelaktigt icke detsamma. Läget är i själva verket *rättsligen* sett sämré än i andra oss omgivande demokratier. Vi ha förlorat det gamla, på den konstitutionella monarkiens grundval fotade säkerhetssystemet, men vi ha icke i stället fått de garantier som man på andra håll uppbyggt gent emot godtycke och maktmissbruk t. ex. i form av krav på kvalificerade majoritetsbeslut eller allmän folkomröstning för viktigare frågors avgörande. Man kunde ju visserligen i detta sammanhang vilja peka på England såsom föredöme, varest garantierna i dylikt hänseende äro än mindre. Men i så fall gör man sig skyldig till det viktiga förbiseendet, att den verkliga demokratien i dess fulla omfattning införts i England först genom 1918 års parlamentsvalreform. Att draga några slutsatser om huru det

¹ Jfr härom min art. Lynchlag i Nord. Familjebok, 2:a uppl.

² Se ang. dessa spörsmål närmast föregående uppsats i denna bok.

engelska systemet kommer att funktionera under en verklig demokrati är tydligen ännu alldeles för tidigt.

De garantier vårt svenska samhälle i förevarande hänseende ännu äger ligga på ett helt annat område, det förvaltningsrättsliga. I frånvaron av en starkt utbildad centralisation inom statsförvaltningen, i det underordnade myndigheter i stor utsträckning äga självständigt avgöra vissa ärenden; i frånvaron av grundsatsen att en överordnad myndighet kan av egen maktfullkomlighet *intercedera* d. v. s. av eget initiativ lägga sig i de ämbetsåtgärder, som en underordnad ämbetsmyndighet har att företaga, och föreskriva honom, huru han därvid har att handla; i tillvaron av den för Sverige karakteristiska grundsatsen, att icke blott domarna, utan i regel även den egentliga statsförvaltningens ämbetsmän icke kunna utan dom och rannsaking avstås från sina ämbeten; och kanske allra främst i tillvaron av den i Tryckfrihetsförordningen inskrivna, för Sverige unika förvaltningsrättsliga grundsatsen om ämbetshandlingars offentlighet, med rätt för varje medborgare att om deras innehåll taga kännedom¹, äga vi i viss mån lika många sköldar mot att ett eventuellt godtycke eller benägenhet för maktmissbruk hos den högsta regeringsmyndigheten skall kunna genomsyra statens verksamhet i det hela. Men redan den omständigheten att dessa skyddsvärn i väsentliga delar ligga på ett författningslivet underordnat område, det förvaltningsrättsliga, ger vid handen att det rättsliga skydd de giva juridiskt sett är relativt svagt. De kunna småningom nötas bort under den fortgående författningsutvecklingen; och i själva verket kan en dylik utvecklingsprocess i vissa hänseenden, t. ex. i fråga om ämbetsmännens oavsättlighet, redan sägas vara påbegynt.²

¹ Till jämförelse må erinras om att i Frankrike icke ens de utlåtanden, som till en minister avgivas av Conseil d'État över till detsamma hänskjutna ärenden, äro i denna mening offentliga.

² Ett annat exempel erbjuda ock de enligt uppgift på senare tid, särskilt under världskriget, förekommande skrivelserna från enskilda regeringsledamöter till underlydande statsorgan med uppmaningar att på visst sätt förfara, exempelvis till åklagare att iakttaga återhållsamhet i fråga om åtal för vissa slags brott, till Konungens Befallningshavande att iakttaga återhållsamhet i fråga om åläggande av tvångsarbete. Därest dessa hänvändelser ske i privata former illudera de även grundsatsen om ämbetshandlingars offentlighet. Detsamma är givetvis förhållandet i fråga om den ovan (s. 194) omtalade »hemliga, muntliga» ordern till Generalpoststyrelsen.

Men icke på lagar och rättsregler allenast kommer det här dock ytterst an. Folkets egen nationalkaraktär och rättsuppfattning, dess vilja att värna om medborgerlig frihet är det, som här ytterst avgör. Och i detta avseende företer det svenska folkets långa historia, trots alla de många skiftningarna på författningens område i övrigt, en osedvanlig homogenitet. Det förefinnes onekligen en viss olikhet i detta hänseende mellan vårt svenska folk och t. ex. det ryska. Och vilken olikhet råder t. ex. icke i detta hänseende även mellan det Karolinska enväldets Sverige och det franska enväldet under *l'ancien régime!* I Frankrike hörde godtyckliga häktningar, godtyckliga nattliga husundersökningar under vissa tider snart sagt till ordningen för dagen. I Sverige däremot ligger enväldets tyngdpunkt i förevarande hänseende snarast i en energisk strävan att tillhålla de underordnade samhällsorganen att noggrant rätta sig efter gällande lag. Ingen har väl mera energiskt än konung Karl XI verkat för att skapa en omutlig ämbetsmannakår, strängt hållande sig inom lagens gränser i sin maktutövning mot rikets innebyggare. Och vågar man icke hoppas att de urgamla traditioner, varom här är fråga, skola kunna bevara sin livskraft, även om en tid kommer, då ett nytt envælde på allvar gör sitt intåg i svenskt statsliv — måhända även det blott som en övergående utvecklingsfas.

Ty i en punkt råder nu en gång en likhet hos allt mänskligt, hos den moderna kulturmänniskan likaväl som hos den mest primitiva, ja, den förhistoriska människan. Förr eller senare vänder hon sig till nya gudar — makter eller idéer, av vilka hon väntar stöd och hjälp på den vanskliga vandringen genom jordelivets dalar, sedan hon genom egna erfarenheter eller egen kortsynthet förlorat tron på de gamla. Rättsvetenskapens målsmän ha såsom sådana i en dylik utvecklingsprocess ingen annan uppgift att fylla än att söka upprätthålla sambandet mellan gångna tiders erfarenheter och mödor samt nuets strävanden och söka något förlänga perspektivet för bedömandet av »det som sker i det som sker».

NÅGRA RANDANMÄRKNINGAR RÖRANDE MEDBORGARFRIHETEN I FÖRENTA STATERNA.¹

(1931.)

När amerikanen prisar sitt land som det stora frihetslandet, är det icke frågan om den enskilde medborgarens rättskydd gent emot övergrepp från andra medborgares sida, som han främst har i tankarna. I detta avseende är skyddet för medborgarna snarast mindre effektivt än vad förhållandet är i andra stora ledande kulturstater.² Då han använder denna beteckning för sitt land, syftar han främst på det grundmurade skydd, som den enskildes rättssfär i kraft av konstitutionen åtnjuter gent emot obehörigt intrång från statsmakernas sida. Han pekar på vad han kallar »the bill of rights», de första tio, redan kort efter konstitutionens tillkomst antagna tilläggsartiklarna till densamma, vilka icke blott uppdraga mycket vida gränser för den enskildes frihetssfär gent emot statsmakten, utan även, på grund av domstolarnas effektivt utövade och numera, rättsligt sett, obestridda kompetens att pröva även de av kongressen stiftade lagarnas materiella grundlagsenlighet, äga en väsentligt större bärkraft och räckvidd än vad med liknande stadganden i andra kulturländers författningar, åtminstone intill senaste tid, varit fallet. Dessa tilläggsartiklar gå sålunda icke, såsom t. ex. § 16 i vår Regeringsform, allenast ut på att bereda den enskilde rättsskydd mot åtgärder från den verkställande maktens sida utan stöd av »lag» eller »laga stadgar»; de skapa även ett effektivt rättskydd gent emot kongressen, den lagstiftande makten själv,

¹ I Festskrift, tillägnad Presidenten E. T. Marks von Württemberg.

² Se härom ovan s. 114 ff.

medan — såsom amerikanarne plägat uttrycka saken — liknande bestämmelser i andra staters författningar intill senaste tid reellt sett knappast inneburit någonting mera än ett slags »råd» till lagstiftaren.

Är detta frihetspalladium i amerikanskt statsliv lika fast och orubbligt, som då det för snart halvt annat århundrade sedan infogades i dess författningsbyggnad? Frågan skall här upptagas till behandling allenast från en särskild synpunkt, vid vars genomförande jämförelsen med ett annat mäktigt republikanskt statsväsen, den romerska republikens, kan anses äga ett visst intresse. I själva verket erinra dessa båda republikanska statsväsen i flera hänseenden icke så litet om varandra. Ej blott i fråga om vissa grundläggande drag i deras yttre utvecklingshistoria. Grundade under politisk emancipation från en främmande statsmakts herravälde, vars kulturtraditioner de dock i mycket bevarat, utvecklades båda dessa statsbildningar från en relativt oansenlig början småningom till en hela det samtida statssystemet överskuggande makt. Även till sin inre struktur erinra de i mångt och mycket om varandra. De erbjuda båda de främsta historiska exemplen på en under sekler genomförd och upprätthållen republikansk maktfördelning inom staten, ehuru denna i den klassiska republikens Rom icke uppbyggs enligt någon på förhand uttänkt målmedveten plan, utan närmast framgått såsom ett resultat av de politiska kraftmätningarna från fall till fall; medan den i Förenta Staterna övervägande, ehuru icke helt och hållet — så t. ex. icke i fråga om domaremaktens kontroll över lagstiftningen — skapats genom »riksfädernas» målmedvetna grundlagsverk. Även i fråga om detaljerna i denna maktfördelning finnas vissa påtagliga paralleller. Så t. ex. erinrar den nord-amerikanska senatens grundlagsenligt utövade makt över utrikespolitiken icke så litet om den romerska senatens makt över dessa frågor, vilken enligt Polybios' klassiska skildring av den romerska republikens maktbalanssystem¹ utgjorde ett så viktigt element i upprätthållandet av maktfördelningen inom densamma.

Ett skydd för medborgarfriheten förefanns även inom denna romerska republik, ehuru av en helt annan art än i den amerikanska. Förutom i den verkställande maktens uppdelning

¹ I Bok VI, kap. 11—18.

på dubbel-magistraturer med inbördes *ius intercedendi*, bestod det främst i rätten för den enskilde medborgaren att i fråga om avgöranden, som gingo å liv eller medförde allvarligare för-mögenhetsstraff, från den dömande myndighetens beslut vädja till folkförsamlingens avgörande (*ius provocandi*), samt i de av folket valda folktribunernas rätt att intercedera mot d. v. s. omintetgöra den rättsliga verkan av statsåtgärder, som de ansågo rättstridiga eller olämpliga. Men om ock detta medborgarskydd i den romerska republiken till arten var ett annat, föreligger dock även i förevarande avseende en parallell mellan dessa båda statsväsen med hänsyn till de vanskligheter, som mött i fråga om dessa skyddsgarantiers upprätthållande under tider, kännetecknade av starka påfrestningar på statsmakten. Redan i den äldre romerska republikens statsförfattning ingick såsom ett element en rättslig möjlighet för konsulatets innehavare¹ att i tider av inre eller yttre konflikter för viss kortare tid konstituera en extraordinär maktbefogenhet under namn av diktatur, genom vars upprättande såväl den enskilde medborgarens provokationsrätt som magistraturers och folktribuners *ius intercedendi* bortföll. Med tiden kringkars dock denna dess rättsliga innebörd såväl i fråga om den enskilde medborgarens provokationsrätt, som i fråga om folktribunernas *ius intercedendi*; och efter den avgörande utrikespolitiska kraftmätningen under andra puniska krigets dagar synes den romerska republiken länge icke ha erfårit något behov av dylika extraordinära maktbefogenheters konstituerande. Först under inflytandet av den påbegynta inre kampen mellan plutokrati och egendomslösa återupplivades institutet under växlande benämningar i hela sin ursprungliga styrka, men tillika ock i andra former, vanligen genom direkt delegation från folkförsamlingen, stundom från senaten. Detta delegerande av extraordinära maktbefogenheter föll emellertid utom författningens ram.² Såsom rättsgrund därför kunde i verkligheten allenast åberopas de tvångslägen, som skapades dels genom de inre samhällsstriderna, dels av det prokonsulariska imperiets på yttre krigisk maktutveckling grundade övermäktiga inflytande.

¹ Jfr härom MOMMSEN: Abriss des römischen Staatsrechts, 1907, s. 162.

² MOMMSEN: a. a. ss. 126, 231; jfr i svensk litteratur: SUNDÉN: De romerska antikviteterna, 1925 s. 138.

³ Se härom MOMMSEN a. a. ss. 188, 231.

Utvecklingen inom Förenta Staternas konstitution utvisar vissa liknande särdrag. »I krigstid», säger James Bryce redan i den första upplagan av sin berömda *American Commonwealth*, »svälla presidentens maktbefogenheter ut över konstitutionens gränser»; och han kunde ha tillagt, ehuru han synes ha försiktigt förbigått det grannliga ämnet: i krigstid svälla även kongressens maktbefogenheter ut över konstitutionens gränser.

Trenne anstormningar mot den grundlagsskyddade medborgarfriheten ha hitintills ägt rum i Förenta Staternas statsliv; och de ha gått fram med stigande styrka. Första gången under de av de franska revolutionskrigen framkallade förvecklingarna genom *Sedition Act* av år 1798, vilken gjorde ett mycket vidsträckt intrång i den amerikanska medborgare genom konstitutionen tillförsäkrade yttrande- och tryckfriheten genom att bl. a. i stor utsträckning bestraffa klandrande omdömen angående landets styrelse, kongress eller president. Denna lags antagande ledde emellertid till utomordentligt energiska protestresolutioner från enskilda unionsstaters legislaturer och till fullständig undergång för det politiska parti, som genomfört densamma. Andra gången skedde det under inbördeskriget, då främst i form av det författningssenliga häktningsskyddets suspenderande i vidsträckt omfattning, samt i form av civila medborgares lagförande och dömande inför krigsrätter (utan jury), även detta i strid med konstitutionens föreskrifter. Och även då mötte stark opposition från såväl allmänhetens som myndigheters sida. Tredje gången skedde det vid Förenta Staternas inträde i världskriget. Och anloppet var i detta fall ur flera synpunkter särskilt märkligt. Dels sträckte sig detsamma vida längre än vid föregående tillfällen; dels var oppositionen från allmänhetens sida denna gång betydligt svagare; dels inskränkte man sig denna gång icke till att göra blott tillfälliga rubbningar i det konstitutionella samhällsskicket. På vissa punkter har detsamma efterlämnat förblivande spår i Förenta Staternas lagstiftning.

Jag skall här inskränka mig till att skärskåda allenast en sida av denna anstormning. Den rör den sida av medborgarfriheten, som hos oss räknas som den yppersta av alla, nämligen tryckfriheten. Första tilläggsartikeln i Förenta Staternas konstitution stadgar bl. a.: »Congress shall make no law — — abridging the freedom of speech or of the press.» Då Förenta

Staterna inträdde i världskriget antog kongressen den 15 juni 1917 den s. k. *Espionage Act*, vars kap. 30, title I, § 3, utsatte straff av böter intill 10,000 dollar eller fängelse upp till 20 år för »den som, medan Förenta Staterna befinner sig i krig, uppsåtligen lämnar eller fortsprider falska meddelanden i avsikt att hindra Förenta Staternas stridskrafter operationer eller dessas framgång; eller som, medan Förenta Staterna befinner sig i krig, uppsåtligen orsakar eller söker orsaka insubordination, trolöshet, myteri eller vägran av tjänsteplikt inom dess stridskrafter, eller uppsåtligen motarbetar eller söker motarbeta Förenta Staternas rekryteringsorganisation och dennas verksamhet till skada för Förenta Staterna.»¹ Samma lag stadgade därutöver, att publikationer, som genom sitt innehåll kränkte nu angivna stadganden, icke skulle genom postverket distribueras. Något domstolsbeslut erfordrades icke härför. Postverkets myndigheter ägde därom besluta; och den enskilde åtnjöt ingen annan garanti än att han kunde hos domstol söka utverka föreläggande (*injunction*) för vederbörande postala myndighet att upphäva befodringsförbudet, därest domstolen fann detsamma olagligt. Ännu större blevo inskränkningarna, då denna *Espionage Act* efterföljdes och ersattes av en annan med samma namn, stundom kallad *Sedition Act*, av den 16 maj 1918. Denna lag utvidgar den nyssnämndas stränga straff till att gälla bl. a. även 1) »den som, medan Förenta Staterna befinner sig i krig, gör något eller säger något i avsikt att motverka försäljningen av Förenta Staternas obligationer eller andra dess säkerheter eller upptagandet av lån genom Förenta Staterna eller för dess räkning, därest detta icke sker i form av ett bona fide givet, icke trolöst råd till en penningplacerare»; 2) »den som, när Förenta Staterna befinner sig i krig, uppsåtligen yttrar, trycker, skriver eller publicerar något trolöst, profanerande, plumpt eller smädligt uttryckssätt angående Förenta Staternas styrelseform, författning, militära stridskrafter, flagga eller uniformer, eller något uttryckssätt, som är avsett att i andras ögon nedsätta något av dessa föremål»; 3) »den som uppsåtligen yttrar, trycker, skriver eller publicerar något uttryckssätt, avsett att egga, framkalla eller uppmuntra till motstånd mot Förenta Staterna eller främja dess fienders

¹ Lagtexten återgiven efter dess i Harvard Law Review Vol. XXXII s. 961 n. 91 publicerade engelska lydelse.

intresse»; 4) »den som på dylikt sätt eggjar till eller förordar någon produktionsminskning inom landet av föremål, som äro nödvändiga eller väsentliga för ett krig, i vilket Förenta Staterna är invecklat, i avsikt att genom sådan minskning hämma eller hindra Förenta Staterna i krigets fullföljande»; 5) »den som uppsåtligen förordar, förkunnar, försvarar eller framkastar idén om någon av de åtgärder, som ovan uppräknats»; samt slutligen 6) »den som i ord eller handling understödjer eller gynnar någon nations sak, med vilken Förenta Staterna är i krig, eller i ord eller handling träder i opposition mot Förenta Staternas sak i detsamma».¹ Postbefordringsförbudet för tryckta publikationer undergick därjämte en häremot svarande utvidgning.

Ovannämnda lagstiftning ter sig ju något egendomlig i ett land, vars konstitution förbjudit kongressen »att stifta någon lag till inskränkning i talets eller pressens frihet». Enligt denna lagstiftning kunde man, såom erfarenheten visade, bliva anhållen och ådömd avsevärda frihetsstraff, därför att man å en restaurant till en bekant yttrat: »Jag undrar, om vi verkligen skola kunna besegra tyskarna i det här kriget?»

Men unionsdomstolarna äro ju i Förenta Staterna kontrollanter över att kongressen icke i sin lagstiftning överskrider konstitutionens gränser. På tvenne olika sätt blevo de även i tillfälle att taga befattning med tillämpandet av nämnda lagstiftning i vad angår tryckfriheten, nämligen dels då straffansvar yrkades mot någon för en tryckt publikation ansvarig på grund av att dess innehåll kränkte lagens bestämmelser, dels då någon utgivare av en tryckt publikation, för vilken vederbörlig postal myndighet meddelat befordringsförbud, vände sig till domstol med begäran om föreläggande för vederbörande myndighet att upphäva förbudet. Huru fullgjorde domstolarna i förevarande fall denna funktion?

Därvid är först och främst att framhålla, att den *senare* Espionage Act (av 1918) var tillämplig under så kort tid, att grundlagsenligheten av densamma icke synes ha kommit att underkastas någon prövning av Förenta Staternas högsta domstol.² Vid stilleståndets inträde synes på grund av densamma

¹ Lagtexten återgiven efter dess i Harvard Law Review a. st. s. 969 n. 131 publicerade engelska lydelse.

² Se härom samt delvis ock för det följande en uppsats av ZECHARIAH CHAFEE

anhängiggjorda mål ha nedlagts, liksom benådning i stor utsträckning ägde rum i fråga om redan ådömda straff. Å andra sidan är emellertid att märka, att denna lag icke utgör någon temporär, allenast för världskrigets dagar skapad lagstiftning. Nämnda lag är en lag med bestående kraft för framtiden, som automatiskt träder i tillämpning, därest Förenta Staterna invecklas i krig, och är i så måtto av vida större betydelse än något av de tidigare gjorda anloppen mot amerikanska medborgares i konstitutionen grundade fri- och rättigheter. Huvudintresset kom emellertid under världskriget att koncentrera sig på tillämpningen av *Espionage Act* av år 1917.

Då det gällt att juridiskt rättfärdiga ovan nämnda lagstiftning, möter först och främst en redan tidigare framställd och delvis även tillämpad, men först under världskriget fullt utbildad statsrättslig teori, nämligen teorien om »the war power», enligt vilken kongressens maktbefogenheter *på grund av konstitutionens egna bestämmelser* i krigstid svälla ut över konstitutionens gränser. Denna teori är uppbyggd på konstitutionens art. I, sections 11—12, enligt vilka kongressen har befogenheten att förklara krig, samt att upprätta och underhålla armé och flotta, och samma art., section 18, enligt vilken kongressen även äger makten att »stifta alla lagar, som äro nödvändiga eller lämpliga för att bringa förutnämnda befogenheter till verkställighet». Och argumenteringen går ut på, att den kongressen tilldelade befogenheten att förklara krig även måste anses implicera »befogenheten att föra krig», samt att därför ock det sistnämnda stadgandet åt kongressen inrymmer en befogenhet att stifta jämväl alla lagar, som äro »nödvändiga eller lämpliga för krigets förande», oberoende av om denna dess befogenhet skulle komma i strid med konstitutionens bestämmelser i övrigt. Ur denna kongressens »war power» härledes sedan en befogenhet för kongressen att till den verkställande makten delegera icke blott sådana befogenheter, som enligt konstitutionen eljest icke tillkomma densamma, utan även sådana befogenheter, vilkas utövning skulle stå i direkt strid med i konstitutionen i övrigt givna föreskrifter.¹ I grunden

J:R: Freedom of speech in war time, i Harvard Law Review, Vol. XXXII, 1918—1919, s. 932—972.

¹ Jfr härom i svensk litteratur senast TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget, Malmö 1930 s. 160 ff.

har emellertid denna »war power»-teori lika litet stöd i Förenta Staternas författning, som de av de romerska Comiterna under republikens senare tid upprättade diktaturena hade i Roms nedärvda statsförfattning. Rent juridiskt sett lär det vara obestriddt, att den icke är förenlig med andra stadganden i Förenta Staternas författning. Sålunda äro redan i de föregående stadgandena i art. I, till vilka section 18 hänvisar, vissa inskränkningar gjorda i kongressens maktbefogenheter, vilka omöjligen kunna anses upphävida genom den generella klausulen i sistnämnda section. Det stadgas t. ex. i dessa bl. a. att bevilningar för arméns underhåll icke få ske för längre tid än två år, att åt de särskilda delstaterna skall reserveras utnämningen av statsmilisens officerare och att bestämma angående dennas utbildning, även då den av kongressen tages i anspråk för Förenta Staternas behov, vilka stadganden äro oförenliga med den uppfattning av stadgandet i section 18, att kongressen skulle vara befogad att stifta alla lagar, som kunna anses nödvändiga eller lämpliga »för krigets förande». Endast med tveksamhet ha ock tidigare Förenta Staternas unionsdomstolar givit sin anslutning till denna teori. Ännu i en dom av 1866 har majoriteten av dess högsta domstol tydligen *icke* anslutit sig till densamma.¹ Men redan i en dom av 1870 gav den densamma sin anslutning med avseende å vissa under inbördeskriget antagna lagar, åtminstone i så måtto, att de högsta organens »war power» icke ansågs underkastad några uttryckliga begränsningar i konstitutionen. Och under världskrigets dagar synas domstolarna allmänt ha utgått ifrån en dylik maktbefogenhets förhandenvaro.² Men detta kan icke föranleda ett annat statsrättsligt bedömande av läget. Liksom förhållandet var i den senare romerska republiken, innebär detta diktaturens framträngande i den nordamerikanska republiken en rubbning i den dittills bestående författningen. Den är — för att använda en känd statsrättslig terminologi — en »Verfassungswandlung».

Men även med en dylik utgångspunkt är rättsläget inom Förenta Staterna i förevarande hänseende långt ifrån klarlagt. Att utlägga ovannämnda grundsats på sådant sätt, att *alla* konstitutionens bestämmelser i krigstid skulle kunna av kon-

¹ Se ang. denna dom Harvard Law Review s. a. st. 956 n. 77.

² TINGSTEN a. a. s. 161—162.

gressen suspenderas, läser icke kunna utgivas såsom gällande statsrätt i Förenta Staterna. I de politiska debatterna inom kongressen under världskriget rörande diverse s. k. »fullmaktslagar» framhölls även från auktoritativa anhängare av »war power»-teorien, att kongressen icke kan äga makt att i krigstid »avskaffa de enskilda delstaternas styrelsemakt eller den federativa författningen eller presidentens maktbefogenheter».¹ Och på liknande sätt uttalade Förenta Staternas Attorney General under världskriget år 1918: »This department throughout the war has proceeded upon the general principle, that the constitutional right of free speech, free assembly, and petition exist in war time as in peace time, and that the right of discussion of governmental policy and the right of political agitation are most fundamental rights in a democracy.»² I regel synas också domstolarna vid sin prövning av, huruvida bestämmelserna i ovannämnda lagstiftning kunde anses förenliga med konstitutionens stadgande angående tryckfriheten, ha valt andra vägar för att grunda nämnda lagstiftnings förenlighet med konstitutionen. Sålunda tillgrip man i förstone en tolkning av uttrycket »freedom of the press» i den första tilläggsartikeln, vilken redan tidigare i ett rättsfall av år 1907 hävdats av en inflytelserik medlem av Förenta Staternas högsta domstol, den även såsom framstående juridisk författare kände Justice O. W. Holmes, och som går tillbaka till Blackstone's definition av begreppet tryckfrihet, enligt vilken därmed blott förstås rätten att »utan några av den offentliga makten i förväg lagda hinder» utgiva tryckt skrift, d. v. s. blott frihet från preventiv censur. Denna tolkning synes emellertid senare under kriget ha blivit även av tidigare anhängare uppgiven, enär det på ganska goda grunder kunnat uppvisas, att denna uppfattning av begreppet tryckfrihet icke gärna kunde ha varit 1787 års »riksfäders».

Den Blackstone'ska definitionen bygger nämligen på den i 1700-talets England gällande tryckfrihetslagstiftning och rättspraxis, enligt vilken väl den preventiva censuren, sedan den redan genom en parlamentsakt av 1695 avskaffats, icke var laglig, men vars ledande grundsatser i övrigt voro, att klandrande uttalanden angående staten, dess organ eller dess åtgärder

¹ s. a. a. s. 154 n. 1.

² Harvard Law Review a. st. s. 937 n. 9.

hade sitt enda rätta forum i parlamentet; och att medborgarna i gemen, därest de ville göra sådana omdömen gällande, hade att petitionsvis i vederbörlig ordning vända sig till sina lagliga representanter därstädes, för att få en sådan kritik framförd. Under denna tid var enligt *common law* ett uppsåtligt publice-rande av klander mot en person i offentlig ställning eller mot en lag eller en laglig institution, »utan laga ursäkt eller rättfärdigande grund», i sig en tryckfrihetsförbrytelse, »a seditious libel». Och enligt dessa grundsatser lade ock de engelska domstolarna starka band på tryckfriheten, vilka icke väsentligen mildrades, utan tvärtom blevo än mera godtyckliga, sedan vid begynnelsen av krigen mot den franska revolutionen genom den s. k. *Fox libel act* av 1792 ansvarsfrågans avgörande lagts i juryns händer.

Det gjordes därför i Förenta Staterna under världskriget, säkerligen med full rätt, gällande, att det just var såsom en protest mot den tidigare, strängt kringskurna engelska tryckfriheten, och för att åt Förenta Staternas folk betrygga rätten till en öppen och oförbehållsam kritik av Förenta Staternas regering, dess organ och institutioner samt dessas åtgärder, som konstitutionens fäder i densamma inskrevo grundsatsen om »the freedom of the press». Endast då yttrande- eller tryckfrihetens utövande innefattar angrepp på särskilda, eljest rättsligt skyddade intressen, såsom t. ex. sedligheten eller annans ära, eller innefattar påtagliga försök till eller uppeggelse till brott, kunde det efter denna mening anses berättigat att antaga någon genom konstitutionen uppdragen gräns för densamma.¹ Med denna uppfattning som utgångspunkt måste det anses klart, att den *senare Espionage Act* (av 1918) innehåller en hel serie författningsvidriga straffbestämmelser. Men med denna uppfattning kunde man däremot rättfärdiga åtminstone det mesta av innehållet i *Espionage Act* av 1917, därest denna tillämpades enligt sin verkliga innebörd. Denne bestraffade ju i huvudsak tre ting: 1) uppsåtligt spridande av falska meddelanden i avsikt att hindra de amerikanska stridskrafternas operationer eller dessa framgångar; 2) uppsåtliga försök att orsaka militära förbrytelser inom armé eller flotta; 3) uppsåtliga försök att motarbeta rekryteringsorganisationen. Nr 2 är

¹ Se härom Harvard Law Review, a. st. s. 937 ff.

ju ett typiskt fall av uppeggelse till brott. Nr 1 kan betecknas såsom angrepp på ett även eljes rättsligt skyddat intresse: det är ett slags specialfall av militärt landsförräderi. Och såsom sådant kunde även fallet nr 3 betraktas.

Unionsdomstolarna stannade emellertid ingalunda vid en sådan inskränkt tillämpning av denna lag. De gingo vanligen vida därutöver och bestraffade såsom försök att orsaka trolöshet inom armé eller försök att motarbeta rekryteringsarbetet allehanda åtgärder, som varken subjektivt eller objektivt ägde dessa kännetecken, utan blott i allmänhet gingo ut på, att uttala ett ogillande av kriget eller därav framkallade statsåtgärder. »Det stora antalet rättsfall, som åsidosätta lagens klara mening, är häpnadsväckande, i betraktande av regeln, att en strafflag skall tolkas strikt» uttalade kort efter kriget en amerikansk författare, som ägnat dessa spörsmål ett ingående studium. Förklaringen härtill är delvis att söka i organisatoriska svagheter i amerikanskt rättsväsen, främst juryns benägenhet för godtycke och partiskhet. »Rätten att bliva dömd av jury är av väsentligt mindre värde i tider av krig och oordning, när hjordinstinkterna växa sig starka, och den tilltalades åsikter starkt avvika från majoritetens av befolkningen», vittnar nyssnämnda författare. Den amerikanska juryn har i förevarande avseende icke visat andra egenskaper än dem, som den engelska juryn ådagalade under Napoleons-krigen. I Förenta Staternas *högsta* domstol synas emellertid dylika utläggningstendenser ha undvikits och lagen, så vitt på denna domstol ankommit, erhållit en ur förevarande synpunkt tillfredsställande tillämpning.¹

Det återstår att undersöka, vilken ståndpunkt unionsdomstolarna intagit till de i ovannämnda lag givna bestämmelserna angående befodringsförbud för tryckta skrifter. Enligt en dom i Förenta Staternas högsta domstol av år 1917 ansågs ett dylikt befodringsförbud icke stå i strid med pressfrihetens grundsats, varvid den uppfattning av tryckfrihetens innebörd lades till grund, som Blackstone angivit i sin ovannämnda definition av begreppet tryckfrihet. Åtgärden ansågs icke utgöra något »av den offentliga makten i förväg lagt hinder för tryckt skrifts *utgivande*». Sedermera synas domstolarna emellertid

¹ Se om det här sagda Harvard Law Review a. st. 965 ff.

ha nöjt sig med att konstatera, att något intrång i den av konstitutionen garanterade tryckfriheten icke kan anses ha skett genom lagens inrymmande åt vederbörlig postal myndighet att utfärda ett dylikt förbud. Postverket, liksom andra offentliga inrättningar till allmänhetens betjänande, har ansetts kunna tilläggas befogenheten att träffa »reasonable regulations» angående sättet för deras anlitande. Visserligen hade genom tidigare prejudikat före världskrigets dagar uttalats, att en dylik befogenhet icke kunde vara obegränsad. Men en »reasonable regulation» har den genom Espionage Act av år 1917 inrymda befogenheten i allt fall ansetts vara. Inom doktrinen har emellertid framhållits, att denna makt att förbjuda distribution av tryckalster, bör anses underkastad alldeles samma begränsningar, som enligt ovan böra gälla i fråga om intrång i tryckfriheten i övrigt, och att den jämväl borde anses underkastad den i 5:e tilläggsartikeln stadgade grundsatsen, att ingen amerikansk medborgare skall kunna lida intrång i sin »frihet eller egendom» — under vilket sistnämnda uttryck enligt amerikansk rättsuppfattning även hänföres hans intresse av fri näringsverksamhet — »without due process of law», d. v. s. icke bör kunna utövas, utan att tillika talan anhängiggöres vid domstol om att dylikt intrång må ske. Såsom argument för att sistnämnda tilläggsartikel i konstitutionen icke kan anses ha blivit genom ovannämnda bestämmelser laederad, har av vissa domstolar åberopats, att något intrång i den enskildes »frihet eller egendom» i förevarande fall icke kunde anses föreligga, då ju utgivaren i allt fall hade kvar sin frihet att distribuera sina tryckalster, t. ex. genom expressbud. Icke utan ett visst skäl anförde häremot en amerikansk jurist, att nämnda argumentering närmast »erinrade honom om den Bourbon'ska prinsessans utrop, när massan i Paris ropade efter bröd: Varför äta de icke bakelser i stället?»

Det framgår av ovanstående redogörelse, att några av de viktigaste konstitutionella spörsmålen i Förenta Staterna rörande skyddet för tryckfriheten i krigstid egentligen höra framtiden till. Därest Förenta Staterna en gång i framtiden ånyo invecklas i krig, och *Espionage Act* av år 1918 därmed automatiskt träder i tillämpning, kommer det först att på allvar visa sig, huru långt den »Verfassungswandlung», som För-

enta Staternas konstitution i kraft av teorien om »the war power» undergått, i verkligheten sträcker sig på förevarande område, i vad mån diktaturen i dess författning vunnit burskap såsom författningsinstitution. Så långt den hittills därinom framträtt, har den, liksom fallet i stort sett var under det *tidigare* skedet av den romerska republikens utveckling, allenast haft sin grund i de tvångslägen, som krigiska förvecklingar skapat. På den ännu livskraftiga federativa grundvalen består i övrigt författningens maktbalanssystem fast och orubbat. Å denna statsbildning kan i dess nuvarande skede med ganska stor rätt tillämpas Polybios' ord¹ om den romerska republiken i dess glansdagar: »Då varje del av staten har en sådan makt såväl att hämma som att understödja de övriga delarna, så verka å andra sidan deras ömsesidiga förbindande till samverkan i alla lägen så fördelaktigt, att det är omöjligt finna en bättre författning än denna. Ty om de gripas av gemensam fruktan för en yttre fiende och därigenom nödgas uppträda i endräkt och understödja varandra, så är statens kraft till den grad stor, att ingenting av det, som omständigheterna fordra, försummas, i det de olika delarna i sina tankar liksom i tävlan sysselsätta sig med det förefintliga läget; ej heller kommer det beslutade att för sent verkställas, då varje enskild del, såväl gemensamt med de andra, som ensam för sig, medverkar till genomförandet av det, som skall ske. Därför är denna stat på grund av sin egendomliga beskaffenhet oövervinnelig och i stånd att genomföra allt, som blivit beslutat. När de åter, befriade från de yttre farorna — — — bliva benägna för övermod och högfärd, såsom det ju vanligen plägar tillgå: förnämligast då kan man se, huru denna stat ur sig själv hämtar sin hjälp. Ty om någon av delarna inom staten i övermod öppnar strid med de övriga och söker rycka till sig större makt än honom tillkommer, så blir, då enligt vad förut anförts ingen dels maktbefogenheter i sig räcka till, och dess strävanden korsas och hämmas av de övriga, dess självförhävelse och övermod omöjliggjort. Allt blir i sitt gamla läge, i det att strävandena att förändra detta läge antingen stöta på hinder eller i följd av fruktan för de andras motstånd icke ens öppet träda fram.»

¹ I bok VI, kap. 18.

